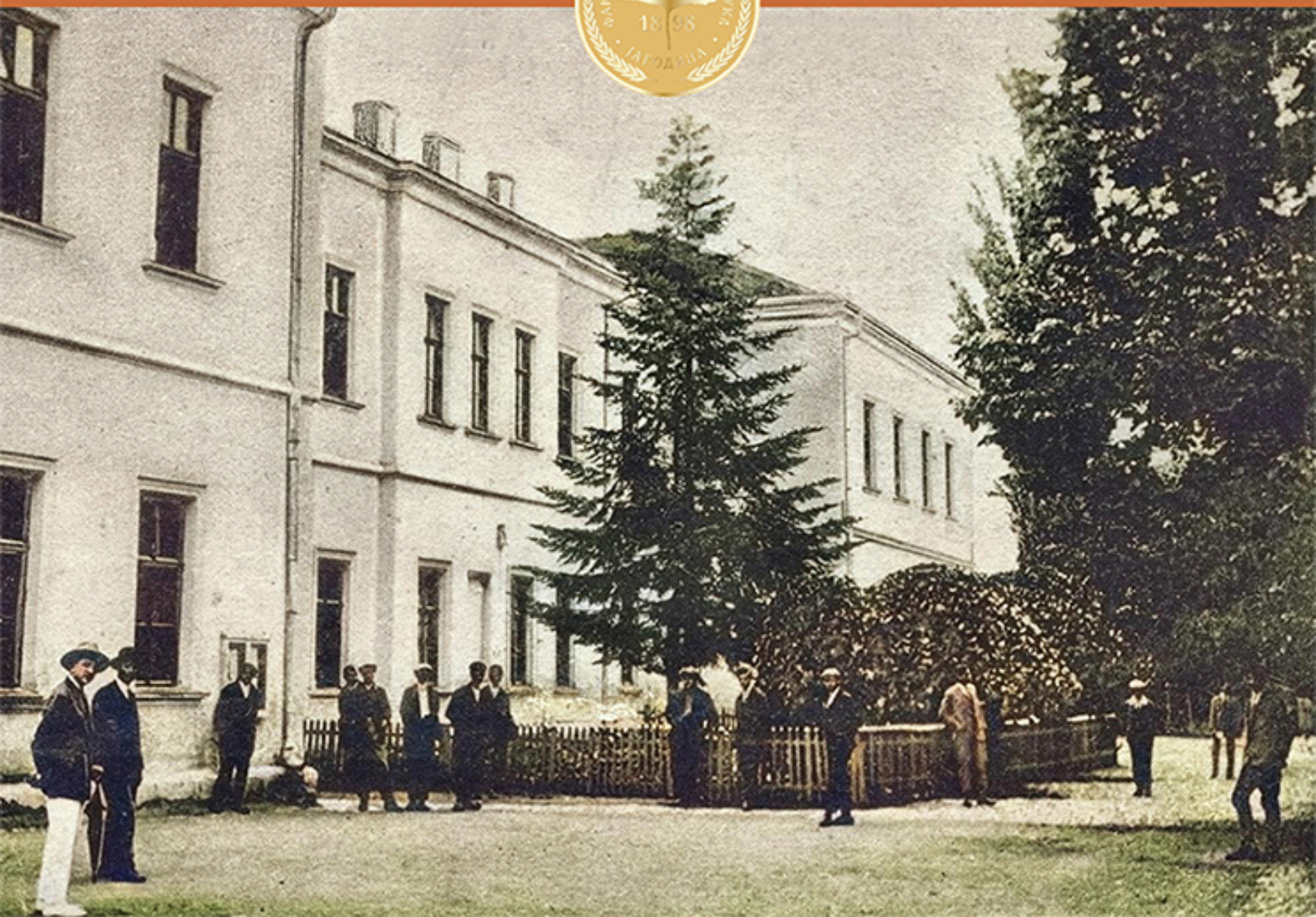

КЊИГА СЕЋАЊА

(УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У ЈАГОДИНИ
1920–1940. У СЕЋАЊУ ЊЕНИХ УЧЕНИКА)

I

КЊИГА СЕЋАЊА

(УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У ЈАГОДИНИ
1920–1940. У СЕЋАЊУ ЊЕНИХ УЧЕНИКА)

I

ЈАГОДИНА
2019

КЊИГА СЕЋАЊА
(Учитељска школа у Јагодини
1920–1940. у сећању њених ученика)

Приредили
Илијана Чутура
Нинослав Станојловић

Издавач
Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу
Милана Мијалковића 14, Јагодина

За издавача
Проф. др Виолета Јовановић

Уредник
Доц. др Маја Димитријевић

Рецензенти
Проф. др Виолета Јовановић
Јелена Манчић

Графички дизајн
Проф. Слободан Штетић

Технички уредник
Владан Димитријевић

Лектура и коректура
Мср Марија Ђорђевић

Штампа
Бирограф Комп. д.о.о.
Земун

Тираж
200

ISBN 978-86-7604-186-2

КЊИГА СЕЋАЊА

(УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У ЈАГОДИНИ
1920–1940. У СЕЋАЊУ ЊЕНИХ УЧЕНИКА)

I

Реч унапред

Мемоарска грађа, почев од дневника и успомена до аутобиографских бележака и цртица, има немерљив значај за историјску науку. И поред очите и разумљиве субјективности аутора таквих дела и њихове релативне чињеничне вредности, ови списи су сачували не само мноштво непознатих и вредних детаља које званични акти не помињу, него и атмосферу једног времена из визуре више учесника и сведока и уз описе карактера и менталитета личности које помињу.

Књига сећања је збирка мемоарских забелешки ученика Учитељске школе јагодинске који су Школу похађали између два рата, вредно сведочанство не само о Школи и ђачким данима аутора прилога и њихових другова, већ и о Јагодини тога доба, приликама у Србији пред Други светски рат, култури живљења и изражавања некадашњих просветних посленика. Пуни наслов овог необјављеног рукописа је *Књига сећања (Учишћељска школа у Јагодини 1920–1940. у сећању њених ученика)*. Има 212 страна А4 формата, фотокопираних или куцаних писаћом машином 1988. године. Састоји се од разнородних текстова: забелешки анегдотског и мемоарског карактера, текстова који су објављени у педагошким гласилима и новинама, те биографских забелешки о ауторима прилога. Текстовете је прикупио и приредио некадашњи ученик Драгиша Марковић.

Управо је Драгиша Марковић, који себе у тексту одређује термином *редактор*, *Књигу сећања* 1993. године послао Нинославу Станојловићу, једном од приређивача овог издања. Као неуморни истраживач просветних прилика у прошлости Србије, Марковић је и у пензионерским данима истраживао, писао, објављивао, излагао на скуповима, али кроз његову преписку са Станојловићем непрестано провејава жал што не верује да ће успети да оконча и објави своје пројекте. Пишући како му године и здравље не дозвољавају да интензивније ради, закључује: „Немам наде да ћу још угледати неке моје чланке“.

С друге стране, оно што је још заоштреније изражавао, са немалом дозом горчине, јесте незаинтересованост установа за историју српског школства. Припремајући

прегледну књигу, како сам каже, о школама и учитељима Средњег Поморавља, са великом пажњом и после брижљивог истраживања сачинио је листу имена учитеља Јагодинског и Ђупријског началства (1804–1914; Писмо 93/8–18) коју је понудио директору једне установе надлежне за оваква истраживања. Директор га није ни саслушао, чиме га је, каже Марковић, „на игнорантски начин дубоко увредио“ (Писмо 93/7–17). Део ове невеселе приче и занемаривачког односа према прошлости представљају и празна обећања и недовршени пројекти. Тако, на пример, нашавши у Станојловићу право поштоваоца просветне историје, Марковић му даје следећи задатак: „Узгред буди речено, 13–14. децембра 1988. године, поводом 90 г. од почетка рада Мушке учитељске школе, одржан је симпозијум на коме је радове прочитало преко 20 доктора наука, магистара и нас стручних сарадника. Том приликом нам је [...] тврдом вером обећано штампање тих саопштења [...] Касније су се градски оци уплашили својих обећања и тако је негде забатаљен, у неки тамни угао стављен тај толико драгоцен материјал! Задатак за Вас (и то више као задатак тајног агента): да сазнате за судбу тог материјала“ (Писмо 93/7–17).

Дуготрајни рад пензионисаног професора Драгише Марковића у архивима и библиотекама требало је да резултира публикацијом у којој би били представљени „мукоотрпни и светли путеви нашег школства: од Будима и Пеште, Коморана, Карловаца, до Трста, Задра, Скадра, Скопља, Солуна и Цариграда“ (Писмо 93/6 16); „то би могла бити песнички занесено написана повест о жилавој борби Срба за опстанак у свим делатностима, па и у школству од 1597. године до 1900“. Свом другу из јагодинске Учитељске школе, доктору педагошких наука Богољубу Прокићу, и Нинославу Станојловићу, кога види као наследника својих истраживачких тежњи, намењује улогу првих читалаца: „очекујем да међу првим читаоцима текста будете др Прокић и Ви“ (Писмо 93/7–17). Генерације које наслеђују његову очито доживљава као оне које ће исправити брзо заборављање заслужних људи и великих прегнућа: „Нешто из писања о Ацићу младог студента Педагошке академије сам са великим задовољством читао и нарочито сам задовољан нарочито његовим ставом у првом чланку о неправилном занемаривању личности Ацића“ (Писмо 93/7–17).¹ На једном месту каже: „Али сам дубоко уверен да ће млади умети да завире и прегелдају нашу културну и школску прошлост. И да је изнесу на светлост дана у најбољој намери“ (Исто).

Марковићева жеља да се читалачкој публици представе сегменти протеклог времена била је и један од основних мотива за објављивање *Књије сећања*. Овом мотиву свакако се придружује несумњиви квалитет текстова као приватних сведочења о школовању у јагодинској Учитељској школи, једној по много чему особеној образовној установи.

¹ Реч је о Оливеру Ђорђевићу (Историјски архив „Средње Поморавље“), изузетном познаваоцу живота Сретена Ацића и његове породице

Биографија Драгише Марковића до 1988. садржана је у *Књизи сећања*. О његовом даљем истраживачком ангажовању говори, на основу писама, овај уводни текст. Драгиша Марковић преминуо је 9. децембра 2011. године, дан пошто је у Торонту преминула његова ћерка Светлана Зорић Лана, магистар електротехнике.

Књига сећања није само публикација у којој су обједињене успомене ђака Учитељске школе јагодинске у периоду између два рата. Она је и својеврсни документ о историји града у периоду развоја: некадашњи ђаци сећају се својих дружења са децом значајних индустријалаца, првих погледа трговачких ћерки, важних тренутака у животу Јагодине. Осим тога, Учитељска школа, њени директори и професори, били су живо укључени у свакодневни ритам града, али и у велике подухвате који су до данашњег дана оставили трага (оснивање градске библиотеке, оснивање Народног универзитета, изузетно учешће у културном животу итд.). У овом погледу свакако је централна фигура *Књиге* директор Школе Драгољуб Петровић, кога су неки упамтили по строгости, неки по господству, а неки по изузетном професорском дару и знању. Без сумње, ученици су исказивали и неподељену радозналост за његов приватни живот и дружење са „госпођицом Косовљаннин“. С друге стране, време о којем сведочи *Књига сећања* обележено је политички и национално осетљивим годинама пред Други светски рат, те се *Књига* чита и као сведочанство о путу тадашњих генерација од ђачких несташлука, преко првих сазнања о „напредним идејама“, дружења са Бошком Ђуричићем, Лабудом Ђукићем, Славком Ђурђевић. У том смислу, сећања се окупљају око ученика Школе Саве Цветковића који је већ тада био избачен из Школе због поседовања „прокативне“ литературе (нпр. *Маши* М. Горког) и надзиран од стране власти.

Од урнебесних доживљаја којима *Књига* обилује тематски оквир новонасталих идеја и предстојећег рата боји атмосферу текста сенком тешких слутњи. Оне се обистињују у својеврсном епилогу *Књиге сећања* – дугачком списку тадашњих ђака који су страдали током Другог светског рата. Тај списак, штур, са основним подацима, баца потпуно ново емоционално светло на претходне текстове и кратко, фактографски неумољиво, сведочи о томе како је нагло и грубо прекинута нит младићких веселих догодовштина, нит снова питомаца који су били на прагу живота и просветне службе своје народу.

Они који су преживели рат постали су учитељи, врхунски уметници, културни посленици, утемељивачи важних установа у Србији, универзитетски професори... Како се из биографија и библиографија готово сваког аутора прилога види, сви они сведоче о пресудном утицају који је Учитељска школа јагодинска имала на њихово даље образовање и животну опредељење. Подаци које је сакупио редактор Драгиша Марковић, иначе прецизни и детаљни, допуњени су новим или проширени. Овакве напомене приређивача стављене су у угласте заграде како би се издвојиле од основног текста. Дужи текстови приређивача налазе се у десном ступцу и издвојени су другом бојом.

Основни текст је скраћен на местима која не садрже релевантне податке или су својим стилским обликовањем неуклопиви у остатак текста. Такође, изостављени су делови у којима су аутори износили своје претпоставке или погрешне податке. *Књига сећања* у целисти доступна је у архиви Факултета педагошких наука у Јагодини, основаној и уређеној у оквиру пројекта Министарства културе и информисања Републике Србије.

Оригинална *Књига сећања* илустрована је копијама цртежа Ђорђа Илића, ћака Учитељске школе јагодинске, касније академског сликара и професора Архитектонског факултета Универзитета у Београду. Цртежи су из 1939. године (Споменик у Јагодини, Воденица у околини Јагодине, Надгробни споменик др Драгољуба Петровића) и највероватније чине део албума од 40 цртежа који је награђен првом наградом на Светосавском темату, о чему и сам Илић пише у прилогу у *Књизи сећања*. Међу темама расписаним „за награде о св. Сави“ из цртања је заступљена једна: „албум слика или цртежа `Јагодина и околина` (40 слика произвољне величине)“ (Годишњи извештај 1938/1939: 20–21), док су из многих предмета ученици могли одабрати тему са нешто опсежније листе.

Једно од основних обележја *Књије сећања* јесте да је она својеврсна галерија ликова – ћака, професора, запослених у Школи, ћака других школа који су на екскурзијама одседали у јагодинском интернату, али и јагодинских музичара, трговаца, буреџија, чистача ципела... Тек поређењем између тадашњих узуса свакодневног понашања и понашања јагодинских „учитељаца“ може се – индиректно али са сигурношћу – утврдити у којој су се мери издвајали својом дисциплином која ипак није гушила омладински дух и жељу за несташлуцима. Ту равнотежу омогућавала је изузетна мера флексибилности и строгиности наставника и васпитача Школе.

У језичко-стилском погледу, текст није претрпео веће измене. Правопис је прилагођен данашњем само у оној мери у којој се неће нарушити патина редова који су пред читаоцем. Осим намере приређивача да прошлост сачувају и у овом смислу, пресудни разлог што је текст готово минимално мењан јесте и богатство језичког израза аутора. Реч је, наиме, о интелектуалцима који су брижљиво неговали свој стил, често писали и објављивали (што се види из приложених библиографија), а неретко и у *Књизи сећања* износили анегдоте везане за своје језичке погрешке у доба када су били најмлађи *учишељци*.

Књизи су придодати подаци о личностима и установама о којима аутори текстова говоре како би данашњи читаоци стекли комплетнију слику о Јагодини и Јагодинцима тог времена. Како је један од основних циљева публикације очување и презентовање архивске грађе везане за Учитељску школу и Друштво „Узданица“, приређивачи су одабрани илустративни материјал: документа, фотографије, публикације... Само део материјала налази се у архивском фонду Факултета педагошких наука у Јагодини. Остали материјал добијен је из Историјског архива „Средње Поморавље“, Завичајног

музеја у Јагодини, Педагошког музеја у Београду. Илустративни материјал, архивску грађу и текст дизајнерски је уобличио Слободан Штетић, професор Факултета педагошких наука. Велики број фотографија обезбедио је Владан Димитријевић, стручни сарадник на Факултету педагошких наука у Јагодини, а за систематизацију библиотечке грађе заслужне су Милева Лукић и Светлана Стевановић, библиотекари Факултета.

За изузетну стручну помоћ и сарадњу дугујемо захвалност Оливеру Ђорђевићу (Историјски архив „Средње Поморавље“), Јасмини Трајков (Завичајни музеј у Јагодини) и доц. Маји Димитријевић, руководиоцу Центра за издавачку делатност Факултета педагошких наука. Посебно разумевање за сложеност овог подухвата и карактер публикације показали су рецензенти проф. др Виолета Јовановић, професор и декан Факултета педагошких наука и Јелена Манчић, виши кустос Педагошког музеја у Београду.

Посебну захвалност упућујемо Министарству културе и информисања Републике Србије, које је подржало пројекат *Сто двадесет година Друштва „Узданица“ – истраживање, очување и представљање архивске грађе везане за рад Друштва* и тиме омогућило да *Књига сећања* после много година дође до читалачке публике. Овај пројекат представља природни наставак претходног рада на публикацији *На Ливадици вечности – од Учитељске школе до Факултета педагошких наука (1898–2018)* аутора Илијане Чутура и Виолете Јовановић. У процесу прикупљања грађе за ту монографију показало се да документована прошлост Српске краљевске мушке учитељске школе у Јагодини обилује приватним сведочанствима о животу у Школи и интернату, оним која нису забележена у званичним документима. Једино та сведочанства, у која спада и *Књига сећања*, могу осветлити свакодневни, прави живот ове установе са свим малим радостима, тугама, потресима и подвизима њених питомаца.

Приређивачи

Од заборавља уграбљено

*Певајте ми песму о дечаку који је отишао!
Кажите ми, да ли сам тај дечак био ја?
Једнога дана, он је, сав срећан, отишавио
преко мора, високо ка Сунцу шито сја...*

Роберт Стивенсон (1850–94)²

Ова *Књиџа сећања* односи се на живот Учитељске школе у Јагодини између два рата (1920–1941. године) и казивали су је или писали ученици те школе из тих година.

Прва два прилога дао је Боривоје Аксентијевић, са друговима, и ови прилози су објављени у часопису *Учишћел*.

Сећати се ђачких дана са дистанце од пет, шест, безмало и седам деценија – права је авантура духа. У многим случајевима се тешко „копа“ по сећањима запретаним обиљем животног искуства, а неретко спонтано навру као бујица емоција везаних за толико дивно доба као што је – младост! Ова сећања, свакако, нисмо писали равнодушно и „хладне главе“.

Желели смо да нашим сећањима равномерно обухватимо све године између два рата, но то је било тешко остварити. Сећања су казивали, или су их писали, само они који су желели да учествују у писању!

Прилози 1–4, 11–12 и 17³ су записивани према причању, остале је редактор добио од аутора. Судећи већ и по наслову, ова *Књиџа сећања* није историја. То није могла бити већ и по почетној замисли: жеља нам је била да запишемо и од заборавља спасемо бар нешто од сложености, обиља и испреплетености живота у школи и интернату, онако како смо их у сећању сачували после толиких деценија. Но неки од нас су ипак указивали и на битне развојне линије и тенденције у школи у то време, па чак и у контексту ширих збивања.

На предлог редактора неки аутори текстова су дали своје биографије и библиографије. Желели смо да и на малом броју свршених ученика ове Школе покажемо

² Одломак ове песме изворно гласи: Sing me a song of a lad that is gone! / Say, should that lad be I? / Merry of soul he sailed on a day / over the see to sky... (Robert L.B. Stevenson, Шкотска)

³ [Реч је о прилозима Живке Аранђеловић, Милице Димитријевић, Милицава Мијушковића, Радмила Вучића, Хранислава Мијовића, Миодрага Николајевића и Радомира Радовановића]

каким су све животним путевима прошли, како су све остварили своја интернатска маштања и жеље...

Силно прегалаштво многих ђака ове школе, животне тешкоће с којима су се хватили у коштац, али и успони и постигнути резултати на толико разноврсним радним местима – могу бити понос школе која их је за живот припремала!

На „матурској вечери“ су професори овом редактору записивали у „спомен-свеску“ разне сентенце, а професор Сава Тохол, далекосежно видовито: *Гаугеамус ииџур...*, чиме је наслутио (или указао) на пут даљег школовања младих учитеља. И заиста се на генерацији која у овом случају слави 50 година од тога дана може видети да их је највећи број наставио у вишим или високим школама.

Припремајући ову *Књигу сећања* били смо свесни њене непотпуности. Колико ли је тог значајног у животу школе остало незаписано? Свесни непотпуности (и несавршености) људског памћења, бићемо захвални онима који нам се својим писањем придруже. То би био једини начин да будемо правични и према онима које смо заборавили.

Док смо ову књигу писали, често смо мислили на оне наше другове који су, понесени сновима о бољем животу, о бољим људским односима, дали животе за нашу слободу. Списак палих бораца у I светском рату дат је у књизи *Седам деценија...*, док је саставни део ове књиге списак палих у II светском рату.

У некој прилици, док смо још као дечаци и новајлије у школи и интернату трчали по нашем дивном парку, певушили, ћаскали... позвао нас је неки стари сусед, да нам нешто каже.

„Гледам вас“, рекао је стари, „двадесет, тридесет година, и чудим се: како то да сте ви увек млади?! А ја за то време сасвим остарео...“

Нисмо тада разумели шта је хтео да нам каже овај сусед.

Ових педесет година, откако сам изашао из ове школе, често сам кришом прошао двориштем моје вољене Школе, посматрајући радосни свет младих, увек мислећи: „Како је то чудно да је моја школа увек тако млада!“

Ми који смо се овде окупили поводом 90-годишњег јубилеја наше Учитељске школе (чије успомене чува Педагошка академија) желимо да ова наша школа (сада и сама прерасла и развијена) увек буде млада!

Редактор

Изасланик Министра просвете и учитељи приправници, јун 1937.

Текст на полеђини фотографије:

Наставници: седе лева на десно: Г.г. Стојановић Светислав, Миковић Богдан, Ђокић Станимир, Станковић Радомир, директор Милован Ристић, изасланик др. Чедомиљ Марјановић, Мишић Димитрије, Поповић Цветко, Тохол Сава, Живановић Радомир, Смиљанић Светозар и Спасић Атанасије.

Ученици (сви с лева на десно)

а) леже: Нешић Александар, Спасојевић Лука и Ђорђевић Цветко,

б) стоје у првом реду: Максимовић Владимир, Јанићијевић Станоје, Марковић Миладин, Миловановић Добривоје, Стефановић Велимир, Јањић Живан, Јеленић Милан, Радосављевић Велимир, Петровић Милан, Мијовић Хранислав и Петровић Јанко.

в) стоје у другом реду: Динуловић Предраг, Станојловић Слободан, Стојановић Благоје, Јовановић Радојица, Костић Љубомир, Нешић Србобран, Николајевић Миодраг, Апостоловић Живадин, Бркић Радослав, Крсмановић Рајко, Наумовић Миливоје, Мандић Станислав, Милошевић Душан и Прокић Љубиша.

Зграда јагодинске Учитељске школе двадесетих година
XX века

Живка Аранђеловић

(1920–1924)⁴

Моја сећања на јагодинску Учитељску школу

Рођена сам Ћуприји, 1906. године. Отац, кафеџија, имао је бројну породицу. Кад сам завршила нижу гиманзију, јавила сам се директору ћупријске гимназије Чутурилу да желим да идем у учитељску школу. Директор, човек поодмаклих година, иначе врло строг, рече ми: „Па зашто идеш у учитељску школу? Ти си веома добра ученица, добра девојка.“ Објасних му да нас има петоро деце...

Иначе је и дед мог оца, пореклом из „прека“ (звао се Лазаревић) био учитељ, а и моја сестра (по оцу) Вера посветила се том позиву.

Пријемни испит сам положила у Учитељској школи у Новом Саду, но како тамо није било места за све кандидаткиње, решењем Министарства смо упућене у Јагодину.

Била су два одељења у првом разреду. У оном другом је било доста Црногораца, у мом одељењу само један. О томе говорим зато што су другови из Црне Горе уносили у школу сасвим другачије понашање у односу на наше односе и ставове, они

су били друкчијег менталитета. Сем тога, било је доста другова старијих година.

Ми ученице смо биле „екстерне“, тј. нисмо биле у интернату. Ја сам становала код тетке по мајци. Прве две године сам примала благодејање (стипендију), а после, кад је оцу била повећана пореза, благодејање ми је било укинато.

Благодарећи овом околностима ја сам као млада девојка била релативно збринута и могла сам имати пристојне хаљине и све што оно што је потребно једној ученици средње школе.

Нисам спадала у групу најбољих ученика, али сам у учењу и марљивости била одмах иза њих.

Била је то прва генерација која је учила 4 године. Пре тога су били течајеви: тромесечни, шестомесечни (1919), годишњи и 18-месечни (1920. и 1921), двогодишњи (1921) који је завршио мој муж Живојин Аранђеловић, и трогодишњи (1922. године).

За време мог школовања била су четири директора. Нисам сигурна, но изгледа да је кратко време по мом доласку директор био Сретен Аџић, а после њега двапут Јосиф Стојановић (1920–1921. и од 1923. год.), а у међувремену Милош Милошевић (1921–1922) и Михајло Миладиновић (1922–1923).

⁴ [Бројеви у заградама иза имена аутора текстова или казивача означавају време њиховог школовања у јагодинској Учитељској школи]

Мало се сећам својих директора, но Јосифа Стојановића се сећам и превише добро, нарочито по томе што ме није трпео. Био је према ученицама веома строг. Мислила сам да ме није подносио због моје блискости с друговима Драгославом Тодоровићем и Светозарем Марковићем, који су важили за комунисте, а и зато што сам примала *Учишлејску искру*, и не схватајући право опредељење тог листа.

Имала сам и неприлике с првим предавањем у основној школи: из веронауке су ми заменили наставну јединицу па се нисам могла снаћи. Обратим се др Драгољубу Петровићу, који нам је предавао педагогију, методике и школски рад, и замолим га за помоћ. Објасним му још и своје тешкоће с директором.

Др Петровић ми посаветова да се средим, па да се договоримо о мом предавању у другом разреду: „Немој се нервирати због неспоразума око наставне јединице! Ништа ти ниси крива. Направићеш причицу о Јосифу, биће све у реду“.

Најбољи професор нам је био др Драгољуб Петровић. Предавао нам је педагогику, методике и школски рад, а нама који смо учили француски језик, још и тај предмет за читаво време школовања. Немам речи да изразим како је био сугестиван у излагању („јак на речи“).

Сећам се још тројице Руса емиграната: Тимонова који је предавао цртање, писање и музику, за кога смо говорили да је „јак добар чича“, а исто тако и Захарова и Чехова.

У цркви сам редовно певала у хору, понекад сам замењивала хоровађу, а ипак сам на матури била упућена на поправни испит из веронауке!

Часове смо имали пре подне. Поподне смо преписивале белешке са часова, јер уџбеника скоро да и није било. Постојала је *Историја педагогије* Деспотовића и уџбеник логике. Других се уџбеника не сећам.

Јосиф Стојановић (Параћин 1865 – Јагодина 1929), теолог по образовању, аутор више књига и чланака. Професор Мушке учитељске школе у Јагодини био је у периоду 1908–1915, а управитељ у периоду 1923–1925.

Драгољуб Ђ. Петровић (Јагодина, 2. II 1888 – Јагодина, 14. I 1936) био је ђак, потом професор и директор Учитељске школе у Јагодини. Основну школу завршио је у Јагодини, као и четири разреда ниже гимназије, ослобађањем од течајног испита због одличног успеха. Ученик V кола Мушке учитељске школе јагодинске постао је 1902. За време четворогодишњег школовања, осим одличним оценама, истицао се и ангажовањем у ученичком удружењу „Узданица“, где је обављао дужност председника литерарне секције. Положио је учитељски испит зрелости са највишим оценама и постављен за учитеља у оближњем селу Мијатовцу 1906. Својим јавним предавањима и стручним радовима постао је цењен у учитељским круговима. Први већи рад *Човек и етички принципи* прочитао је на збору Беличког учитељског друштва у Јагодини 1908, да би га исте године и одштампао. Био је сарадник многих стручних листова – *Учишлеја*, *Просветној тласника*, *Народној њокрејта*, *Гласника СПЦ*, *Наше народне школе*, *Наше школе* и других, а такође и главни уредник часописа *Наша школа* (1911/12). Објавио је више од 160 радова, у којима се трудио да осавремени тадашњу педагошку мисао, предлажући реформу народне школе, уређење и подизање нивоа наставе. По завршетку Балканских ратова, у којима је учествовао као обвезник чиновничког реда, уписао је 1913. године студије психолошко-педагошких наука на Филозофском факултету Универзитета у Цириху. Студирање је прекинуо 1915. вративши се у Србију као добровољац. Одлука о повлачењу српске војске затекла га је у Параћину, где је обављао дужност помоћника секретара Надзорништва војних друмова.

Др Драгољуб Петровић

Једва да смо имали времена предвече да се прошетамо. Понекад бисмо приметили професора Петровића у друштву његове пријатељице Косовљанин. Иначе се у то време није могло ни помислити на провод нас девојака са момцима!

Поподне је било разних активности у школи. Играли смо у фолклорној групи, певали у хору, у цркви сваке друге недеље. Забавног живота је било мало. Можда смо после неких проба радосно заиграли коло уз свирање наших другова.

У посету родитељима у Ђуприји могла сам ићи само двапут месечно.

Од октобра 1924. радила сам у Рашевици (код Варварина), а Живојин, мој будући муж, у Трешњевици, затим смо заједно радили у Великим Пчелицама (Левач), после тога у Сењу (код Ђуприје) од 1927. до 1934. године, па у Ђуприји, Смедеревској Паланци, и, најзад, у Јовцу, где смо пензионисани.

По преласку Албаније обрео се на Крфу, одакле је 1916. упућен у алжирски град Бузареју, а потом и у Бен Анкун, за васпитача и шефа групе српских ђака. Крајем 1917. премештен је за васпитача и старешину српских ђака у француском колежу Сен Марселин. Истовремено је наставио своје педагошке студије на Универзитету у Паризу, где је дипломирао 1919. Следеће године докторирао је на Филозофском факултету у Кану, са тезом *Да ли се асоцијације идеја љоковавају законима?*, са оценом *више нећо одличан*. Исте године, на предлог француског Министарства просвете, одликован је Академском палмом. По молби је постављен за суплента Учитељске школе у Јагодини 1920, да би након положеног професорског испита 1922. године постао професор педагошких предмета у истој школи. За управитеља јагодинске Учитељске школе промовисан је 1925. и на тој дужности је остао до смрти. Знатно је допринео уређењу Школе и парка и раду интерната. Установио је *Фонд Срећена Аџића* и *Фонд Светосавских џемаџа*. Био је делегат Краљевине Југославије на Светском педагошком конгресу у Лозани 1926. У културној историји Јагодине остао је упамћен као оснивач и ректор Народног универзитета, на коме је одржао низ научно-популарних предавања. Покренуо је и часопис *Наш завичај* (1936), али је први (и једини) број, сачињен од неколико његових текстова о историји старе Јагодине, изашао постхумно. Носилац је ордена Светог Саве IV и V реда. Преминуо је изненада. (Станојловић, у: *Српски биографски речник*, том 8, у штампи)

О Тимонову в. и: Цветковић (2003); Чутура, Јовановић (2018: 63). У то доба више Руса емиграната предавало је у јагодинској Учитељској школи. Долазак руских емиграната у Србију, која тада има преко 50% неписменог становништва, иначе представља „највећи прилив образованог становништва у српској историји“ (Танић 2019: 72).

Хотел „Симић“, Јагодина, трећа деценија XX века

Милица Димитријевић (1921–1925)

Јагодина моје младости

Рођена сам у Јагодини, 1907. године. Мој отац Димитрије Димитријевић је био учитељ и школски надзорник.

Била сам ученица друге генерације која је после рата учила редовно 4 године (пре тога су били курсеви од 3, 6, 12, 18, 24 и 36 месеци). Мој покојни супруг Светомир Миловановић је у истој школи завршио школовање за 3 године, 1922. године.

Познате личности Јагодине у то време, колико их се сада сећам, били су др Светислав Шохај, апотекар, Миле Шохај, др Димић, школски лекар, Алекса Стефановић, адвокат.

Познавала сам се с ћеркама Петра Клефиша, индустријалца.

Сећам се измештања пијаце, која је дотле била испред кафане „Симић“ (касније је ту изграђен „Палас“). То је урађено за време председниковања Трифуна Ђурића, иначе трговца. У то време је постављен споменик борцима палим у I светском рату. „Зашто је споменик овако постављен?“, критиковали су Јагодинци председника. „Зато“, одговарао им је он, „што су Солунци тим правцем ослобађали Јагодину.“

Клефиш Теодор (Фијуме Венето, 1879 – Порденоне, 1960). Његов отац Петар Ј. Клефиш 1901. године оснива у Јагодини фирму за откуп и извоз јаја и живине „П. Ј. Клефиш – извоз Српских производа“. Од тада и Теодор живи у Јагодини, а 1905. преузима посао од оца и 1910. фирма прераста у индустријско предузеће. Од 1925. Теодор се и званично води као власник фирме. Имовина Клефиша конфискована је 1946, а фирма добија име „Индустрија месних производа и конзерви *Јухор-имѿорѿ* Светозарево“. Осуђен на смрт, па на доживотну робију, Теодор Клефиш после две године добија дозволу да оде у Италију. У браку са Лујзом, рођеном Квалиј, имао је два сина и две кћери. Фабрика коју је подигао и данас ради, а његова вила, једна од најлепших кућа у Јагодини, рапидно пропада због запуштености и неодржавања.

Радојко Јоцић (1892–1931), суплент и професор у Мушкој учитељској школи јагодинској у периоду 1923–1931. Предавао Зоологију, Ботанику, Минералологију с геологијом, Хемију и Хигијену. Уз то Јоцић је обављао дужност пословође и чувара збирке природних наука (Годишњи извештај 1929/1939: 3). Био је активан и у ваннаставним активностима: држао је ученицима предавања о болестима и начинима заштите од њих, водио ученике на излете до околних манастира и „у околину Јагодине ради хербаризирања“ (Исто: 16).

Пијаца у центру
Јагодине, тридесетих
година XX века

Како смо учили

У мојој генерацији је било престарелих ученика, почев од годишта 1899. и 1900. па све до 1907. Било је доста ученика Црногораца, чини ми се сваки други, а из наших крајева Свилајнчана (њих 5 или више).

После 6 увече нисмо смели на улицу. Професори би се „размилели“ и пресретали ђаке (по налогу директора).

Сваке недеље сам певала у цркви, у хору.

Психологију и методiku нам је предавао др Драгољуб Петровић. На његовом часу савршена тишина – мува да се чује. Предавао је и одмах утврђивао пређено – скоро да није било потребно да се много учи. Плашили смо га се. Увек обучен у тегет или браон одело, са лакованим ципелама, у белој кошуљи са тамном краватом.

Ми девојке смо носиле плетенице, а професор Радојко Јоцић би се с нама често нашалио: „Уши су од великог значаја“, говорио би нам као наставник јестаственице и хигијене.

Никола Захаров, привремени предметни учитељ за математику и физику, предавао нам је и земљопис. „Зашто да учимо о страним земљама?“, питали бисмо га на часу. „Децо, кад читате новине, литературу, треба да знате о земљама где се нешто дешава“, одговарао је. И тако је и код мене постала навика да целог века завирујем у мапе и енциклопедије, увек тражећи допунске информације.

Око 1957. године срела сам Захарова у нашој земљи. „Добио сам Ваше писмо с фотографијом ђака“, рекао ми је, пошто ме у кратком разговору препознао.

Много нас је научио. Волели смо га.

Милисав Мијушковић (1925–1929)

Глуво доба – школа сиротиње

Учио сам у последњој генерацији која је школовање завршавала за 4 године.

Претежно сам се бавио фудбалом, док се нисам озбиљно разболео (на плућима, у III години), тако да нисам био активан у „Узданици“ и у драмској секцији. Био сам осредњи ђак – због оне фамозне друге стране: док је четворака било доста на првој, на другој су се ређале тројке, почев од оних код Тимонова.

Била је то школа сиротиње: 90% сиромашних ђака са села и деце радника. Сећам се тако једне згоде која би била врло весела кад не би била – тужна. Нисам имао зимски капут, па сам се радовао кад у време изласка у град не излази друг који има топли капут, да позајмим на сат или два. Шетамо тако по корзоу ми с позајмљеним капутима, а девојке нас не ословљавају по нашим именима већ по именима власника капута!

Учење је било углавном бубање. Програми су били убиствено преобимни. Минералогije се сећам по злу: била је много тешка.

Школа је у ствари имала богословски карактер. (Познато је да су раније постојале богословско-учитељске школе из којих се могло ићи у учитеље

или свештенике, по личном избору.) Веронаука је имала врло значајно место: учила се као предмет у току целог школовања, била је матурски предмет, у цркву се ишло обавезно: сваке недеље један разред, дакле једном месечно. Било је спонтаних протеста: да се не иде у цркву, али више као појединачни случајеви.

У школу би залутао по неки број *Училишњеске искре* Драгише Михајловића. Сећам се још *Наше школе* коју је уређивао др Војислав Младеновић, *Училишњеског весника* који је излазио у Београду, *Наше народне школе* која је излазила у Пожаревцу. Јован Ј. Јовановић је издавао *Просвету*.

У школи је и пољопривреда имала значајно место, пошто се очекивало да учитељ унапређује пољопривреду на селу, осим што ће певати у цркви и радити на просвећивању.

По много чему се сећам, пре свега, директора др Драгољуба Петровића. По ставу је био западњак, иначе ауторитативан, озбиљан, на одстојању. Спроводио је строгост, тражио је да све буде у реду, био је, дакле, за класичну дисциплину.

Била је то комплексна личност, таленат, иначе Ацићев миљеник. Кад је Ацић долазио у инспекцију дипломског испита, обраћао се Петровићу: „Драги, види ово, Драги, погледај то!“ (Ацић се иначе највише задржавао у „свом парку“).

Учитељици на скверу у Јагодини, четврта деценија XX века

Директор Петровић је сарађивао у *Нашој народној школи*. Сматрам га идеологом тзв. „групе младих учитеља”. Иначе је несумњиво много заслужан за вођење ове школе која је спремила будуће народне учитеље, управитеље, директоре.

На високој цени су били (и тражени са свих страна) табаци предавања др Петровића, не сећам се из којег предмета.

Сећам се полемике с Рашом Теодосићем о васпитној вредности бајке у којој је Петровић узео учешће.

„**Радован В. Теодосић** (1907–1986), завршио Учитељску школу 1928. О њему сам написао студију на више од 40 страница. Неки су рекли да је то изванредно и да нико то боље не би написао. Оригинал сам предао др Велизару Недовићу, професору универзитета, који живи у Краљеву. [...] У њој је и напред поменута полемика о васпитној улози бајки са Цветком Поповићем.” (Богољуб Прокић, Писмо 93/3–13)

Теодосић је дао велики допринос српској педагогији. Као и остали његови „напредни” другови из јагодинске Учитељске школе прихвата идеје социјалне педагогије (што се и може видети из текста

Народни универзитет је био активан. Сећам се једног предавања Драгише Михајловића: *О Толстоју*. Приметио сам да је Петровић био „добар“ с Михајловићем.

Остала ми је у сећању афера др Петровића са учитељицом – која га је једном физички напала на свечаности поводом откривања споменика палим борцима из I светског рата.

Од осталих се сећам Замечника, Хрвата, који је предавао пољопривреду и био нам васпитач. Био је шалив човек. Једном на вашару, као члан комисије за награде власника најбоље стоке, приликом проглашавања победника, он се овако шалио: „У групи пољопривреде награђују се... У групи говеда... У групи коња...“ (наводио је имена награђених људи).

Нови дух у школу унели су Радомир Живановић, Света Стојановић, Момчило Милетић, Сима Ђокић.

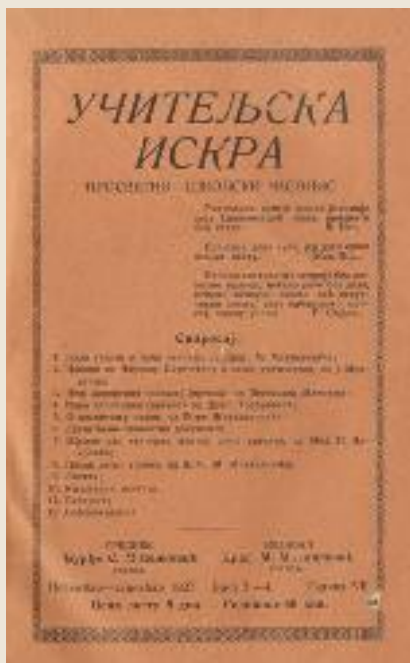
Не сећам се неких политичких активности у школи. До 1929. године су доминирале грађанске партије. Оно што ти је у породици био дед или отац, то си био и ти: или радикал, или демократа, или си био за земљорадничку странку... Зато ми се чини да је у погледу активности нас ђака било то – главо доба.

Живот и дело Милисава Мијушковића (1909–1986)

Рођен је у селу Каре, код Прокупља, 1909. године. После завршене Учитељске школе у Јагодини службовао је у Врбљанима (Кључ, Босна и Херцеговина), Церемошњи (Кучево) и у Ердевику (Срем). Као активни учесник предратног напредног покрета био је председник Културно-просветне задруге „Вук Караџић“ (1937–1941). Члан Комунистичке партије био је од 1940. године.

Књије сећања), која ће прерасти у доминантну педагошку парадигму друге половине XX века (в. Поткоњак 2012: 180). По окончању Другог светског рата, када је највећи део педагошке литературе одбачен као „буржоаски“ и „реакционаран“ (Максимовић, Петровић 2012), једино се Теодосић упушта у питања методологије педагошких истраживања (у: Теодосић 1957, према: Максимовић, Петровић 2012). Нешто касније, у време када је програм Института за педагошка истраживања још био „условљен друштвеним и организационим захтевима оснивача“ (Гутвајн и др. 2014: 7), Теодосић у овој установи уређује двотомни *Педагошки речник*. Антонијевић (2006: 127) истиче његово инсистирање на томе да „знања која се усвајају не смеју остати искидана, неповезана, изолована једна од других“ (Антонијевић 2006: 127), да морају чинити *заокруљену, складну* целину која садржи истину о свету (Исто). Имајући у виду Ацићеве погледе на образовање, који су представљали основни постулат Учитељске школе јагодинске и у време школовања генерација којима припадају аутори *Књије сећања*, с правом можемо претпоставити да је и Радован Теодосић формирао главне магистрале своје педагошке филозофије управо у овој школи.

Полемички дух и храброст у браћењу својих уверења – које је испољавао у ђачким годинама у Јагодини – Теодосића су коштали докторске дипломе и професорског места на Филозофском факултету у Београду. Као проучавалац и присталица совјетске педагогије и преводилац педагошке литературе са руског на српски језик, прихватио се подухвата да у докторској дисертацији „дефинише ‘научне основе’ педагогије и да их ‘разлучи’ и ‘очисти’ од примеса ‘декаденције’ буржоаске и ‘ревиизионизма’ совјетске педагогије“ (Поткоњак 2012: 202). Теза је одбрањена, али је касније поништена јер је Теодосићу неправедно приписан плагијат, о чему Поткоњак опсежно говори са циљем

Активни учесник Народноослободилачке борбе, био у заробљеничким логорима, члан Антифашистичког већа Југословена у логору. Носилац је *Сјоменице 1941*.

После рата је био на дужностима референта у Савезном министарству просвете, инспектора Савезне контролне комисије, секретара Синдиката просветних радника Југославије, секретара Савеза педагошких друштава Југославије, уредника у издавачким предузећима „Знање” и „Рад”.

Био је активни педагошки писац: поред бројних чланака у многим листовима, објавио је 25 већих и мањих књига просветно-педагошког садржаја.

(Писано према чланку Дамњана Морачића, *Просвећени преглед*, март 1986. године)

Редактор

„да покажем шта све може да се уради кад се удруже завист, нетрпељивост, неспоразуми, свађе и сл. Пишем и због тога што је то био велик негативни ударац за педагогију у Срба” (Исто: 203)

Др Радмило Вучић

Стара Јагодина из мог детињства

Рођен сам 1898. године, тако да сам запамтио стару Јагодину са почетка овог века: џамију, мезулану (конач за коње), турски амам (на чијем је месту касније грађена Клефишова фабрика или продавница, 30 или 40 српских, а све остало турске куће. Стару цркву је подигао кнез Милош, нова је прављена 1895–96. године.

Основну школу и шест разреда гимназије учио сам у Јагодини, те ми је школовање прекинуто због Првог светског рата: интерниран сам у Ашах, Аустроугарска, од 1915. до 1918. године.

У Ашаху сам имао прилике да боравим у друштву Филипа Филиповића, који је био интерниран за цело време рата. Једно краће време, у току врло хладне зиме, ја сам се добровољно пријавио да радим у некој радионици изван логора, како бих могао да прибавим мало огрева. Увече бисмо се лепо огрејали поред фуруне у бараци, а Филиповић ми је за награду држао часове из руског језика.

Неописива је била радост овог великог револуционара кад смо у логору сазнали за почетак Октобарске револуције!

Између 1920. и 1923. године провео сам 7 семестара на студијама у Лајпцигу, где су трошкови за нас странце били подношљиви све до преласка на

„златну марку”, 1923, што ме приморало да се вратим у Београд, где сам завршио студије педагогике.

Занимљив сусрет у Лајпцигу имао сам, за време мојих студија, са Сретеном Ацићем, који је као пензионер навратио у тај град.

– Ех, да сам млађи, па да студирам у Лајпцигу! – говорио ми је.⁵

Овај изванредно фини и културни човек, који је преко 20 година свог живота посветио Учитељској школи у Јагодини, организацији школе и интерната, као и школског имања, и с великом пасионираношћу однеговао јединствени школски парк у Европи – био је у ствари несрећан човек. У олуји Првог светског рата изгубио је сина Милована (с којим сам се ја дружио), који је нестао при повлачењу кроз Албанију. Милован је био ђак јагодинске Учитељске школе. Ђерка Надежда се школовала код нас и у иностранству (у Румунији), замонашила се, и од младости се посветила деци без родитеља, најпре код Битоља, од 1913. године, после протеривања Турака. Као калуђерица је живела у манастиру Враћевшници, где је уредила гробове за своје родитеље, и где је и сама завршила живот.

⁵ Ацићева шала је лепа жеља! Он је у овом граду студирао 6 семестара, почев од 1886. године, код Вунта, Мазијуса и Штримпла. За те три године он је са наставе изостао само 1 час! („Сретен Ацић”, *Споменица*, Јагодина, 1939, стр. 4) – примедба Редактора

Сретен и Милева Аџић
са децом, Милованом
и Надеждом

За суплента Мушке учитељске школе у Јагодини постављен сам 1925. године, али сам остао у школи само неколико месеци.

Др Драгољуб Петровић, новопостављени директор, је био сасвим искључив човек. Доделио ми је да предајем зоологију и антропологију, као и да вршим дужности секретара школе. Кад сам му рекао да ми ови предмети нису струка, он ми је одвратио: „Па спремајте се!”

У Јагодини сам радио још једном, пошто је моја супруга Марија желела да се вратимо у овај градић. Од 1928. до 1933. предавао сам у нижим разредима гимназије математику, а у вишим разредима историју, немачки језик и филозофију. Моја супруга је предавала психологију.

Надежда (у монаштву Ана) Аџић (1900–1975), кћер Сретена и Милеве Аџић, свакако је од оца „наследила племените особине, између којих су се истицале срдачност и искреност са сваком човеком, саосећајност са сваком душом и створом Божијим и служење истини целим бићем. Наследила је и организацијске способности које су биле очигледне у Битољу и Трстенику, где је радила као управница дечијих домова, и у манастиру Враћевшници у коме је била настојатељица од 1949. до 1975. године” (Ђорђевић 2019: 24). Поводом сто двадесете годишњице рођења мати Ане и седамдесет година од када је примила монашки чин, Факултет педагошких наука и Историјски архив „Средње Поморавље” публиковали су зборник радова са округлог стола *Иђуманија Ана (Аџић), оличење посвећености* (Чутура, Ђорђевић 2019).

За ово време је интензивирао рад неких културних установа. Дотле су се књиге могле позајмљивати само у Учитељској школи, а сада је основана градска библиотека у згради Суда, касније премештена у зграду до „Паласа“. Био сам извесно време књижничар ове библиотеке.

Народни универзитет је тих година био активан. Сећам се да је понеко предавање одржао Сретен Ацић, гостовао је Владимир Ђоровић, неки предавач из Београда је говорио о алкохолизму, а и ја сам одржао по које предавање. Ова предавања су била привлачна и окупљала су довољан број слушалаца.

Радмило Вучић: мој живот и рад

Имам радни стаж од 50 година, од чега сам последњих 25 година радио на Богословском факултету у Београду.

Пре тога сам радио у Учитељској школи у Београду, на Академији примењених уметности и, узгредно и истовремено волонтерски, у Психотехничком заводу, у Београду.

Сем 80 чланака, објављена су ми дела: *Увод у педагогију*, коришћен у учитељским школама, затим *Основи педагогије*, *Психологија науке, уметности и религије* – за Теолошки факултет.

Истим поводом, Музеј рудничко-таковског краја приредио је изложбу и публиковао каталог *Мајки Ана Ацић (1900–1975), духовно чево владике Николаја Велимировића*. О мати Ани, заштитнику најмлађих и прегоацу светитељске посвећености, детаљније говоре и друге публикације О. Ђорђевића (в. Ђорђевић 2001, Ђорђевић 2014).

Надежда и њен брат **Милован** провели су детињство у Јагодини, поред саме Школе у чијем је парку била саграђена кућа за управитеља. Остало је упамћено да су питомци Школе Надежду и Милована ословљавали са Секо и Бато (Станојловић 2018: 13). Милован је изгубио живот прелазећи Албанију, а породица Ацић је дуго трагала за њим, не добијајући недвосмислене потврде његове смрти (Чутура, Јовановић 2018: 99).

Радмило Вучић (1898–1993) рођен је у Јагодини, где је био гимназијалац када је 1916. године интерниран у аустријски логор Ашах. (*Српски биографски речник*, том 2). „Студирао је филозофију и педагогију у Прагу, Лајпцигу и Хамбургу (од 1920). Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду 1924. код познатог српског филозофа Бране Петронијевића. [...] Био је (до 1941. год.) професор гимназије (Јагодина) и професор учитељских школа – женске и мушке (Београд). [...] После 1952. ради као доцент и професор педагогије на Богословском факултету Српске православне цркве у Београду“ (Поткоњак 2012: 257–258). У ауторизованим табацима са својих предавања Вучић истиче, између осталог, да је значај љубави у васпитању изузетан, и да је „религија увек била васпитни чинилац ‘првог реда’“ (Исто: 261).

КЊИГА СЕЋАЊА

Радмило као најмлађе дете
породице Вучић

Професор Радмило Вучић
са ученицима трећег
разреда Учитељске школе,
1924/25. школске године

Љубомир Марковић, трговац, са децом, око 1930. (фотографија снимљена после смрти Марковићеве супруге Ристосије, у позадини је слика са венчања Ристосије и Љубомира; у првом реду стоје: Зора, Милош и Даница; седе: Милева, Радмила, Љубомир и Јован)

Учитељска школа и њен први управитељ Сретен Ацић имали су пресудну улогу у формирању Јавне библиотеке у Јагодини, која је основана 1909. године указом краља Петра. Ацић је, у преписци са надлежним министарством, формулисао материјалне, кадровске и просторне услове (Стефановић 2011: 95–104).

Народна библиотека „Радислав Никчевић“ у Јагодини данас се налази у некадашњим кућама породица Таушановић и Марковић. Према казивању Јелене Лазовић, део куће национализован је 1957. године. Јелена Лазовић је једини наследник свог оца Јована (сина трговца Љубомира Марковића). Са супругом Слободаном Лазовићем (који је био проректор Универзитета у Нишу, пензионисан као редовни професор Саобраћајног факултета у Београду) 1986. године остатак куће је продала Општини Светозарево која је полагала право првенства на куповину.

Живојин Д. Карић

Моје сећање на Сретена Аџића

Јуна месеца 1929. године на испиту зрелости у Јагодинској учитељској школи био је изасланик Министарства просвете Сретен Аџић. У то време управитељ школе био је др Драгољуб Петровић, предратни Аџићев ђак. На опроштајној вечери, пред Видовдан, у интернатској трпезарији, нашао сам диван скуп три духовна колена: духовни деда Аџић, његов духовни син, а наш отац др Петровић, и ми – духовни унуци Аџићеви.

Др Петровић је одржао здравицу свом некадашњем управитељу. [...] Очински тронут, Сретен Аџић је одговорио својој драгоме Драгољубу, а онда се обратио нама, будућим учитељима. Похвалио је целу генерацију која је по успеху била једна од најбољих послератних у Јагодинској учитељској школи.

Требало је да на ту здравицу одговори неко од матураната. Дужност је пала на потпредседника „Узданице“. Били смо сви опијени радостју. У име ученика ја сам устао да одговорим. [...] Преда мном и свим мојим друговима, иако омален, уздиже се Аџић као горостас.

Велики педагог и ум, Аџић је стајао срећан, као деда који види своје унуче како је стало на своје ноге.

По завршетку свих испита, сам са нама, као родитељ са својом децом, без устезања, говорио нам је о многим проблемима који стоје пред нама. Одржао нам је неколико предавања. Бојао се да нешто важно не заборави па се дотицао свега што је сматрао да нам треба рећи пре него у живот уђемо као самостални људи.

У предавању о лепоти наше земље и снази наше расе пробудио је у нама силну љубав према отаџбини и нашем југословенском народу, коме, у заједници са свим осталим Словенима, припада будућност. „Словени ће бити господари света, као некада Римљани“, рекао је нешто што је чуо од познатог немачког научника др Милера.

На крају нам је говорио и о женидби. Први пут у својој животи слушао о чему све треба водити рачуна при бирању брачног друга. Та тема је била тада за нас врло актуелна и ја верујем да је његове савете послушао многи наш друг.

Речи су му биле нежне и топле. Његов говор није личио на предавање, већ на обичан, неусиљен, интиман разговор у топлој домаћој куту. Деловао је силовито. Просто нас је опијао...

Још и данас ми је у свести свеж његов лик.

Учитељска узданица
I год, март 1939, бр. 3

Текст на полеђини фотографије

„Матуранти Мушке учитељске школе Јагодинске уочи писменог испита, 31. маја 1929. год. предвече (сутра 1. 6. биће писмени испит). Ја сам као изасланик Министарства Просвете, из Београда. Данас сам допутовао у Јагодину, брзим возом у 13 30 по подне.- Срет. М. Аџић, управитељ Уч. шк. у Пензији, и оснивач и управитељ ове школе од августа 1898. до јесени 1920. године (са паузом од октобра 1915. до октобра 1918., за време окупације од непријатеља).“

Живот и дело Живојина Карића

Рођен у селу Удовице, код Смедерева, завршио је Учитељску школу у Јагодини 1928. и службовао у разним местима Србије, Војводине и Босне.

Аутор је првог буквара за аналфабетске течаје-ве у НОВ, 1944. Сарађује у великом броју часописа и листова за децу. Поред књижевно-педагошког рада бавио се и новинарством (као дописник *Полишике*, *Борбе*, *Танјуга*, *Радио Београда* и др.)

Објавио је неколико књига поезије и прозе за децу. Поменућемо најважније: *Дечје радовање*, *Малишани*, *Ми и наши*, *Слике у облацима*, *Моја земља*, *Необични доживљај*.

Саставио је прву *Антологију савремене јуто-словенске дечје поезије* (1935). Многе песме су му превођене на стране језике (мађарски, румунски,

Упознајмо свој завичај – Смедеревски срез из 1965. године (страница на којој се види да су рецензенти били Радован Теодосић и Богољуб Прокић, Карићеви другови из јагодинске Учитељске школе)

бугарски, словачки, албански, турски) као и на језике наших народа и народности.

Широк је круг тема којима се Карић бавио у својој поезији за децу. То су: предшколско и школско дете и њихова околина, домаће и дивље животиње, природа, родитељи, деде и баке, завичаји и отаџбина.

„Деца су ми професионално и животно увек била у првом плану, целокупно моје литерарно стваралаштво за децу никло је из унутрашње потребе да будем у друштву најдражих сапутника, које сам учио и који су богатали мој живот. Уз пут сам их храбрио и од њих био храбрен“, каже сам Живојин Карић о себи и о свом стваралаштву.

„Политика експрес“, 31. 3. 1975,
Дамњан Морачић

Живојин Карић, *Расјевана машемашица* за ученике првог разреда основне школе (Нолит, 1971)

Живојин Карић (1908–1986) један је од песника за децу који су у младим годинама своја остварења објављивали у *Узданици*, часопису ђака јагодинске Учитељске школе.

Време када је Карић почео да ствара спада у специфичан период српске књижевности за децу. Наиме, после смрти Јована Јовановића Змаја књижевност за децу свела се углавном на песнике који су првенствено били учитељи и педагози (Миљковић 2014: 187), те је била предодређено поучавалачка. Међутим, та дидактичка компонента, уз сагледавање друштвених прилика тога доба, била је нужна. Она је преносила експлицитну педагошку поруку „у временима кратких предаха између великих регионалних и светских ратова“ (Јовановић 2018: 27–34), едукујући не само децу већ и њихове родитеље.

Живојин Карић је стваралац чије су песме и данас незаобилазне у уџбеницима и приручницима за млађе разреде основне школе. Оне градиво „тежких“ предмета чине лакшим и распеванијим, те су радо коришћена потпора која до данас уједињује методичку ефикасност и лепоту поезије у складу

Први број часописа *Учитељска узданица*, октобар 1939.

са постулатима интегративног приступа настави. Карић је и приређивач бројних читанки за млађе разреде основне школе.

О енигматском раду Живојина Карића објављена је и књига *Живојин Д. Карић, први смедеревски енигматша* (аутор Радослав Јовановић, Књижевни клуб „Смедерево“ 2001). Свој енигматски и песнички дар удруживао је у изузетно успешним *Расиваним математикама* за најмлађе ученике.

У контексту међуратних „постзмајевских“ песника за децу Милинковић (2014) осим Карића помиње и Милорада Петровића Сељанчицу и Јована Миодраговића који су – иако нису превасходно песници – незаобилазна имена у историји наше културе и образовања.

Учитељ Милорад Петровић Сељанчица написао је текстове за неке од најлепших песама које се и данас певају: *Јесен стиже, дуњо моја, Не лудуј, Лело, Ирале се делије*.

Јован Миодраговић (1854–1926) био је референт наставе при Министарству просвете у доба установљења Српске краљевске мушке учитељске школе јагодинске и пружио је велику подршку Ацићу. Као присном пријатељу и значајном сараднику, Ацић му упућује позивницу за свечано отварање Школе (в. Чутура, Јовановић 2018: 13).

Милан Мирковић

Најбољи уџбеник за воћарство је сам воћњак

У јагодинску Учитељску школу сам дошао на почетку школске 1924/25. године и уписао се у III разред. Прва два разреда сам завршио у педагошком одељењу Гимназије у Пироту.

Да променим школу натерала ме невоља. Са стипендијом се није могло живети у приватном стану. Тражио сам школу која има интернат и тако сам доспео у Јагодину. Боравак у интернату се плаћао 300 динара месечно, тако да одличан ученик са благодејањем (стипендијом) од 360, односно добар са стипендијом од 300 динара, није остајао гладан.

Јагодинска учитељска школа је била стара, позната школа са традицијом коју је стварао Сретен Ацић, познати педагог и организатор. Пре но што се приступило њеном формирању, односно пресељењу из Ниша, 1908. године, Ацић је био послат у неколико европских земаља да проучи искуства и упозна се са организацијом сличних школа за спремање учитеља, те да по угледу на њих ствара тип наше учитељске школе.

Ацић је за тај подухват имао подршку министра просвете па је успевао да обезбеди и материјалне услове за рад. Добијена је и адаптирана зграда за

извођење наставе и за интернатски смештај свих ученика, земљиште за парк око школе, за школски повртњак, воћњак и виноград, у којима се изводио и део практичне наставе. Већ из тог периода остало је као правило: најбољи уџбеник за воћарство је сам воћњак. И стварно су се будући учитељи обучавали за пропагаторе напредног воћарства, виноградарства и повртарства у Србији.

Та окренутост учитеља селу запажа се и у настојању да се млади учитељи одвоје од штетних утицаја великих градова, због чега је учитељска школа из Ниша пресељена у ондашњу паланчицу Јагодину (а било је предлога да се премести у још мању и забаченију, Горњи Милановац), док је учитељска школа из Београда премештена у Алексинац.

Ученици су живели у интернату, одевени у посебне униформе које су их имале подсећати да они нису обични младићи. У одвојеним мушким и женским школама, тако изолованим од спољних утицаја, учитељске школе су помало личиле на касарне или манастире.

Ацић је имао могућности да преко министарства утиче на избор наставничког кадра, тако да су кроз ову школу прошли многи професори који су се истицали у својој струци. Тиме су били створени услови да се моделује будући учитељ који ће овладати наставним техникама и бити заљубљен у своју

Ђаци Учитељске школе са економом Милованом Милорадовићем при преради шљива са школског имања (1926. године)

сељачку домовину. Колико се у томе успело – то је посебно питање.

Долазећи у школу из разних средина и ступајући у живот после ње, млади учитељи су се сретали са суровостима живота на селу и незадовољством народа, а тиме су губили илузије о идиличности живота на селу, па није чудо што су многи своје незадовољство изажавали опозиционарством и што су се доста рано појављивали клубови учитеља социјалиста.

Прилике у школи после I светског рата

Ацићево време је било прошло. Ратови су разорили многе илузије. Услови су се изменили. Млади свет, па и онај у учитељским школама, захватиле су нове идеје и бунтовна расположења.

Одмах после ослобођења у школу су дошли млади ратници који су са бојишта приспели да би наставили школовање прекинуто ратом. С њима је у школу ушло ново, друкчије расположење, друкчији

однос ученик—наставник, уз присуство у граду, па и у самој школи, Партије и СКОЈ-а. То више није била она стара, од живота изолована школа.

Потребе за учитељима у ослобођеној домовини биле су велике, па су уписивани интерни и екстерни ученици, па и ученице. Тако је стара интернатски уређена мушка школа постала мешовита, са ученицима који су доспевали из разних средина и крајева и који се нису дали интернатски моделовати.

Време те старе и у своје време европски уређене школе нестало је. Аџићеви наследници нису могли ништа да ураде у том погледу. Настојања да се испољавање бунтовних расположења у честим штрајковима заустави довођењем нових искусних, али и конзервативних директора, нису давала резултате. У два маха је за директора постављен Јосиф Стојановић, са богословским образовањем стеченим у кијевској Духовној академији, писац неколико средњошколских уџбеника веронауке.

Изменили су се други услови под којима се радило, посебно материјални услови школе и интерната. Дешавало се да се дуже времена не исплаћују стипендије које су чиниле основна средства за одржавање интерната, па је морало долазити до испољавања незадовољства гладних, на која су се лако надовезивала бунтовна расположења младих и опасна политичка стремљења, нарочито у првим поратним годинама. То није могао да ублажи ни ауторитет Јосифа Стојановића, ни његовог претходника Милоша Милошевића, ни неколико емиграната Руса, који, какви су да су, чини се да ту нису баш случајно доведени, тобоже у знак захвалности и као враћање дуга великој заштитници Русији, него канда више да би деловали као живи сведоци трагедије тога великог братског народа и царства, упозорење на опасност за наше буржоаске и династичке величине и вредности од револуције.

О тежњама да се предратни поредак и успех поново постигну, сведочи и поздравна реч коју присутнима упућује управитељ Јосиф Стојановић поводом двадесетпетогодишњице постојања Школе:

„Не заборављајте, господо, да је наша школа до рата била претеча нове школе рада. У нашој школи марљиво су до рата вршени практични пољопривредни радови на школском инструктивном добру. Тај рад треба наставити. Пре рата је у нашој школи марљиво негован ручни рад. [...] Пре рата марљиво су у нашој школи примењивана правила о радном и одморном времену. У радном времену нико није беспослично, а одморно време провођено је у певању, свирању, у игри и мудрим забавама. Очекујемо да се садашњи ученици-це и у томе угледају на своје старије прератне другове.

Пре рата су први јагодински грађани сматрали за част, кад их управа ове школе позове на забаву са уметничким концертним програмом. Наша је кућа тада била испуњена најотменијим гостима. И тај се рад поступно обнавља.

[...] Неко ће из ваше средине рећи: много су повољније прилике за рад биле пре рата. [...] Па ипак се и на то може одговорити: У добру је лако бити добар. На муци се познају јунаци. У рукама Мандушића Вука свака пушка јесте убојита. Прегатоцу Бог даје махове.” (Двадесетпетогодишњица МУШ): 8—11)

Милош Милошевић (Београд 1870 – Београд 1940), директор јагодинске Учитељске школе, студирао је на универзитетима у Халеу, Јени и Гисену и дипломирао на Филозофском факултету у Београду. Учествовао је у балканским ратовима и Првом светском рату, када је био и у заробљеништву у Нежидеру. Објављивао чланке о филозофским и педагошким темама у часописима *Просветни гласник*, *Учићел*, *Просветни радник* и др. Аутор је уџбеника *Методика више основне и средње наставе* (1924) (*Српски биографски речник*, том 6).

Текст на полеђини фотографије: „21.10.1932. Када сам радио на школском имању, Станоје Јанићијевић, 1. година Учитељске школе у Јагодини“ (Јанићијевић је први с десне стране)

Бранко Абадић, економ Учитељске школе

Стојановића је наследио Петар Стокић, који је после неколико месеци отишао у пензију, а на његово место је дошао др Драгољуб Петровић.

Петровић је бивши ђак ове школе, пред рат је био учитељ, а у току рата је преко Алжира доспео у Француску и Швајцарску, где је завршио студије и докторирао.

Неколико година је био наставник. Предавао је педагогију, психологију, логику и француски језик. Био је изузетно добар наставник. Ученици су га веома ценили. Било је додуше и других наставника који су цењени као добри предавачи, на пример Димитрије Станковић, Цветко Поповић, Бакић, Јоцић и други, али је систематичност и прецизност Петровићевих предавања надмашивала остале.

Као директора, Петровића је било тешко препознати. Као да се појавио сасвим други човек. Крут,

неповерљив, незадовољан понашањем ученика. Изненада се појављивао на вечерњим часовима, контролисао како раде и на лицу места кажњавао, обично искључивањем из школе.

Излазио је у ходник да види како после часова учења улазимо у интернат (у просторијама на спрату). Наредио је да кроз ходнике пролазимо тихо и да улазимо по два и два. Кад је приметио једне вечери да су се идући ходником неки ученици ухватили за руке, да би показали како их је директор свео на ниво малих основаца, директор је почео да виче и прети.

Штрајк ученика у октобру 1925. године

Материјални положај школе био је лош. Прошло је време посебне подршке коју је Аџић уживао у министарству просвете. Министарство сада није испуњавало своје обавезе. Велике тешкоће су настајале због неуредног исплаћивања ученичких стипендија, основних средстава за издржавање интерната и исхрану ученика.

Баш у време Петровићевог преузимања дужности директора стање је било веома тешко. Стипендије нису биле исплаћене неколико месеци. Решење директора Петровића је било једноставно и бирократско: за оне који нису уплатили – нема хране, морају да напусте интернат.

Једног јутра нашли су се без исхране углавном стипендисти. У знак солидарности с њима, ни они који су уплатили (углавном нестипендисти) одбили су храну, нису улазили у трпезарију. Сви су се окупали у дворишту испред зграде.

Пред окупљеним ученицима је иступио потпредседник „Узданице“ Драгомир Станковић, ученик IV разреда, осудио је поступак према нашим сиромашним друговима и позвао ученике који нису стипендисти, да у знак солидарности са својим сиромашним друговима, одбију не само храну, већ и да не иду у учионице на предавања, све док се не реши ово питање. Ја сам као стипендист добио задатак да друговима стипендистима укажем на несебичну спремност нестипендиста да нас подрже, и да их позовем да не иду на наставу.

Звоно је звонило за почетак наставе неколико пута. Нико се није ни помакао. Убрзо је из школе изашао директор у пратњи наставника са дневницима. После краћег говора о тешкоћама о издржавању интерната и упозорења на обавезе ученика према школи, као и о последицама неиспуњавања тих обавеза, он је позвао ученике да уђу у учионице на наставу.

Ученици су и даље стајали мирно. Незадовољни директор је узео један дневник од наставника и почео да прозива редом. Кад је прозвао првог ученика и наредио му да иде у учионицу, настао је тајац. Нико се није јављао. Стрепели смо.

– Хоћеш ли ићи у учионицу? – питао је директор строго.

– Нећу! – чуо се одговор.

Сваки следећи прозвани ученик или ученица одговорили су исто: – Нећу!

Директор и наставници су се повукли у зграду.

То је стварно био почетак штрајка.

Следеће две ноћи смо провели код својих екстерних другова и њихових пријатеља, потиштени и гладни. Они су набављали нешто хране, позајмљивали су од својих рођака и познаника.

Трећег дана се на огласној табли појавила објава да се наставља рад у школи и у интернату.

Управа школе је сигурно била заинтересована да се стање што пре смири и да цео догађај добије што блажу форму, утолико пре што су средства убрзо добијена и прекид рада кратко трајао. Но побуна ученика, па и оних који нису били непосредно погођени, није могла остати некажњена. Кривица је сваљена само на једног ученика, Драгомира Станковића, који је први иступио пред ученицима и позвао неугрожене – неблагодјејанце, да из солидарности са стипендистима откажу одлазак на предавања. Оцењено је да он може бити опасан. Искуство из штрајка 1922. године било је опомена. Он је кажњен искључењем из школе с правом уписа у другу школу. У исписници која му је тим поводом дата стајало је, поред осталог, да „важи као комуниста“. Станковић је школовање наставио у Алексинцу.

Да ли је Станковић био комуниста, да ли је постојала у то време СКОЈ-евска организација која је одржавала везу у школи, или је своју организацију имала у школи – то би требало проверити и утврдити. Или је Станковић наступио спонтано, и као потпредседник „Узданице“, заједничке организације свих ученика, а и као друг који осећа невоље својих другова који су били гладни. Пре ће бити тачно ово друго. Па и да је било спољних веза и утицаја, то у овом тренутку није могло доћи до изражаја. Наредба школске управе о отказивању исхране

онима који нису уплатили донета је неочекивано, а реакција ученика је уследила непосредно после овог саопштења. Није било времена да се врше неке претходне припреме. А и после тога се није осећала нека посебна активност својствена СКОЈ-у, а није било знакова да је раније постојала нека организована веза са СКОЈ-ем. Ни у граду се у то време СКОЈ није примећивао, па је вероватније да је рад СКОЈ-а био прекинут. Организовано постојање СКОЈ-а у школи не би могло остати незапажено ни после овог штрајка.

Наш друг Драгомир Станковић

Драгомир је био изразите младалачке бунтовне природе, али дубоко људске и fine душе. Био је цењен и вољен. Припадао је групи која је често излазила из школе и која се много бавила књигама и литературом, листовима и часописима, па ми се чини да су се други око њега окупљали (Владимир Живковић, Богољуб Савкић, Живко Јеленковић, Живорад Цукнић, и други). Но, по свему судећи, то није био вид организованог политичког рада, него више израз младалачког бунтовног расположења и спонтаног реаговања на оно што се догађало у школи и ван ње. Он се није толико истицао у учењу (био је врлодобар ђак), колико у смелости и зрелости у доношењу судова, а посебно у топлини према човеку, у односу према другу. Баш по оној народној: весело срце кудељу преде. Ради илустрације племенитости лика овог друга, изнећу један његов поступак према мени.

Једном ме Станковић затекао самог у соби, док је у сали била ђачка игранка. Скоро сваке суботе приређивана је игранка на коју су долазили и ученици из Гиманзије. Он је разумео зашто ја нисам на игранци: капут ми је на лактовима био сувише окрзан. Правио се као да то не примећује. Остао је са мном, није отишао на игранку.

После неколико дана дошао је мени с једним капутом преко руке.

– Пробај овај капут. Ја га не носим, тесан ми је. Пробај га...

Приметио је да сам поцрвенео. Дирнула ме његова топлина и нежност.

– Дајем ти га као брату, узми то од мене. Немој ме одбити!

И он је поцрвенео. Бојао се да ћу се ја осетити у улози просјака коме се дају старе ствари.

Била је додуше редовна појава да један од другог узимамо ствари, па и делове одеће. Било је доста ученика који нису имали зимске капуте, те су приликом одласка на хоспитовање капуте позајмљивали од другова који остају у школи на часу. Другови из Шумадије који су имали шумадијска одела, нудили су одећу својим друговима из других крајева да би осетили – како се говорило – топлину Шумадије.

После одласка Станковића, на упражњено место потпредседника „Узданице“ изабрали су мене. Председник је био професор кога за то одреди наставничко веће. Професор је само присуствовао седницама „Узданице“ и пратио рад, док је састанак водио ученик-потпредседник. Наставничко веће је вероватно полазило од тога да ученици могу да застране, да преко неких могу у школу да продру опасне револуционарне идеје које по природи лако захватају бунтовну омладину. Искуства с првим послератним генерацијама била су довољно упозорење.

Бурђевдански уранак 1931.

Милан Мирковић

Милан Мирковић, професор, рођен је 1906. године у селу Јаворју, општина Жабљак, Црна Гора. Учитељску школу учио је у Пироту и Јагодина, а Филозофски факултет у Београду.

Пре рата је службовао у забитим местима Босне и Македоније (у Хан Пијеску, у Раотинцу код Тетова, у Костуру код Пирота).

За време рата био у заробљеништву у Немачкој.

После ослобођења био је на разним дужности-ма: просветни инспектор, члан Наставног савета Србије, професор учитељске школе, професор средње школе на раду на Филозофском факултету у Београду – Катедра за педагогију, начелник Секретеријата за просвету и културу града Београда, директор Завода за унапређење школства Србије и самостални истраживач Југословенског завода за проучавање школских и просветних питања.

У међувремену је обаљао разне дужности у друштвеним организацијама: председник Педагошког

Порта Старе цркве, Јагодина 1938.

друштва Србије, секретар Савеза педагошких друштава Југославије, председник Централног одбора Синдиката просветних и научних радника Југославије, као и других друштвених организација и органа.

Био је активан педагошки посленик и писац. Са рефератима и саопштењима учествовао је на многим стручним састанцима и семинарима. Важнија дела: *Друштвени и педагошки смисао промена у основној школи*, *Познавање друштва као посебан предмет*, *Уџбеник познавања друштва за IV разред основне школе*. Један је од аутора колективних дела: *Педагогија*, у редакцији Радована Теодосића, *Педагогија*, у редакцији др Пере Шимлеше. Један је од аутора публикације *Први конгрес просветних и научних радника Југославије*. Објавио је и око 100 радова у часописима и листовима.

(Из чланка Дамњана Морачића, *Просветни преглед*, Београд, 1537–8, 22. 12. 1986)

Дисциплинска правила

за ученике средњих и стручних школа које стоје под Министарством просвете – СН број 11287 од 5. јуна 1925. године.

Члан 1. Од ученика се очекује да ће се у школи и ван ње владати онако како доликује васпитаним младићима и да ће се клонити свега што би било штетно по њихов углед, здравље и ђачко достојанство.

Старији ученици треба у овоме да предњаче млађима добрим примером.

Члан 2. Ученици треба да су часни и искрени, спрема старијих да су скромни, пажљиви и послушни, према свакоме уљудни, а према друговима још и дружељубиви. Млађе од себе треба да чувају и поучавају.

Текст на полеђини фотографије: „Моја ђачка капа је за један степен ниже, матура је за један месец ближе. Још који дан биће под ногама и једно и друго. Живота (1938)“

Лагање, претварање и неискреност нису достојни ученика.

Члан 3. Своје послове треба да раде марљиво и са љубављу, јер такав рад води напретку и задовољству.

Члан 4. Ученици треба да пазе на чистоту хране, тела и одела и да чувају своје здравље као извор среће и напретка.

У одевању и дотеривању треба да су скромни. Забрањује се свако претеривање у овоме.

Члан 5. Забрањено је ученицима употребљавати псовке и погрдне речи.

За нанесену увреду не сме нико сам себи прибављати задовољење, већ се има жалити школској власти.

Члан 6. Забрањује се ученицима крађа, картање и коцкање у каквом било облику.

Члан 7. Забрањено је ученицима скупљање новца у ма коју сврху без допуштења школских власти.

Члан 8. Ученици треба да се клоне пушења јер је врло штетно за млађано доба.

Забрањено је пушење у школским одајама и на јавним местима.

Члан 9. Ученици треба да врше уредно прописане верске дужности. Од суделовања у верозаконим актима (сем државних празника) могу бити ослобођени само они чији родитељи затраже то писмено од школске управе (чл. 12 Устава наше Краљевине).

Члан 10. Ученици поздрављају наставнике и друге познате старије личности скидањем капе или поклоном, ако су гологлави, а ученице само поклоном.

Члановима од 11 до 50 прописују се: обавеза ношења ђачке књижице, доласка у школу на 15 минута пре почетка првог часа, чишћење одеће и обуће, седење у учионици, дужности редара, трчање и викање по ходницима, дочекивање и испраћање наставника, шта се сме доносити у школу, чување ствари, изостајање из школе, задоцњавање, случајеви заразне болести, излазак са часа, писање молби и жалби, обавезност екскурзија, оштећење књига и свезака, трговање и задуживање, пријава адресе стана, скупљање ученика у групама на улицама и јавним местима, излазак зими после 20 а лети после 21 часа, ношење штапова и знакова, сем прописаних, посете биоскопу и позоришту, гостионицама и кафанама, свадбама и забавама, школа играња, сазивање зборована, састављање дружина, објављивање састава, казне ученицима (опомена и стајање ван клупе, укор, удаљење из школе, отпуштање из школе, искључивање).

Матуранти Учитељске школе са директором
и изаслаником Министарства просвете, 6. јун 1933,
Јагодина

Боривоје Аксентијевић

Сећање једне учитељске генерације
Учишћел, год. II (1984), бр. 9, 105–115.

У јуну 1983. године састали су се у просторијама Педагошке академије у Светозареву представници генерације свршених учитеља Мушке учитељске школе у Јагодини из далеке 1933. године, била је то прилика да се после 50 година од расанка нађу у згради своје некадашње школе 11 седом косом и мудрошћу старости окићених учитеља. Јер, од 32 тада дипломирана учитеља, 13 их је погинуло или нестало у рату, четворица је умрла у току радног века а четворица као пензионисани просветни радници. (Накнадно, после овог састанка, преминуо је још један друг.)

То је генерација која је своје основно школовање започела далеке 1920. године у разним местима Србије, али и у другим деловима тадашње Југославије. То је генерација учитеља који су свој радни век провели малим делом у старој Југославији и за време рата (многи од њих као активни учесници у борби), који су после рата изнели на својим плећима многе послове у просвећивању народа, али и у органима народне власти.

Сећања ове генерације, која су шесторица од њих предали у писменој форми, односе се на период дужи од шест деценија. Тежиште ове обраде

понуђених текстова је ипак на самом школовању у поменутој учитељској школи у периоду од 1928. до 1933. године.

Текстови писмених сећања дају се у овој редакцији под иницијалима док се на крају читавог чланка дају имена писаца текстова. Редакцију материјала је извршио Боривоје Аксентијевић, један од 11 представника ове генерације. [...]

Како сам пошао у учитељску школу

Било ми је 16 година кад сам пошао у први разред ове школе. Није ми било потребно много времена да се прилагодим новој средини, интернатском животу и новим друговима, мада сам дуго туговао за својим друговима из ниже гимназије. Овде су, међутим, за мене услови живота били далеко повољнији.

У целој школи је било само 120 ученика, а касније, после две године, када је школовање продужено на пет година, свега око 150 ђака. Сви смо се међусобно познавали и лепо се слагали, мада нас је било из свих крајева Југославије: највише, разуме се из Србије, али исто тако из Македоније, Црне Горе, Далмације. За све време школовања одлично смо се слагали. (Д. М.)

Мој отац је дознао да у далекој Србији, у Јагодини, постоји позната учитељска школа са интернатом, па како је тамо већ био један мој мештанин, одлучио сам да пођем тамо, и, ако се привикнем новој средини, да тамо останем на школовању.

Дошао сам у Јагодину, привикао се брзо на средину, заволео нове другове и тако остао до краја школовања. Било нас је неколико Далматинаца, у старијим разредима, а ја најмлађи међу њима и у свом разреду. Другови Србијанци су ме заволели, као и ја њих, па сам често био њихов гост у домовима, поготово за време празника. Било ми је као да сам код своје куће. Та наша љубав остала је до данас када смо стари људи. (В. Л.)

Како сам био завршио шест разреда гимназије, ја сам у овој школи одмах био примљен у трећи разред, што значи да сам у школи провео три године. Мирне душе могу рећи да је то у своје време била реномирана школа, солидна и ефикасна установа за припремање учитељског кадра. Школа је била интернатског типа, искључиво за мушку популацију, са само пет разреда-одељења. (С. Н.)

Као одличан ученик из гимназије, а по препоруци мог учитеља из основне школе, успео сам да се упишем у учитељску школу. Превагнуле су моје оцене над slabим слухом који је утврђен приликом пријема у школу. Узгред напомињем да сам у току школовања ипак свирао другу виолину у школском оркестру. (Б. А.)

Режим живота у школи и интернату

Зграда је била старог типа, у приземљу учионице а на спрату интернат. Просторије интерната нису биле добре. Спаваће собе велике, нужник један за све нас, умиваоница припроста, али све то није сметало да се у интернату добро осећамо. Ред и чистоћа су ту били узорни.

Исхрана не баш најбоља, али снажна и калорична, као војничка. Понекад смо мрмљали на квалитет, али би се опет све добро завршило. Плодови са школског имања знатно су помагали квалитет исхране (на имању смо и ми радили). Неке од тих околности су утицале да се у петом разреду побунимо притив исхране а нарочито против висине уплате. После „буне“⁵ исхрана је побољшана а уплата нешто смањена.

Школски парк, у чијој је средини била зграда, био је наш рај. У њему смо учили, врагољали, шетали, а богме и бежали кроз његову живицу да мало прошврљамо по граду. (В. Л.)

Наша школска зграда је била мрачна, стара и невесела.

Настава се одржавала пре и поподне, а пре наставе и после ње у вечерњим часовима били су обавезни часови занимања (учења). У току дана било је могуће изаћи у град од 4 до 5 поподне, као и на Утрину у дужем трајању (са књигом у руци).

Режим је био веома строг. Интернатски део живота умногоме је подсећао на касарну: хладне спаваонице са по 16 кревета у два реда, сламарице и војничка ћебад. Кревете смо ујутру намештали у највећој брзини, да буду као кутије. Умиваоница је имала само хладну воду коју смо ручно истеривали на спрат, у једну велику кацу. Све то је наш живот чинило војничким. У учионицама се одвијао цео живот: настава, одмор и занимање, све до 21 час, када се ишло у спаваонице.

Све ово на први поглед изгледа врло одбојно, али није било тако. Напротив, било је весело. Младост је бесмртна! И поред све те круте дисциплине било је много смеха, несташлука, подвала и кршења прописа. Живот је кључао и сви ти окви

⁵ Б. Аксентијећ: Штрајк ђака Учитељске школе у Јагодини између два рата, *Учишћел*, Београд, св. 3/1983.

су често попуштали уз добронамерно жмурање васпитача, па и самог директора. (С. Н.)

О организаији рада и живота у школи могу напоменути само то да је, гледајући данашњим очима и из овог искуства, рад био укалупљен и донекле застарео и за ондашње појмове, сем неких момената у животу школе и интерната. Верујем да је то тако хтео директор, а да су професори, већином млади људи, били за либералнији режим у школи и интернату. Нови дух је избијао из њих, али тих и ненападан, јер је ваљало задржати тешко добијено професорско место, требало је живети.

Однос управе према нама илустроваћу само примером о настави гимнастике. Имали смо доброг наставника и салу али смо увек радили просте вежбе у дворишту (по соколском систему), док спортских игара није било, нарочито не ногомета. За време зиме, хладноће и ветра били смо у учионици, иако смо имали дворану за фискултуру (без иједне справе). Увек ме чудило како наш директор, доктор психологије, није уочавао да лишавање спорта код нас изазива револт. Није видео (или није хтео да види) да нам је спорт потребан као нека врста вентила који би нас умирио и задовољио. (В. Л.)

И поред знатног конзервативизма у реализовању васпитног процеса у школи, директор није био имун на уношење неких свежих идеја. Његов покушај увођења ђачке самоуправе⁶ био је додуше погрешан у самом приступу. Међутим, активно учешће ученика у раду кухиње, трпезарије и на школском имању у потпуности је успело. Тај бригадни систем у самопослуживању и припремању хране, у раду на имању и убирању плодова, одвијао се врло успешно. (С. Н.)

⁶ Видети: Б. Аксентијевић: Један покушај увођења ђачке самоуправе између два рата, *Зборник за историју школства и просвете*, Љубљана, 15/1982, 87–92.

Текст на полеђини фотографије: „12. маја 1936. врло весели у башти са лепим цветовима, поподне, у Јагодини“

Како смо бежали из интерната

Сећам се како је у градском биоскопу даван филм *Плави анђео* са тада чувеном секс бомбом Марленом Дитрих. Био је то забрањен филм за омладину, а за нас у интернату је било незамисливо да га не гледамо. Нас двојица, Миливојевић и ја, решимо да филм по сваку цену гледамо! Била је субота, нисмо имали вечерње занимање. Прежалили смо вечерњу представу. За време паузе у представи бацимо поглед на балкон и са ужасом приметимо светлуцање цвикера нашег директора.

Нисмо смели да сачекамо крај филма већ смо напустили салу по мраку и трчећи стигли до интерната, ушли у двориште и попели се на спрат са великим олакшањем да смо стигли непримећени.

Међутим, кад смо упали у спаваоницу, стали смо као укупани. Тамо је стајао наш васпитач Чика Рака и пресрео нас строгим питањем где смо били. Признали смо да долазимо из биоскопа и шта смо гледали.

– Тако – рече васпитач – сад лезите а сутра ми се јавите да то расправимо код директора. Чика Рака нас је идућег јутра добро изгрдио али даље ником ништа није реако. Био је диван човек! (С. Н.)

Сећања на директора Петровића

За нашу генерацију најсветлија тачка и најспособнији човек је остао директор др Драгољуб Петровић. Родом са села, завршио је ову школу 1908. године, касније се школовао у Швајцарској и Француској, студирао и докторирао у Паризу. У време нашег ђаковања није предавао него је био директор школе и управник интерната. Живео је у малој вили непосредно до зграде школе-интерната и имао режим рада као и ми ђаци.

Директор је био непрестано са нама, било да у пролазу поред учионица погледа шта радимо, било у ходнику ујутру кад устајемо или увече кад идемо на спавање. Није био ожењен. Живео је у стану са двома својим сестрама. (Р. В.)

О директору Петровићу, иако је био веома строг човек кога смо се сви бојали, имам високо мишљење. Мислим да је он жртвовао свој лични живот да би живео животом школе.

Живео је ритмом школе, устајао је са нама, одлазио је на спавање после нас. Увек је будно пратио наш живот, рад наставника, рад кухиње, пословање на школском имању. Све конце је држао у својим рукама а ипак је све то текло, чини ми се, спонтано, без застоја и компликација. Све је било добро организовано и синхронизовано. Иако

се није видело, његово присуство се свуда осећало. Неспорно је био велики ауторитет. Са таквим животним искуством и теоријским знањем био је достојан наследник старог Сретена Аџића.

Када данас размишљам о њему као човеку, искрено мислим да се испод његове строге физиономије крило једно добро срце спремно да разуме децу и прашта им, али и да је непопустиво желео да ствара добре људе и пре свега добре учитеље. Мислим да је у томе успевао, разуме се уз сарадњу осталих наставника. (С. Н.)

Директор је био строг, принципијелан и доследан у спровођењу школских одредаба. Ипак нас је као психолог схватао. Капије интерната никада нису биле закључане. Свакодневно смо излазили у град, суботом и недељом читаво поподне. Да би сачувао наш углед, строго је забранио пушење на јавним местима, али је изјављивао да му је жао што нам не може дати посебну просторију за пушење.

Следећи случај ће, верујем, дати посебну слику о директору. Кад је примио писмо нашег разреда којим смо најављивали штрајк због слабе хране у мензи, појавио се на вратима учионоце и узбуђеним гласом рекао: Смем ли да уђем?! Сви смо ћутали.

Изразио је жаљење што му се преко неколико представника нисмо директно обратили и указали на недостатке. Жели да нам пружи бољу исхрану, али како се интернат издржавао искључиво од наших уплата и од прихода са економије – у ствари су могућности ограничене. Резултат овог разговора је био да смо изабрали неколико другова који су повремено одлазили директору са својим примедбама и предлозима о квалитету и кванитету хране. (Д. М.)

Када смо се састали после 50 година, осећали смо да је наш директор Петровић неправично заборављен и дужност да му се одужимо и извучемо

га из заборав. Без обзира што сам са данашњег становишта износио критичка мишљења о директору Петровићу – а свесни смо да он није могао изаћи из оквира грађанског друштва – у једном смо се сложили: да је живео са школом и за школу, да је оставио неизбрисиве трагове у свима нама, својим ђацима, не само из нашег дуга према њему као човеку, педагогу и хуманисти. Пишући о директору Петровићу ја сам био строг управо онако и онолико колико је он према нама ученицима био строг. Он нас је уосталом и научио да будемо строги према себи и другима, да будемо правични и хумани. (Б. А.)

Наши професори

Главна снага наше школе били су наши професори. Неки од њих су на рад у школу дошли исте године када смо пошли у први разред. Већина професора пратила нас је до завршетка школовања. Верујем да смо им се одужили поштовањем и добрим успехом у свим предметима.

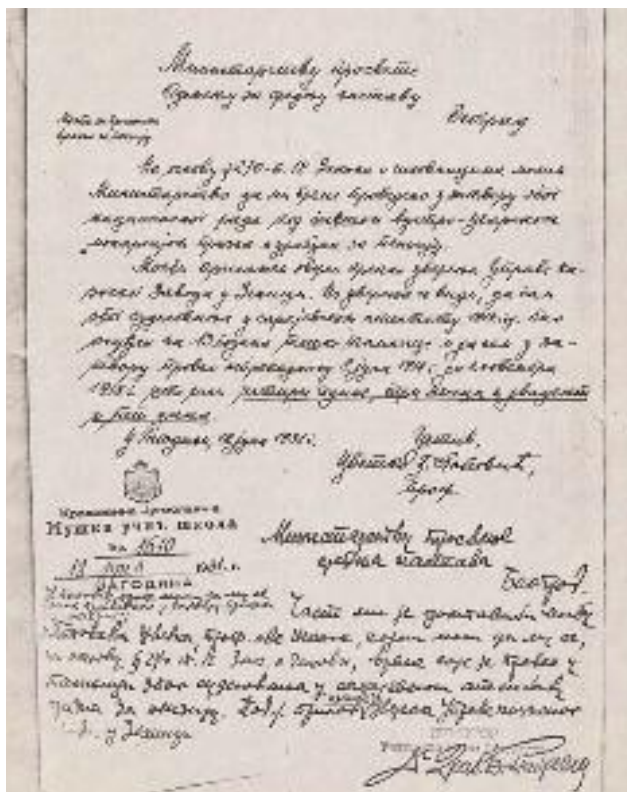
Наши васпитачи и професори су били: чика Рака и Угљеша, математичар чика Света, Милетић, Тохол, Узелац, Тодоровић, Лазић, Станковић – укупно узев представљали су добар тим који је у оним условима дао заиста много у стварању једне младе генерације учитеља. Уз научно знање уливали су нам љубав према позиву, деци, селу и већ онда међу нама ширили братство и јединство и љубав према домовини, што је неодвојиво једно од другог. Чини ми се да су нас са пуно ентузијазма прихватили и довели до краја, упутили у народ и верујем да нисмо изневерили њихова очекивања. (В. Л.)

И данас се дивим неким својим професорима кад се сетим њихове наставе. Димитрије Станковић је имао обичај да у своја предавања убацује

Цвјетко Поповић⁷ (Прњавор 1896 – Сарајево 1980) рођен је у породици која се често селила због очевог учитељског позива. Школовао се у Бањалуци и Сарајеву (у учитељској школи), где је већ био члан напредних омладинских организација, због чега је и хапшен. Један је од најмлађих учесника Сарајевског атентата, због чега је осуђен на тринаест година тешке тамнице. После тамновања у Зеници и Мелерсдорфу код Беча, једино су он и Васо Чубриловић дочекали крај Великог рата. Остали атентатори нису преживели затворско мучење. У јагодинској Учитељској школи учио је своје ђаке родољубљу, али и опрезу (што се може наслутити по његовим реакцијама на часопис *Наша реч*). И у ваннаставним ангажовањима, како је у извештајима забележено, примарна му је била национална историја: „Г. Цветко Поповић, професор, одржао је 22. 12. 1929. год. предавање на овд. Народном универзитету ‘О свађи немачких професора поводом сарајевског атентата’” (Годишњи извештај 1929/1930: 9); на годишњој екскурзији у октобру 1929. године Поповић са ученицима обилази Крушевац и споменик косовским јунацима (Исто: 15).

У пензију је отишао као управник Етнографског музеја у Сарајеву. У издању „Просвете” 1969. године објављује књигу *Сарајевски Виговдан 1914*. Пред атентата као основне теме књиге, приликама које су му претходиле и последица, у књизи сведочи да је готово одмах по ступању у сарајевску учитељску школу (1911) постао члан тајног ђачког удружења Срба радикала које је највише дискутовало о просветној и културној заосталости народа, тешком положају српског сељака и могућностима да се помогне „јер се о томе држава није нимало старала. На тим састанцима давали смо одушка нашој мржњи према државној власти” (Поповић 2014: 13).

⁷ [Име се различито бележи у различитим изворима – Цветко и Цвјетко – тако да су приређивачи оставили варијанте које се јављају у оригиналним текстовима]

Молба Цветка Поповића, професора јагодинске Учитељске школе, да му се време проведено на робији урачуна у радни стаж

појединости из аутентичног живота села и сељака, да на конкретним примерима ослика сељака са свим његовим сналажљивостима, правичности, искрености и лукавством – све као одраз мукотрпног живота.

Цвјетко Поповић нас је учио да никад не заборавимо да смо као учитељи позвани да васпитно делујемо у својој средини, да се дружимо са сељацима у свим манифестацијама живота, али да у начину понашања (и у пићу) останемо увек изнад њих.

Овај професор ме научио објективности, непристрасности, родитељском прилажењу ученицима, бодрењу слабих ученика – што све јача прави ауторитет наставника. (Д. М.)

По мом мишљењу најбољу наставу држао је Цвјетко Поповић који нам је био и разредни старешина у IV и V разреду и предавао методику са школским радом. Готово три деценије после рата предавао сам ове предмете имајући у виду узор професора Цвјетка.

Настава је била озбиљна, професори способни и већина њих врло добри као људи, али наставни процес је био доста вербалан и несавремен. Наставници нису били криви за то јер је за савремену наставу требало имати кабинете и опрему. А и да се нешто хтело, није било простора. У усвајању науке успевало се благодарећи ваљаности професора, њиховој и нашој упорности, па је позитивних резултата било у пуној мери.

Више пута смо осетили да нам поједини професори некако бојажљиво нешто више желе казати о савременом схватању науке, о кретањима у друштву, али су се морали повлачити из бојазни од превелике отворености и настављати по старом. Деловање напредног покрета било је, међутим, једва наслутљиво по неким покушајима да нам се пруже напредне идеје и схватања о свету.

Уџбенике смо имали али се доста хватало beleжакa и предавања из појединих предмета умножавала на шапирографу. Сваки ученик је могао имати своја скрипта из неких предмета. Нарочито су на цени била скрипта директора Петровића (из психологије) и професора Цвјетка Поповића, која су нам тражили ђаци из других школа и добро плаћали. (В. Л.)

Позивница са програмом (концерт, позоришна представа, лутрија и игранка) за Сретењску забаву коју су традиционално приређивали професори и ђаци Учитељске школе

Ученичке организације и библиотека

Литерарно и стручно образовање је изванредно допуњавано у ђачкој литерарној дружини „Узданица“.

На састанцима су читани литерарни састави, обрађиване теме из педагогије, психологије и друштвених наука уопште, а вођене су дискусије о животу омладине и њеним тадашњим стремљењима. Председник литерарне дружине је био наш друг Милојко Стошић а надзорни наставник Станмир Ђокић, професор српскохрватског језика. Известан број ученика је наставом и кроз рад у „Узданица“ био оспособљен да се самостално бави литерарним радом, тако да је било објављених радова у *Венцу*, *Учићешком погмлашћу* и другим листовима. Један наш друг је, на пример, објавио 11 чланака.

Ђачко друштво трезвене младежи окупљало је већину ученика који су били противници алкохолизма и пушења. На састанцима су читани радови

из трезвењаштва, развијала се критика и изванредно број учитељаца је прихватио трезвењаштво као путоказ у обављању учитељског позива.

Поред ученичке, и професорска библиотека је била стављена на расположење ученицима. Ове библиотеке су биле ризница за усавршавање ученика у свим областима друштвених и природних наука. Било је много значајних издања домаће и светске литературе. (Б. А.)

Васпитање за позив

Основна карактеристика ове генерације јесте њена верност позиву и просветном раду. У преломним, револуционарним годинама, када су се многе судбине коренито мењале, млади учитељи из 1933. године чврсто су се држали професије. Неки од њих су узели учешћа у народној власти и на одговорним дужностима и ван учитељског позива, али су се увек враћали свом првом и главном опредељењу – учитељском, наставничком, професорском раду. (Б.А.)

Учитељски позив је за нашу генерацију био привлачан, што се види из тога да је свака учитељска школа имала много више кандидата него места за

њихов пријем. У IV разред су примани кандидати са завршеном гимназијском матуrom. Опширан и строг учитељски дипломски испит фактички је значао у оном времену вишу школу.

Лични дохоци су за оно време били на завидној висини. Учители су се распоређивали од IX до V платног разреда. Приликом подношења молбе за ступање у службу могли смо навести три места из целе Југославије (разуме се упражњена). После две године (а најкасније после пет) полагао се учитељски испит (стручни испит). Учители су имали право на бесплатан стан и огрев. За вршење дужности управитеља примали смо додаток од 50 динара месечно за десет месеци у години. Управители са више од 16 одељења били су ослобођени држања часова, али нису имали помоћника, секретара нити било каквог службеника, све послове су обављали сами. Пензија се добијала само на основу плате (без додатка) и износила је 95% од последње плате.

Плате су, како сам рекао, биле добре. Нас четири учитеља у Броду (код Призрена) имали смо следећа месечна примања: нас двојица приправника по 1100 (са додатком за стан), трећи колега је у VI платном разреду имао 2800, а четврти у V 3100 динара.

Ради упоређења шта су ове плате значиле, да наведемо да је килограм јагњетине коштао 4 динара, а да је боља крава продавана за 1200 динара. Наднице неквалификованих радника су биле 10, а квалификованих 15 динара дневно.

Школски надзорник је долазио два пута годишње да прегледа рад и код нас у Броду где се задржао три до четири дана. У читавом срезу је тада било мање од 40 учитеља.

Сваког месеца смо одлазили у Призрен да примимо плату и да присуствујемо месечном стручном састанку који је обично имао следећи дневни

ред: практично предавање (учители који су добијали одличне оцене од надзорника) са дискусијом, преглед рада по школама би давао школски надзорник, а затим су држана предавања из педагогије и педагошке психологије. Увече би се одржала заједничка вечера са забавом до у ране јутарње сате.

Двапут сам заплакао

После одслужења војног рока, боравио сам у Малој Крсни у немогућности да поднесем молбу за учитељско место. Остао сам наине дужан интернату у Јагодини око 6000 динара и директор школе – који ме је иначе помогао тиме што ме у III разреду поставио за радника школске амбуланте са 200 динара месечног примања – ми је објаснио да ми диплому никако не може издати док не вратим дуг.

На месечној учитељској скупштини у Малој Крсни сам поднео реферат на тему „Стара и нова школа“ који је одлично прихваћен од око 70 присутних учитеља. Кад им је председавајући објаснио моју личну ситуацију, присутни су међу собом одмах прикупули потребан износ и дали ми га без обавезе враћања. Разуме се да сам касније овај новац вратио свима до последњег динара.

Пошто сам тако најзад дошао до дипломе, поднео сам молбу и добио сам учитељско место у селу Елевци, на граници према Албанији. Село у планини било је приликом мог доласка обавијено маглом.

Као сељаче, школујући се под врло тешким условима, навикао сам се да подносим све тешкоће, али сам ипак тешко поднео долазак у ово село – богу иза леђа – од Дебра пет сати на коњу преко неколико планина. Заплакао сам гледајући село у планини под маглом. Али морам одмах рећи да сам још једном отплакао – свој одлазак после три

и по године. Плакао сам због превелике људске топлине приликом испраћаја.

Велико охрабрење пружио ми је изасланик Министарства просвете када је прегледао мој рад са 117 ученика (приправни разред и четири редовна разреда). Дао ми је петицу!

Мештани Македонци и Турци искрено су ме заволели, били су ми као родитељи. Од свих претходника ја сам се задржао најдуже у овом селу. Приликом одласка пратило ме све до Дебра око стотину сељака, у колони планинским стазама. (Б. А.)⁸

Штрајк ђака јагодинске учитељске школе између два светска рата

Учишељ (1983) бр. 3

Учитељска школа у Јагодини (данас Светозарево) разликовала се од других сличних учитељских школа по томе што је располагала обрадивом земљом од 12 хектара. Са тог имања убирани су плодови за исхрану ученика. [...]

При истицању ђачке скромности у исхрани, треба имати у виду чињеницу да су ученици били махом из села, мање из градова, али сви, углавном, сиромашног стања. Било је ученика из учитељских породица, али су се они редовно солидарисали са децом из сеоских породица. Солидарност је трајала годинама. Ваци су скупљали летину са школског имања: брали воће, вадили и чистили поврће, обављали су дужност редара у кухињи, дежурали и служили своје другове за време обеда. Другарство је било врло развијено. Ваци „нижих“ разреда (I и II) управљали су се према ђацима виших разреда

⁸ Прилоге за овај рад дали су Боривоје Аксентијевић, Ратко Властелица, Векемир Лозица. Душан Милосављевић, Стеван Николић и Миодраг Топић

– четвртог, а од 1931. године и петог разреда (када је уведена петогодишња учитељска школа).

Од 1919. године, када је обновљен рад у Учитељској школи, после Првог светског рата, па све до школске 1932/1933. године, прошло је много генерација кроз Јагодинску учитељску школу. Све те генерације су биле задовољне исхраном. Међутим, генерација из 1928–1933. године, трећа са учењем пет година учитељске школе, прва је генерација која је штрајковала због лоше исхране и не само због тога. Ту генерацију је, у последње две године учења, тј. од 1931. до 1933. године, пратило неколико неповољних ситуација које су се претвориле у ђачко незадовољство које је довело до штрајка.

Директор Школе и управник интерната био је веома строг човек. Ваци су знали да је „страх и трепет“, па нису волели да имају много посла са њим. Настојали су да све неправилности решавају преко васпитача Раке Живановића и Угљеше Смиљанића. Међутим, знали су да је директор веома правичан човек. Зато ником од ђака није падало на памет да се пред њим буни, да негодује или да му противречи.

Почело је од исхране. На крају зиме школске 1932/33. године храна је била веома лоша. Те мирнице директор је узимао са школског имања, јер није желео да троши паре на неке друге артикле. Ваци су сматрали да је плаћање интерната 420 динара месечно одвише скупо за храну коју добијају. Почели су да се договарају како да приђу директору и објасне своје незадовољство. Пре ове школске године, дакле 1931/32. године, директор је завео тзв. „ђачку самоуправу“, путем формирања дисциплинских судова по разредима и читавој школи да би на основу добијеног искуства, касније обрадио чланак „Лице и наличје ђачке самоуправе“ (в. *Учишељ*, Београд, бр. 3/1933).

Ученици завршног, петог разреда, преузели су обавезу да изађу пред директора и да му објасне

Школска кухиња при интернату
(1905)

шта их мучи. Неколико ученика петог разреда затражило је од директора да се побољша храна, смањи уплата за интернат и укине „ђачка самоуправа“. Директор се наљутио и истерао их из своје канцеларије.

После тога је почело договарање како организовати штрајк. Штрајк не би био вредан помена да се није збио под посебним околностима и врло организовано. Чини се да о штрајку треба писати зато што је избио као спонтан захтев, а по својој организованости, начину постављања захтева, трајности у спровођењу предузетих мера и једнодушном иступању пред директором, био под интенцијама скојевца Константина Ђукића, ђака петог разреда, који је одржавао везу са чланом КПЈ Бошком Ђуричићем, студентом из Јагодине.

Да би моје казивање као учесника ове акције било веродостојније, обратио сам се другу Векемиру Лозици, учитељу у пензији са Корчуле, такође учеснику ове акције, с молбом да каже своје

сећање о догађајима везаним за штрајк. Ево шта је он о томе написао:

„О самим нашим првим договорима да покренемо акцију око укидања, односно измене у експериментисању директора везаним за увођење ђачке самоуправе, већ ћу ти само напоменути како смо се уочи писања писма (односно петиције – прим. Б. А.) састали у нашој спаваћој соби на оној страни интерната која је гледала према цркви попа Јеремије. Чекали смо да прође вечерњи обилазак чика Раке и Угљеше, а затим смо поставили стражу пред вратима наше собе да мотри да не би неко неповољан дошао. Са унутрашње стране смо преко врата поставили ћебад као акустичну изолацију да се наш разговор у соби не би чуо и да нам неко непозван не би дошао. С нама су били представници IV и III разреда. Ту смо се сви на петицији потписали па смо се затим договорили да Браниша Јоковић сутра ујутро пође у Ђуприју и тамо преда препоручено писмо на пошту. Он је то и учинио након

што је тамо пошао бициклом. Како је даље текла ствар ти добро знаш и да је наша акција успела, тј. да смо постигли што смо хтјели: укидање ђачке самоуправе (онако како ју је замишљао наш директор), смањење месечних уплата за интернат и побољшања хране”.

[...] Дакле захтев, писмо, петицију саставили су ученици V године, генерације 1928–1933, а са том петицијом сагласили су се представници III и IV разреда. Циљ петиције био је: да директор др Драгољуб Петровић побољша исхрану, да ублажи прописане мере ђачке самоуправе и да смањи уплате за интернат.

У петицији је енергично постављен захтев да директор одмах изиђе у сусрет оправданим ђачким жељама, јер у противном, цела школа, значи сви разреди од I до V разреда који живе у интернату, неће примати храну док се захтеви не испуне.

[...] Проблем је био како доставити директору петицију. И у овом случају Константин Ђукић је помагао акцију, саветујући да је најбоље ако се петиција пошаље преко поште препоручено, али не из Јагодине, већ из оближње вароши – Ђуприје. Већ је у свом казивању учесник акције, Векемир Лозица, рекао да је писмо, по својој жељи, предао пошти у Ђуприји друг Браниша Јоковић. Читава акција око организовања писања петиције (штампаним словима) и организовања штрајка догодила се при крају школске 1932/33. године, тачније крајем фебруара. Писмо је предато пошти у Ђуприји ујутру. Сви смо сутрадан очекивали директору реакцију. У поподневним часовима директор је сазвао збор свих ученика у фискултурној сали. Био је намргођен, а то је на нас ученике остављало „страшан” утисак јер је иначе имао густе, изразито црне обрве. Ишао је од стана (у дворишту Школе) до своје канцеларије и фискултурне сале врло нервозно. Тог поподнева није отпоздрављао ученике (а имао је обичај да, на поздрав ученика, скида

Чика Рака – наставник педагогике и књижевности, васпитач и библиотекар наставничке библиотеке (Годишњи извештај 1934/35: 8) Радомир А. Живановић (1892–1937), једна од централних фигура *Књије сећања*. Од свог омиљеног васпитача велики број ученика се опростио на његовој сахрани у Београду, 29. октобра 1937. На опелу је певао ђачки хор, а 6. новембра „у сали ове школе приредила је ђачка дружина ‘Узданица’ комеморативну седницу [...] у знак свога поштовања и љубави према умрломе наставнику и васпитачу” (Годишњи извештај 1937/38: 12)

шешир и лако се поклони). Нас сто и педесет ученика, корисника интерната напунисмо салу, а у сали – тајац!

Директор није стигао да са себе скине црну пелерину (коју је увек огртао када је долазио у Школу), него одједном: „То нисам очекивао од вас! Толико сам година овде као бивши ђак, професор и сада директор и никада ми се није догодило овако нешто! Ви сте писали мени петицију, ви хоћете да ме уцените, да штрајкујете ако не попустим вашим захтевима! Први пут у животу да овако доживим! Да ме моји ученици туже, да се жале на мене! И то како? Сви се потписали у круг да не сазнам коловођу! Ко вас томе научио!? До сада је годинама свим ђацима храна била добра а вама сада не ваља! Да се Власи не сете, послали сте ми препоручено писмо из Ђуприје! Лепо, лепо, богами, од вас!”

После тога, директор је спустио глас и сасвим пријатељски, гледајући у васпитаче Раку Живановића и Угљешу Смиљанића, почео да нас испитује. Нарочито га је бунила чињеница да је у потписима петиције наишао и на ђаке који су уживали његово поверење, као што су председник и чланови Дисциплинског суда (ђачке самоуправе) Школе. Те вечери директор је уверавао ученике да су „претерали у својим захтевима, да су изабрали преки пут” али да ће још једном размислити и изаћи у сусрет жељама интернатских ђака. Разуме се, сви ученици су ћутали. Нису хтели да се огласе, јер би одмах директор посумњао у њих. Директор је дуго, у наставку збора, истицао „оправдане разлоге” за храну на коју се жалимо: пара, наводно, у каси нема, ученици не плаћају уредно интернат, благодјејанци уплаћују само износ који примају из фондова, док разлику до пуне уплате остављају по завршетку Школе. А треба живети. Морао је за исхрану да користи намирнице са школског имања.

Следећих дана храна је била квалитетнија. Поред пасуља и кромпира убачено је и друго поврће

Текст на полеђини фотографије: „Са испраћаја Г. Угљеше Смиљанића за Прокупље, 17. септембра 1936. Због једног његовог вица сви смо се 'развалили'”

Браћа Смиљанић, Угљеша и Светозар, остали су упамћени као изузетни наставници музике у јагодинској Учитељској школи. Угљеша Смиљанић (1906–1944) постављен је 1929. за суплента музике у јагодинској Гимназији, „с тим да ради у овој школи, где је предавао и немачки језик” (Годишњи извештај 1929/1930: 5), а по његовом премештају у Гимназију у Прокупљу у Школу 1936. године долази његов брат Светозар, суплент (Годишњи извештај 1936/1937: 9).

Угљеша је убијен у Јасеновцу, о чему сведоче и записи у *Књизи сећања*, а његове композиције су заплењене и уништене.

Син Угљеше Смиљанића и његове супруге Данице је прослављени српски књижевник Радомир Смиљанић (Јагодина 1934 – Београд 2019).

Текст о штрајку сведочи и о томе да су наставници који су били наклоњени штрајкачима, Смиљанић и Узелац, вероватно премештени из школе из политичких разлога.

Боривоје Аксентијевић говори на отварању изложбе *Десет векова српске школе*, Педагошки музеј у Београду, 1975.

са месом сваког трећег дана, док је четвртком уведен „мелшпајз“. Плаћање интерната је минимално смањено, у просеку 10%. Ђачка самоуправа је престала да функционише и о томе је директор у тадашњем часопису *Учишцељ* написао чланак као о неуспелом експерименту.

Нико од потписника петиције није искључен из Школе и интерната. Директор је уз љутњу и огорченост схватио оправданост ђачких захтева. [...] Читава је ова акција за директора била обавијена тамом. Касније се сазнало да су директор и секретар Школе трагали за коловођама. Копкала их је смелост потписника петиције. У ствари, директор и секретар Школе су претпостављали да су у читаву ову акцију умешани прсти СКОЈ-а, односно КПЈ!

Наставнички колектив био је по страни читаве ове акције. Код неких професора смо уживали симпатије, испољене „у четири ока“ или и отворено (Милутин Тодоровић, Мића Узелац, Мита Станковић и др.).

Живот и дело Боривоја М. Аксентијевића (1921–1985)

Основну школу је учио у Малој Крсни, нижу гимназију у Смедереву, учитељску школу у Јагодини (1928–1933). На Филозофском факултету у Београду дипломирао 1948. године.

Радио је као учитељ у Елевцима (Македонија), Врчину – затим после повратка из заробљеништва опет у Врчину, био је школски инструктор у Грочанском срезу, професор и директор Учитељске школе у Пожаревцу, повереник за просвету и културу истог Среза Пожаревац, председник Савета за просвету и културу истог среза, начелник одељења за просвету и културу Савског венца (у Београду) и директор Педагошког музеја у Београду.

У пожаревачком периоду свог рада био је на челу иницијатива при оснивању основних школа, музичке и техничке школе, Градског архива, Уметничке галерије „Милена Павловић-Барили“.

Као директор Педагошког музеја, извршио је, будући на челу одличне екипе стручњака (Срећка Ђукановића, Радмиле Аћимовић-Николић, Раденка Јанковића, Милене Марковић и осталих) прави препород овог музеја.

Између осталог, постављена је изложба „Десет векова српске школе“, организоване су 152 тематске изложбе, издато је преко 30 публикација, модернизована је и унапређена библиотека с читаоницом, депо експоната је обogaћен од 8000 на око 42000 итд.

Овако полетан рад Музеја прихватила је Скупштина града Београда те је Музеј после 75 година постојања добио функционалну зграду.

За свој динамичан рад и пуну одговорност Боривоје је добио преко 50 награда, похвала и одликовања.

Зграда Педагошког музеја у Београду, седамдесетих година двадесетог века

Објавио је преко 350 чланака и радова у двадесетак листова и часописа (почев од *Варгара*, *Гласа Смедерева* и *Училишњеског подмлазика*, пре рата, до *Речи народа*, *Браничева*, *Народне одбора*, *Просветне истреде*, *Наставе и васпитања*, *Савремене школе*, *Педагогије*, *Педагошке стварности*, *Београдског школства*, *Културног живота*, *Музике и школе*, *Наше стручне школе*, *Билтена заједнице музеја Србије*, *Политике* и др.).

Дао је много прилога као коаутор у *Зборнику за историју школства и просвете*, *Годишњаку рада Београда*, у публикацији *Београдске основне школе у социјалистичкој изградњи*, у *Педагошком речнику*, у *Новој енциклопедији Ларус* (124 појма). Објавио је посебну књигу *Седам деценија Педагошког музеја у граду*.

(Према: Б. Прокић: „Рад и одговорност – две основне одлике Боровоја Аксентијевића”, *Настава и васпитање*, бр. 2, 1984)

Радиша Радишић

(1929–1934)

У похвалу једној школи и једном позиву

Иако је школска зграда била стара и није имала довољно пратећих просторија за кабинетску наставу, она је ипак пружала основне услове за рад. Но оно што је овом заводу давало посебну чар, јесте његов парк који школу окружује са свих страна. Оснивач школе Сретен Ацић је парк годинама засађивао разноврсним растињем и украсним шибљем.

Бити млад и живети пет година у овом парку, учити шетајући његовим стазама или седети у хладовини, ретка је привилегија школараца. Парк и његове птице чији нас је пој будио ујутру у спаваоницама на спрату, инспирисали су многе међу нама за песнички израз и лепе описе природе.

Оно што је нашу школу издвајало од свих сличних јесу пољске учионице у парку, у којима су држани часови лепих дана у септембру и у пролеће. Биле су смештене испод крошњи великог дрвећа и окружене украсним шибљем. Настава у овим учионицама била је право уживање: унаоколо зеленило, птичији цвркулт и шуштање лишћа под лаким поветарцем. Све то није одвраћало пажњу ученика, већ је, напротив, доприносило пријатном расположењу свих нас који смо се радовали овим часовима.

Како су некад изгледале ове учионице и какав су педагошки значај имале, импресивно је приказао у својој књижици *Пољске учионице* сам Сретен Ацић. Сада, када од њих више нема ни трага, оне су остале дивна успомена тадашњих ученика ове школе. Није чудо што су неки од њих као учитељи стварали учионице на отвореном простору где год је било и минималних услова за то.

Да су парк и пољске учионице биле атрактивне и да им је у школској и стручној јавности тог времена приписиван посебан значај – показују бројне ученичке екскурзије нашој школи из разних крајева земље, као и бројне посете стручњака из разних земаља (Немачке, Чехословачке, Француске).

Иза парка је постојао воћњак и велико школско имање са великим виноградом и скромном сточном фармом. Ту су ученици повремено радили и практично се обучавали у воћарству и повртарству. Приход са имања припадао је ђачкој кухињи.

Када је реч о кухињи, треба рећи да су ученици по групама испомагали око припремања хране (кромпира, грашка, пасуља, бораније) и у послуживању својих другова.

Група ученика трећег разреда (XIV коло)
у пољској учиници, 1914.

Избор ученика – веома марљив и систематичан рад

Приликом конкурисања за упис у ову школу 1929. године пријавило се 165 кандидата, од којих је Школа примила 35 ученика. Ово указује на чињеницу да је Школа у то време имала добар глас, као и то да је била у прилици да врши строгу селекцију и бира најбоље ученике. Зато није чудо што су из Школе излазили учитељи који су имали приоритет пред другима и што су у срединама где су радили у њих полагане велике наде. Многи од њих су на стручном испиту добијали комплименте: „А Ви сте из јагодинске Учитељске школе! За Вас неће бити тешкоћа.“

Уз овакав избор ученика треба одмах нагласити да је Школа имала и солидан наставни кадар који је са ученицима организовао марљив и систематичан рад. Уз то су овај завод водили изванредни руководиоци, као што су Сретен Ацић и др Драгољуб Петровић, педагошки зналци и врсни организатори. Већина професора је радила са вољом и упорношћу, методски успешно, тако да је неуспех ученика био права реткост. Понављање разреда је у то време било сензација. Ученици, већином деца сељака, радника и ситних чиновника и учитеља, били су вредни и марљиви, а приличан број њих натпросечне интелигенције – што је све допринело успеху Школе.

Како се тада радило и учило – данашње генерације тешко могу разумети. По много чему је учење, нарочито код старијих ученика, било право студирање. Било је нормално да од 35 ученика одличних буде 6–10, скоро трећина, а исто толико и врлодобрих.

Други квалитет овог рада било је развијање навике самосталног рада, било у овладавању програмским знањима из предмета, био у општем образовању и у домену личних наклоности

и посебних обдарености. Ученици ове школе били су у највећем броју трудољубиви и марљиви радни људи.

Уобичајена слика на часовима учења: сви су за својим радним сточићима, савршена тишина, сви су нагнути над књиге и свеске, може се чути само шуштање листова при превртању странице или тихо консултовање с другом поред себе – права радна атмосфера. Тако у све радне дане, од првог до последњег у школској години. Зато је разумљиво што су ђаци ове школе и касније учили и студирали, изграђивали се на вишим и високим школама, добијали звања педагошких саветника, разне награде, неки од њих постајали доктори наука, писци студија, руководиоци, професори универзитета итд.

Изложбе цртежа и ручних радова, музичке и хорске приредбе, нарочито главне свечаности Школе, Сретењске забаве, могу само делом да укажу на квантитет уложеног рада ученика и њихових наставника, а то је уосталом у складу с мишљењем неких генијалних личности које говоре о 90% рада и 10% обдарености.

Светосавски темати ученика били су по обиму, студиозности и коришћењу литературе прави есеји, готово мала дела којима се Школа поносила. Мој рад на тему „Прва влада кнеза Милоша“, награђен првом наградом, имао је равно 150 писаних страница.

Многи ученици су своје радове објављивали у разним ђачким, омладинским и научно-књижевним часописима (реч је о литерарним, педагошким или радовима из разних наука, као и о преводима са страних језика). Објављивали су збирке песама, есеја, добијали домаће и стране награде (на пример, од ФИДАК-а из Париза), тако да је наш иначе врло строги директор могао с поносом да каже за неке своје ученике: „Поносан сам на овакве ученике и част ми је да им будем директор!“

Васпитна атмосфера у интернату

Ученици са разних страна, може се рећи из читаве земље, били су углавном из нижих социјалних слојева. Преко 90% их је било у интернату („интерци“), док је „екстерца“ било по неколико у разреду, то су били ученици из саме Јагодине.

У току петогодишњег боравка у Школи и интернату развијало се право другарство, чврсто и здраво, тако да су тренутне свађе, увреде и неспоразуми брзо заборављани интенцијом самих актера или интервенцијом другова из разреда или спаваонице. Бољи су помагали у учењу слабијима, талентованији уводили у рад са виолином оне мање способне, способнији у ликовном је помагао мање способном другу, итд., тако да се није дешавало да неко не уради домаћи задатак због тога што није био у стању да га уради. То је ретка школа где је најмање био суревњивости због бољег успеха друга, те различити успеси нису били баријера за дружење. На дипломском испиту смо ми одлични више „дрхтали“ за своје мање успешне другове него за себе. То је резултат доброг међусобног познавања, пошто смо заједно учили, спавали у истим спаваоницама, хранили се у истој трпезарији.

О односу васпитача и наставника према нама најбоље говори чињеница да је прекор наставника имао много већу „тежину“ него слаба оцена. Кад неки ученик није могао да одговара, па би му професор рекао: „Па ти то ниси научио!“, он би поцрвенео, сагао главу од стида, не смејући да гледа професору у очи. А и ми остали смо осећали неку колективну срамоту. Не знам да ли тога данас игде има.

Није било личног проблема, па ни оног деликатног, који не бисмо поверавали васпитачу или већини наставника. Већ и то што смо наше професоре у међусобном разговору називали као да су нам блиски рођаци (Чика Рака, Чика Света, Угља,

Текст на полеђини фотографије: „Браћа екстерци – Јанићијевић Станоје, Срба Нешић, Костић Љубомир, Спасојевић Лука, ученици IV разреда“

Мића, Цане) указује на нашу љубав и поштовање. Они су знали како их називамо и нису се љутили због тога.

Ја сам био мршав младић, па су ме васпитачи и неки наставници, згодном приликом, питали зашто сам тако сув, јесам ли здрав, какав апетит имам, да ли патим због нечега. Бринули су се о мени као родитељи.

Кад је васпитач Чика Рака приметио да сам се мало погурио у раменима, посаветовао ме је да носим сваког дана гимнастичку палицу преко леђа и испод руку, да се исправим. Ја сам тако поступао кад сам учио шетајући у парку, а он ме храбрио: „Тако, видиш!“ После тога сам, све до данашњег дана, ишао усправно као бор. Касније сам, као учитељ, сазнао да је умро наш добри Чика Рака, па сам плакао за њим као за оцем и дошао сам на његов четрдесетодневни помен.

Каква је била дисциплина? Може се рећи – савршена! Како код оних омиљених, тако и код мање

омиљених наставника. Ко би и помислио да прави неред код педагога Станковића и Поповића, биолога Узелца и других? Према директору смо исказивали право страхопоштовање, али не обично, већ оно право, вредносно. Јер, кад он отвори уста, имали смо нешто да чујемо и научимо.

На тај је начин живот у интернату снажно утицао на развијање радних навика, на другарство и припремање за тегобан учитељски позив. Учили смо се за самосталан живот, да водимо рачуна о себи, ослобађајући се домаће разнежености и превелике удобности.

Директор и професори

Директор др Драгољуб Петровић за нас ученике био је недостижан ауторитет, и по образовању, и по раду, и по строгости. Њега су се плашили и наставници. Из једног његовог чланка први пут сам чуо за реч француског порекла *партизан*.

Кад би увече, контролишући наш самостални рад у учионицама, рекао неком недисциплинованом ученику да му се јави ујутру у 8 у канцеларију, тај не би мирно спавао те ноћи.

Као предавач у учионици био је ненадмашан: смирен, кратак, разложен, методичан, убедљив у оном што излаже, пун научничке самосвесности. Тада није било ни трага од његове строгости. Кад би понекад заменио неки час одсутног наставника, то би за ученике била педагошка посланица!

Његова *Психологија*, уџбеник у табацима извучен на шапирографу, био је вероватно најјаснији, најједноставнији и најразумљивији уџбеник психологије у предратно време, зато што је био темељити познавалац те науке. Причало се да му је нуђено да ради на Филозофском факултету у Београду, али да он није хтео да остави своју јагодинску Учитељску школу.

Наши наставници су, као и директор, већином претходно били учитељи, па су затим студирањем постигли звање професора. Пружали су нам темељна знања која смо ми као ученици и касније као учитељи допуњавали даљим учењем и образовањем, тако да су многи од нас постигли виша звања у школству и науци.

У политичком смислу, наставнички колегијум је, у складу са приликама у доба диктатуре монархије 1929–1934. године, био неизражен. Но, истини за вољу, никад нам нико од њих није вршио пропаганду за режим, нити су нас учили да будемо политички полтрони. Као и директор, и наставници су нас увек саветовали да будемо добри радници у школама, да овладамо методиком, да се истакнемо у раду у учионици и ван ње, да стекнемо поверење, углед и љубав народа где будемо радили, да том народу помажемо, простим сељацима, у свакој животној потреби и невољи, да будемо покретачи и носиоци свеукупног напретка у селима. „У очима сељака ви представљате државу“, говорио је директор. „Какви ви будете у раду и понашању, таква ће у њиховим очима бити и држава.“

Верујем да нећу претерати ако кажем да су неки од наставника и свршених ученика ове школе својим радом и прогресивношћу превазишли ондашњу државну структуру и њен углед. А било је и професора који су нам на особено фини, да не кажем на алегоричан начин, стављали до знања да оно социјално и економско стање у држави не ваља. Тако нам је професор биологије Мића Узелац једном приликом, за време предавања о паразитима у цревима човека који се добијају од паса, рекао да многи од тих богаташа који из снобизма држе псе у кући и умиру од тих паразита, мало застао и готово узвикнуо: „Никаква штета!“ Нама је одједном истина пукла пред очима, све нам се разјаснило. А и професор нам је после тога постао драг и омиљен.

Текст на полеђини фотографије: „20. јануар 1936. У потрази за што интересантијим снимком, ево нас на дрвету са нашом драгом „породицом“ и малим чуварем нашег добра, Миод. Јовић 20- 1-36 Јагодина; Ево да и ја нашкарам своје име на овој слици, на којој сам испао у само, можда, мени својственој пози. Лука Спасојевић; У часовима доброг расположења са својим друговима. Сава, III разред“

Једно кратко време предавао нам је и Милутин Тодоровић, професор, тада члан КПЈ (што ми тада нисмо знали), познати првоборац у Шумадији 1941. године, командант Космајског партизанског одреда. Он нам је уместо градива из предмета често говорио о животу народа, сељака и радника, ситног и средњег слја, на начин као да то спада у школску наставу. Својом смрћу са супругом Драгом, крајем 1941. године, он је потврдио своја уверења, а ми смо га задржали у трајној успоми.

Професори су нам стално говорили да будемо тачни на послу и у најзабитијем селу где нас нико неће контролисати, сем наше савести. Дешавало ми се касније као младом учитељу да се ујутру успавам и да устанем пред сам почетак часа. Служитељ ми нуди доручак, а ја трчим у разред да ниједан минут не закасим, па доручкујем тек на великом одмору. А нико ме не контролише! Било је то својеврсно родољубље, више него само самосвест на раду.

Има поступака професора које у датом тренутку ми ђаци не разумемо, али који нам постану јасни много година касније кад и сами доносимо одлуке у раду са ученицима. Да то покажем на једном примеру из мог школовања.

Кад ми је професор Угљеша Смиљанић на крају четвртог разреда, после којег више није било наставе виолине, поклатио четворку да ми не би квариио успех, ја сам устао и замолио га да ми да тројку, пошто ми је виолина била тежа од свих 14 предмета, он се насмешио и рекао: „Радиша, кад ти будеш оцењивао своје ђаке, оцењуј их како знаш и умеш. А ја оцењујем како ја знам и умем.“

Као наставник сам био прилично строг у оцењивању, тражио сам знање и умење. Било је, међутим, случајева када сам из економско-социјалних разлога, и поклањао оцене, имајући у виду поступак професора Угљеше, иако ја, додуше, нисам био ни економски ни социјалан случај.

Огрешо сам се о професора Чичу

Професор историје Станимир Илић, кога смо ми иначе међу собом звали с добронамерношћу и симпатијом Чича, био је познавалац историје, нарочито периода Византије, и то чак и неких детаља из породичних и брачних веза византијских царева.

Био сам у то време заљубљеник историје, прочитао сам многе дебеле историјске књиге, те сам се повремено усуђивао да се са професором нашалим.

Једном приликом тако, на часу, поставим професору три питања на која ми није умео дати одговоре. Једно је било: *Која је историјска личност убила одједном четвртину свих својих савременика.* Професор је безуспешно похађао: Александар Велики... А ја кажем: Кајин! На то ће професор: „Па то није историјска личност!“ Друго моје питање се односило на личност која је прва, у доба цара Душана, имала борбу против Турака. Професор ни на ово питање није дао одговор, па сам ја рекао: „Новак Гребостек, војвода цара Душана, сударио се код Струмице с једнаким одредом Турака.“ А треће питање се односило на Марију Терезију...

После часа професор ми рече: „Дијете, окани се да ми постављаш таква питања.“

Према овом професору сам имао и друге „пробе“. На пример: кад се мењала молитва која се читала почетком првог часа, професор би рекао: „Радиша, молитву!“ Говорећи молитву, ја сам текст неуобичајено продужио, између осталог и речима: „Сачувај нас, Боже, и од професора који ће нас прозивати...“ Професор се врпољио и најзад је изгубио стрпљење, па запита шта ја то читам, на што одговорих да је то нова молитва...

Било је познато да је професор Станимир свој часовник са поклопцем, на ланцу, држао у кеси,

Учитељици у порти јагодинске цркве, 24. 4. 1938.

Станимир Илић, професор историје и етнологије и чувар историјске и географске збирке (Годишњи извештај 1933/34: 10). Као и остале његове колеге, у Школи је држао и додатна предавања на тада актуелне теме, о чему сведоче извештаји о раду: „на дан двадесетогодишњице кумановске битке г. Илић Станимир, професор историје, саобразно распису П. бр. 41288 од 15 X 1932 год., одржао је 21 X 1932 год. свима ученицима предавање 'О значају битке на Куманову'" (Годишњи извештај 1932/33: 12) „Г. Илић Станимир, професор, саобразно распису Снбр. 38026/33 г, одржао је 28 октобра свима ученицима предавање о Чехословачкој. Исти наставник одржао је 11 новембра предавање 'О значају стварања нове пољске државе'" (Исто: 16). Илић је 1934. године премештен у Мушку реалну гимназију у Крагујевцу (Годишњи извештај 1934/35: 13).

тако да је поступак гледања био дангубан, а ја сам ипак инсистирао: „Колико је сати?“ па би професор на наше увеселеније дуго пословао док би до сата дошао и опет га враћао у торбицу, па торбицу онда у џепоу одела.

Овај свој однос према професору који ми је био наклоњен објашњавам колико његовом слабошћу према мени као свом добром ђаку и зналцу историје, толико и младићким шеретлуком и жељом да се пред друговима нашалим на професоров рачун.

Безазлене и без лоше намере, ове моје шале могу да илуструју како смо тада били склони шали и смеху, како је наша животна радост могла каткад и да пређе неке међе, нарочито ако нису биле строго повучене, па и на рачун професора историје који ме без сумње волео.

Мој добри професор о кога сам се огрешио у свом младићком несташлуку!

Литерарна дружина „Узданица“

Посебну вредност за наше учење и опште васпитање имала је литерарна дружина „Узданица“. Била је то за многе од нас друга школа, место личне стваралачке афирмације. За сваког ко први пут чита рад на састанку „Узданице“ било је то узбудљиво, нешто као прва доживљена љубав, као добијени пехар.

Било је литерарних радова, педагошких покушаја, али и састава којима се приступа у неку научну област. Кад бисмо на објави за следећи саставак прочитали имена наших другова који су припремили радове, настала би честитања. Они који су чешће иступали са својим радовима, или они који су се истицали дискусијом, имали су посебан углед међу осталима и постајали узор ученицима млађих разреда.

На састанцима „Узданице“ читани су разноврсни квалитетни радови – била је то права антологија личног стваралаштва стотине појединаца у много генерација, музеј покушаја, осредњости и дивних успеха. Тако се и може разумети чињеница што су из наших редова изашли песници, музичари, педагози и научници.

Владало је неписано правило: само онај ко успешно иступа на састанцима „Узданице“ може да се усуди да своје радове пошаље некој редакцији листа или часописа, од *Ђачке гружине* и *Училићеској ђодмлашци до Венца* и других.

Какве су се озбиљне и студиозне критике и полемике могле чути на овим састанцима, пуне искричавости, луцидности, знања и умења, али и ораторства! На тај начин су се афирмисале јаке и способне личности које ће касније деловати у јавности, писати уџбенике, полагати докторате!

Школске библиотеке

Квалитету постигнутог знања и нивоа образовања ученика, развијању самосталног приступања литератури, веома много су допринеле школске библиотеке: ученичка и наставничка. Прва је бројала око 3000 књига и њом су руководили ученици, док је наставничка бројала преко 5000 књига, којима су се такође служили ученици.

Уверен сам да није било школе у којој су ученици више читали него у овој школи! Лично сам прочитао на стотине књига! Пажљиво смо читали белетристику, али и стручне и научне радове, радећи реферате или припремајући темате.

И сад ми је пред очима слика дугог реда ученика за узимање књига у одређене дане, пред двама библиотекама, мада је она ђачка књиге издавала скоро сваког дана, по молби ученика којима су књиге хитно биле потребне.

Овај однос према књизи остао је трајан код многих међу нама, те смо после, као учитељи, наставили с радом на популарисању књиге и били носиоци акција за отварање школских и сеоских библиотеки. Остаје незаборавним како сам у Баричу (код Голупца), као учитељ, оснивао сеоску библиотеку. Ја, послужитељ и најимућнији сељак, мој пријатељ, ишли смо од куће до куће да тражимо добровољне прилоге у намирницама, које смо затим продали и направили велики орман, купивши и нешто књига. Писао сам молбе многим институцијама тражећи књиге, у чему сам потпуно успео.

Уз ђачку библиотеку постојала је читаоница као засебна просторија. Ту смо имали на располагању многе стручне часописе, неке чак и из иностранства, као и дневну штампу. Читаоница је била дупке испуњена, нарочито у времену иза ручка до почетка поподневне наставе.

„О бесмртности душе“

Светосавски темати су били прилика да се ученици искажу студиозним прилазом постављеним темама, озбиљношћу обраде и коришћењем савремене науке. Посебно је изазовна била тема које се прихватио Милутин Станковић: „О бесмртности душе“. Разуме се да је наш друг свој рад изложио на материјалистичким основама према којима се душа разуме као производ материје обликоване у нервном систему. Када су професори и директор овај рад прегледали и високо оценили, за рад се заинтересовао наставник веронауке Антоније, јеромонах, Рус емигрант, иначе са завршеним теолошким факултетом (који се нешто касније трајно одселио у Јерусалим). Не слутећи ништа лоше, директор му је рад дао на читање.

Јеромонаху се нису допале „богохулне“ поставке па је о свом мишљењу обавестио Патријаршију,

која је случај ставила на седницу Светог синода, те је овај рад доведен у везу с „бугарским крилом III интернационале“! Предмет је дошао у тадашње Министарство просвете и вера које је затражило мишљење директора.

Наш друг Сава Гвозденовић, који због сиромаштва није могао плаћати интернатско издржавање те је због тога радио као помоћни писар код секретара школе, причао нам је како се директор Петровић, пошто је отворио писмо Министарства просвете, изразио народским речима на рачун свих актера ове афере и свој коментар бесно завршио речима: „Да ли ти идиоти знају шта је то наука?!“

Приликом саопштавања одлуке о додељивању награда, у јануару 1933. године, директор је о квалитету овог рада говорио речима пуним хвале и нагласио да се као такав рад може штампати, те је затим додељивање друге награде објаснио „разлозима изван ове школе“.

Касније нам је Милутин Станковић одломке рада читао на састанцима литерарне дружине „Узданица“, бурно и демонстративно поздрављен.

Узгред да напоменем да сам том приликом и ја добио награду (прву у износу од 500 динара) за рад под насловом „Прва влада кнеза Милоша“. Друга награда је иносила 300 а трећа 200 динара. Да би се данас разумео новчани износ, треба рећи да је почетничка плата учитеља била 970 динара.

„Пред крај школске године“

(одломци из моје приповетке објављене под овим насловом у часопису *Венац* бр. 8 и 9–10 за 1932)

Одмори између часова су много живљи и бучнији него обично. На све стране живо разговарање, објашњавање, мирење оних који су се због нечег посвађали преко године, искреније и топлије него пред причешће. Матуранти и они који имају још нешто да говоре, још по једанпут прегледају лекције. У једној групи се опет препиру ко је највећа „бубалица“ и ко је од кога у чему спремнији.

Данас смо „испратили“ једног наставника, како то ми ђаци кажемо, јер је имао последњи час за ову школску годину. Када је он после звона за свршетак часа сишао са катедре и брзим корацима пошао већ отвореним вратима, један је хитро скочио на клупу и рукама дириговао, а ми смо у глас викнули „Живео!“ Громки гласови су струјали ваздухом кроз отворена врата и хујали дугачким ходником као химна младићке радости. Он се на смешио блажено и наивно...

[...] На четири дана пред распуст речено је да долази инспектор. Ова једна реч „долази“, која је брујала од уста до уста, избацила нас је из дотадашњег тока школског живота. Нагађало се који је, да ли је строг, која му је струка, на који ће предмет највише долазити... Већ увече у собама нисмо толико разговарали као дотадашњих вечери, већ смо се ућутали и увукли у себе, док тако нисмо и заспали... Сутрадан смо грозничаво прелиставали књиге и свеске, тумачили математичке задатке и друго...

[...] Долази наставник. Једни примећују шаљиво да треба, у случају да дође инспектор, они који знају питање дигну десну, а они који не знају – леву руку, те ће тако изгледати да сви знамо. Око половине часа, нагло и без куцања, отвори важно врата дежмекасти послужитељ, и унесе две столице.

Свршено је! Долази! Целим телом струји нека језа, мисли лете с лекције на лекцију, руке хоће нешто нехотично да раде са дрхтавим прстима, па сваки час слажемо и премештамо књиге и свеске у клупи, отварамо и прелиставамо кришом уџбеник. Мало после поче нас обузимати врућина и зној.

– Зорт и компанија! – довикну један.

– Спремај пасош за онај свет! – добацује други.

[...] Тишина, тишина од страха. Срце лупа и брекће као буренце на звонцима разиграних јагањаца. Прође пет минута. Наједанпут полако, неосетно шкљоцну квака, врата се отворише и с директором уђе инспектор, један проседи господин с великим и брижљиво негованим брковима... Наставник се окрете немо, постави једно питање и упре руку на једнога. Он поче да одговара док још није ни устао, те се умало не заглави у клупи. Ипак је одговорио на питање. Нама лакну и сви слободно погледасмо инспектора... Питања учесташе, а одговори падају као снопље. Не само што се ослободисмо, него добисмо вољу да сви говоримо, да нас наставник све пита. Неки дигли руке још на претходно питање, па је нису никако ни спуштали све док се инспектор не поклони и изиђе из учионице.

[...] Осећа се некаква нарочита узнемиреност, нервозност. Служитељи се узврдали, трче на све стране, припремају салу, јер овог јутра почиње матура. Матуранти спремили хартију и мастило, скупили се у групу и са подрхтавањем, у запиткивању и нагађању каква им педагошка тема може пасти, дају одушка узнемирености и наслућивањима.

– Хајде, море, да певамо, шта смо се смрзли! Шта би би! – виче један, а глас му подрхтава.

Скупљају се у групу и певају уз пратњу тамбуре неке веселе песме, усиљено и без живота. Онда за завршетак узеше „Оче наш“, тихо, из дубине душе, као да би хтели наћи у њој потребног мира.

Генерација матураната 1930/31, полагање завршног испита

У парку испред школе чека и пуши стари градски фотограф. Мало после дође инспектор с директором и наставницима. Ми се налепили око њих као на какво чудо. Све је готово. Фотограф спакова плоче и апарат и оде.

– Господо кандидати, извол’те – викну свечано служителъ и позва их у салу. Како ли је одјекнуло у њиховим узнемиреним срцима то прво званично „господо“ у ђачком животу?

[...] Последње вече – сутра распуст... Ако смо икад били весели и раздрагани, ако смо икад певали и играли – то смо ове вечери. Цело послеподне спремали смо ствари, паковали и претресали

књиге, прегледали интернатски намештај да ли је у исправности и у реду. За вечером смо читаво пола сата певали, тако бурно и одушевљено да се читав трпезарија тресла од силних гласова, уз звекет кашика и виљушака којима смо добовали о тањире.

– Благо вама! Ви знате што живите! – раздражава се васпитач, посматрајући наше весеље.

– Младост-радост, господине! – викали смо ми.

[...] Пред школом читав оркестар: виолине, флауте, тамбура и два баса – само тутњи, тресе и пролама вечерњу тишину уморног града. Да се никад ниси ухватио у коло, сад би те нешто само одвукло, сад кад заиграју ђаци, онако ђачки, весело

и помамно, као кад се вихор игра врховима дрвећа! Лесе младих бића, уз импурсе разигране крви и узбуркана духа, тресе се, повија и развија, земља тутњи, трешти посути песак...

... Сетио сам се да сам негде прочитао: „Кад би овај свет и живот били нешто најгоре, једно ће у њему остати вечито добро – младост“.

Радиша Радишић: Моја биографија и библиографија

Радио сам као учитељ, наставник, добио звање педагошки саветник. Пре рата сам припадао тзв. Трећој групи Југословенског учитељског удружења, која је радила под окриљем Комунистичке партије. Премештан сам по казни, новчано кажњаван и хапшен. Био сам у немачком заробљеништву по целој Европи и у кажњеничким логорима као припадник НОБ од 1941. године.

После рата инструктор VII реона у Београду, референт за основну наставу. Одлазим за учитеља у Срем, завршавам ванредно ВПШ у Београду (српскохрватски језик), оснивам седмолетку у Бољевцима (код Сурчина). Од 1951. у Аранђеловцу наставник гимназије, после тога Основне школе „Светолик Ранковић“, где сам пензионисан 1972. године, и где стално живим.

Библиографија: пре рата сарађивао у *Венцу*, *Учишћу*, *Учишћеском поглављу*, *Народној просвети*, *Ђачкој дружини* и *Ошишаном језу*; после рата сарађује у часописима *Просветни преглед*, *Наша ва и васишћање*, *Књижевност и језик*, *Ђачке новине*, *НИН*, *Светлост* и локалним листовима у Аранђеловцу; написао хронику НОБ села Горња Трешњевица за 1941. и студију о завичајном писцу и патрону школе у којој је највише радио „Завичај у делима Светолика Ранковића“; дао прилоге зборницима о просветним радницима *Учесници* и *сведоци*.

Радиша Радишић рођен је у селу Козељу код Љига, 27. 11. 1912. у земљорадничкој породици, од мајке Живане и оца Јовице. Учитељску школу завршио је у Јагодини 1934. Службовао као учитељ у Стопањи код Трстеника и Баричу код Београда. После Другог светског рата завршио је Вишу педагошку школу у Београду и радио као наставник српског језика и школски инспектор. Пензионисан је 1972. године.

Носилац је Ордена заслуга за народ са сребрним венцем и Ордена рада са златним венцем. (према Игњатовић, Трнавац 2001: 265–266)

Василије Васић

(1930–1936)

Како смо покренули и издавали *Зигне новине* и *Нашу реч*

Једног лепог дана, пуни младићких снова и идеала, састали смо се нас неколико ученика IV разреда Мушке учитељске школе у Јагодини да – на подстрек г. дра Драгољуба Петровића, директора наше школе, оснујемо одбор за издавање нашег ђачког листа. У тај одбор ушли су: Василије Васић, Милан Гачић и Слободан Левићанин, ученици IV разреда.

Сви смо били одушевљени овим послом. Решили смо да најпре издајемо *Зигне новине*, с чиме су се сви сложили. Објавили смо пет бројева листа у облику и с насловом *Зигне новине*.

Може се замислити са коликом смо љубављу спремали наш први број. А знали смо да нећемо код свих другова наићи на потребно одобравање. У томе се нисмо преварили.

Први број *Зигних новина* издали смо једне среде, октобра 1933. године. Тог јутра је број био свим готов и само смо чекали погодан тренутак да га истакнемо, јер смо желели да њиме изненадимо другове из осталих разреда. Улучили смо прилику кад су сви отишли на доручак, па смо брзо и грознава истакли новине.

И збиља је радозналост била огромна. Није се могао добити ред да се прочитају. Као први број оне нису садржавале нешто нарочито: неколико песама, нека приповетка, афоризми, хумор, огласи и др., али су нам биле драге због тога што су биле дело наших руку, кроз њих смо хтели да разбијемо монотоност нашег интернатског живота.

Тако је пробијен лед. Новине су изазвале разне коментаре, и добре и рђаве. То нас, напротив, није збунило, те смо и даље уредно издавали наше *Зигне новине*.

Г. директор је увек са похвалном пажњом пратио наш рад. Често пута сам дође у разред к нама те прочита наше новине.

Тако смо издали, као што рекох, пет бројева. После петог броја дошли смо на мисао да више не издајемо лист као зидне новине, већ да хемијским мастилом наш лист умножавамо на гештетнеру и раздајемо претплатницима.

Опет нервоза, нова узбуђења. Ненавикнути на тај посао, ипак смо храбро ишли напред. Лист је требало да изађе у недељу ујутру. Уочи тог дана целе ноћи смо „вадили“ лист на преси за умножавање. Док су наши другови слатко спавали у пространим интернатским спаваоницама, ми смо засукали рукаве и љубичастих руку од мастила неуморно одвајали са пресе странице листа.

Те ноћи смо савладали све препреке наше неумешности и незнања па је ујутру лист изашао лепо и укусно опремљен.

Заборавих рећи да смо пре издавања листа на преси морали нашем листу да дамо име, пошто то више нису биле зидне новине. Решили смо да сваки наш друг у разреду напише једно име на листићу хартије. Кад смо покупили све листиће, одређен сам да као члан одбора извучем један листић. Извучем, дакле, један листић, а на њему пише: „Наша реч“. Предлог је дао Милан Гачић.

И сад је настао рад на листу. Претплатника је било доста. Сем ученика претплатили су се г. директор и господа наставници. Треба им свима захвалити за несебичну материјалну помоћ. Сав приход од наших новина одредили смо за неку традиционалну велику екскурзију.

Сад настају ноћна бдења која никад не могу забравити. Било је у том раду нечега што је привлачило, испуњавало нам душе пријатним задовољством. Кроз *Нашу реч* је провејавала и озбиљност и шала, и ђачка задиркивања и паметне мисли. На шалу и задиркивање се обично људи нису љутили, но било је и таквих који су нам стављали замерке за шале, но касније су увиђали да су то само наше ђачке шале због којих се не треба љутити, па су се и они привикли на то. Мене су, као уредника *Наше речи*, прописно натоциљали моји другови из уредништва. Једног јутра се у *Нашој речи* могао читати почетак изгубљеног љубавног писма за које су сви одмах знали да је моје. Сви смо се слатко смејали.

Сви бројеви *Наше речи* имали су и забавни део са загонеткама, укрштеним речима, шаховским проблемима, разним питањима и одговорима. После нас је дошла друга управа и та година је пројурила као сан. Издали смо последњи број за ту годину, па смо лист оставили у аманет млађим друговима, јер су нас очекивале друге дужности и послови.

Неко ко је тада читао бројеве *Наше речи* видео би пред собом групу младића идеалиста који страсно обављају своје дужности уредника и издавача, који су хтели да свом духу отворе шири видик и богатије искуство за доцнији живот борбе и искушења.

Јагодина, новембра 1934. године
Василије Васић,
учитељски матурант

О Василију Васићу

Василије Васић, рођен 21. 4. 1913. године у Доњој Мутници, Срез Параћин, учитељску школу завршио 1936. године. После завршене школе за резервне официре службовао у Доњем Точару, Срез косанички, и у Лебану код Параћина. Као учитељ напредне мисли ухапшен и као талац држан у септембру 1943. у затвору у Јагодини. Немци су га стрељали 26. 9. 1943. године на вашаришту у Јагодини. (Из књиге *На ратишћима и стиратишћима 1941–45*, стр. 113)

Др Богољуб Прокић

Фрагменти о директору Петровићу и још понешто

О др Драгољубу Ђ. Петровићу (1888–1936), директору Учитељске школе у Јагодини, од 1925. до 1936. године, када је на тој дужности и умро, подељена су мишљења. Једни га сматрају аутократом, арогантним, строгим, несталним, неомиљеним, па и диктатором своје врсте. Други, објективнији и далеко брoјнији, у које и ја спадам, мишљења су да је он од тих особина понешто имао, али да је, с обзиром на друштвени систем у коме је живео, радио и руководио, био директор који је после Сретена Ацића (1856–1933) имао највише заслуга за ту школу, за њену организацију и изванредну добру репутацију коју је стекла и уживала у Краљевини Југославији.

Прво мишљење о њему имали су неки појединци из оних генерација које су штрајковале за време његовог руковођења. Ово моје излагање се не заснива на истраживању и проучавању историјских и архивских докумената, којих свакако има, већ на сећању на оно што са од других чуо, као и на мом личном утиску формираном у току пет година школовања (директор Петровић је умро 14. јануара 1936. године, кад сам ја био у V разреду). Тако се, на пример, сећам по причању другова из старијих генерација да је он као професор у тој

школи био незаменљив и обожаван од својих ученика. Међутим, кад је постао директор и преузео старање и о материјално-финансијским питањима интерната, до те мере променио да су исти ученици, који су га обожавали, против њега штрајковали, јер је он био руководилац не само школе него и интерната, а ученици нису били задовољни условима живота у интернату. После тог штрајка који је био пре тридесетих година, био је још један почетком тридесетих година, али мањег обима, тиши и јавности непознат. Тај други штрајк је био кад сам ја био у првом разреду (1931/32).

Старији ученици, који су штрајк повели и организовали, поштедели су нас из првог разреда. Ми смо остали по страни, па ми у сећању није остао као неки изузетнији догађај. Учитељска школа са интернатом, уређеним парком и растињем, које је ушло у литературу као ретко и уникатно у нашој земљи, са пољским учионицама у кругу тог парка као нечим дуго својственим само тој школи, са посебном зградом у кругу школе за становање директора, и са школским пољопривредним добром од 20 хектара (са јабучаром, виноградом, повртњаком, фармом за стоку, подрумом, магацином, долапом за наводњавање и инвентаром који јој је припадао) била је у једној организационој целини. Без радничког савета и осталих самоуправних органа, што је данас незамисливо, директор Петровић је

Драгољуб Петровић, управитељ Школе у својој канцеларији

све држао у својим рукама. Наставника је било 18 до 20, а од административно-техничког особља: секретар школе, службеник за економско-финансијско пословање, 3 куварице, 3 послужитеља и 2 радника на пољопривредном добру.

Директор Петровић је лети и зими, у току читаве године, устајао врло рано, а увече би до касних ноћи седео у својој канцеларији, нагнут над плановима, извештајима, рачунима и другим папирима, поред столне електричне лампе са зеленим абажуром. До 7–7.30 ч, огрнут пелерином или зимским капутом, што је зависило од времена, он је ради инструкције и контроле обилазио све објекте. Више пута би то поновио у току дана и ноћи. Ако наиђе на неправилности, а ретко је наилазио, знао

је строго да погледа, укори па и љутито изгрди, због чега су га се сви прибојавали али и ценили, јер је у раду био неуморан, а у захтевима истрајан и доследан.

Под његовом управом и за време његовог руковођења све је функционисало, што се каже, као швајцарски сат. Кад нас је у јутарњим и вечерњим часовима обилазио за време тзв. занимања (домаћи рад и учење у интернатском животу), тако је вешто отварао врата и за моменат нас осмотрио, да га нико од нас није могао приметити. Могао га је опазити само онај ученик који је у том тренутку случајно гледао не у књигу на клупи већ у правцу врата. Пошто се врата нечујно затворе, тај друг би нам тихо саопштио: „Био је диша!“

А диша, у моменту свог обиласка, ако би спазио неког да се шета или разговара, рекао би: „Сутра у десет дођи у моју канцеларију!“ Служитељ Радомир Рашић Раша, који је радећи дуго у школској средини волео да се фрља страним речима, сваких десетак дана морао је да подмазује врата да не би шкрипала кад директор Петровић обилази наше радне просторије.

Према својима запажањима и сећањима, изложићу неколико доживљаја који су, иако ситни и маргинални, ипак карактеристични за личност директора Петровића.

Један ученик је хтео да се нашали на његов рачун па га запита: „Чика Рашо, сутра имам писмени задатак, а изгубио сам инспирацију. Да ли си је нашао?“ – „Нисам, живота ми, све што нађем, ја пријавим“, сасвим озбиљно одговори Раша. – „А знаш ли како она изгледа?“ – „Знам, како да не знам, онако мала, округла као на дугме“.

Као у свим школама, и у Учитељској школи у Јагодини, на свечан начин је слављена школска слава на Светог Саву – Растка Немањића. Тим поводом расписиване су за обраду наградне литерарне, научне и уметничке теме. Имена добитника награда, с називима тема и кратким образложењима, објављивана су на свечаном скупу. То је чинио директор Петровић.

Био сам тада ученик првог разреда. На мене и на остале присутне, а поред грађана био је присутан и срески начелник као представник власти, импресивно је деловало кад је директор Петровић, пошто је саопштио податке о првонаграђеном раду, држећи у руци следећи темат од неколико стотина страница, између осталог, како сам то ја запамтио, рекао: „На жалост, овај рад Милутина Станковића, ученика V разреда, на тему *О бесмртности душе са психолошкој гледишћу*, због издавања мишљења и категоричког захтева једног од чланова жирија (Петровић је мислио на јеромонаха – вероучитеља

Дело Драгољуба Петровића, *Човек и етички принципи* из 1908. године

Антонија Сињкевича, руског емигранта) није награђен првом већ другом наградом, мада је по свему то заслужио“. Станковић је скромно, скрушено и учтиво изишао да прими награду. Петровић му је чврсто стиснуо руку, дуго је држао у својој руци и од срца му честитао, а салом се проломио френетичан аплауз, од кога се само срески начелник уздржао. Иначе је Милутин Станковић, који је у социјалистичкој Југославији једно време био и директор те школе, припадао генерацији која се по завршетку школовања дуго памтила и истицала као изузетна. Била је то јака генерација, најјача у току више година. У њој су у већини били одлични ученици.

После тога, на неколико састанака литерарне дружине „Узданица“ Станковић је читао свој рад у присуству својих другова и нас осталих, у препуној сали која није могла све да прими, али и уз активно учешће јеромонаха Сињкевича. На сваком састанку, по завршетку читања, међу бројним дискуссионцима, посебно је интересантан био дискусионни дуел између Станковића и Сињкевича. Сињкевич је био велики ерудита у свом теолошком и метафизичком образовању. Покушавао је да са позиција свог образовања „побије“ Станковићеве „заблуде“ и да „рехабилитује“ његову грешну душу, али се овај снагом научних аргумената није предавао. После многих дуела и укрштања копља између науке и метафизике, Станковић је јеромонаху Синкевичу, између осталог, уместо закључка рекао: „Све је то што ви фанатично заступате и нама страствено говорите мужа јарца у решето!“

Вино и цигарете без забране

Алкохол и дуван у свим школама били су забрањени. Учитељска школа у Јагодини је, међутим, била једина школа у Краљевини Југославији у којој се, и поред те забране, легално пило вино а цигарете пушиле без страха.

Директор Петровић је психолошко-педагошку групу студирао у Цириху, а психологију у Алжиру и на париској Сорбони, и тамо докторирао на тему: „Да ли асоцијације представа подлежу законима“. Као што је познато, Французи у малим и умереним количинама вино третирају као саставни део исхране. Њихови ученици за време ручка, у школи или у породици, слободно пију вино. Комерцијални интереси, да ли с правом или не, ишли су у прилог теорији о вину као саставном делу исхране. Директор Петровић, који иначе никада није пио нити пушио, јер је био плућни болесник (и лета обично проводио по санаторијумима у Швајцарској) понео је из Француске ту њихову навику.

На школском пољопривредном добру имали смо и виноград. Док је грожђе било на гицама, ми смо га четвртком и недељом добијали уз ручак, а јабуке, којих је било у изобиљу, дуго у току године, све до пролећа. Обрано грожђе је прерађивано на два начина: у алкохолно пиће и у безалкохолно. Уз ручак четвртком и недељом, осим колача, добијали смо чашу од 2 дл. Трезвењаци, тј. чланови друштва *Гушмилер*, чији сам председник био у IV разреду, добијали су слатко вино (безалкохолно), а остали право вино.

На школској економији стално је радио наднарикар Светозар Кузмановић – Тоза. У винограду, као и на целој економији, теже радове су радили Тоза и остали радници, док су лакше радове радили ученици од I до IV разреда, нарочито кад је на реду била берба. Ево једне мале згоде са плевљења и брања јагода!

Ученик Марин Бучић, родом из Далмације⁹, шеретски је упитао Тозу показујући на јагоде: „Шта је ово?“ – „То су јагоде, како да не знаш!“, озбиљно ће њему Тоза. – „Не знам, тако нешто не постоји код нас у Далмацији. А чему служи?“ следило је друго Мариново питање. – „За јело“, одговори Тоза. – „Могу ли да пробам?“, по трећи пут шеретски упита Марин. Кад му је Тоза одобрио, Марин загризе једну јагоду, „загрцне се“ и са „гађењем“ је испљуне.

Сад већ не упитно већ афирмативно се Марин обрати Този: „Е, чика Тозо, ја сам мислио да сте ви озбиљан човек, а ви ме натоцијасте!“ Раднику Този, који се веома брижно старао о школском пољопривредном добру и његовим плодовима, то је

⁹ У то време у Учитељској школи у Јагодини било је више ученика из далеке Далмације и Македоније. У мојој генерацији је из најудаљеније западне тачке Југославије, из Комиже са острва Виса, био Андрија Маринковић, а са најудаљеније југоисточне тачке Југославије, из града Берово, био је у мојој генерацији Боривој Пекевски.

На школском имању

било довољно да Марина уврсти не за плевљење лука већ у групу за брање јагода.

После ове мале дигресије, из које се види да ми ученици нисмо увек били анђели, већ покатад и ђаволи, што је својствено ученицима у свим школама и свим временима, да се вратимо на пушење. Пушење је, такође, било дозвољено. Директор Петровић нам је говорио: са хигијенског и здравственог гледишта никотин и алкохол у већим количинама су штетни по здравље, а штетни су и са материјалне стране. Скроман џепарац који добијате од родитеља боље је да употребите за неку добру књигу или колач, за било коју ствар која

вам је потребна. То вам је мој савет. Ја, међутим, знам да сте ви у годинама када се стичу позитивне али и негативне навике, доба у којем желите да изгледате старији, одважнији и мужевнији него што јесте, нарочито пред девојкама. А знам и то да ту забрана не вреди. Ми вам можемо забранити, а ви ћете пушити кријући се. Да се не бисте двоструко тровали, никотином и амонијаком, када пушите у затвореном нужнику, што ученици обично раде, ја сам дошао на идеју да испред нужника, под ведрим небом уредимо простор за пушење.

Тај простор је био урађен. Испред клозета који је био у дну парка и удаљен око 100

м од школе, бетонирана је једна површина и ограђена летвама високим 2 м. Ту се слободно пушило. Кад су професори имали потребу да иду у свој клозет који се налазио под истим кровом са ученичким, морали су да прођу кроз тај пушачки простор. Пушачи су слободно пушили, без оног изненадног упозорења: Иде професор! Јер, директор нам је саветовао да се културно понашамо и кад пушимо, да пазимо где и када пушимо, да и одраслом грађанину не приличи да са запаљеном цигаретом шета улицом. – „Какви бисте ви изгледали“, говорио нам је, „са цигаретом у устима на корзоу? Грађани би вам подругљиво и прекорно рекли: Погледајте ове учитељце са цигаретом, како су невоспитани!“

И заиста, пушачи Учитељске школе у Јагодини су били дисциплиновани и културно се понашали. Кад су у школи, пушили су само у простору за то одређеном. Мада је парк био простран и у његову се густишу могло наћи скривено место за никотинску страст, ником није падало на памет да прекрши правило о пушењу у школи и парку. Ни у циљу доказивања своје мужевности није се кокетирало са цигаретом у руци и устима. Нису се пуштали густе димови кроз нос, нити се атрактивним колутима дима скретала пажња на адолесцентску уображеност.

Једном приликом нам је директор Петровић рекао да је имао намеру да испразни једну просторију и набави билијар, како ученици не би у слободно време због билијара одлазили у кафане. Но за ту идеју није наишао на разумевање код неких професора. Накнадно смо од васпитача чика Раке (Радомира Живановића, професора и васпитача), који је имао обичај да ошамари, али и да се с нама расприча о разним питањима из живота, литературе и осталих подручја, чули о томе следећи детаљ. Кад је директор на седници наставничког већа поставио питање билијара и посебне просторије за

ту забаву, професор Цветко Поповић, који је био један од учесника сарајевског атентата и изврстан професор, а за пет година га нисам видео насмејаног, је на то оштро реаговао и рекао: „Врага, врага, још би требало и куплерај да им отворимо!“ У Учитељској школи у Јагодини пило се и пушило слободно, наравно умерено и на толерантан и културан начин. Па ипак, проценат оних који су пили и пушили није био већи него да је постојала забрана. Никада међу нама није било пијаних, нити пијаница. Нисмо имали неке посебне жеље и прохтеве да се напијемо вина којег је у „Јовачком подруму“ и у кафанама било као воде, по ценама багателним и за нас ученике.

Слободни разговори с директором

Мада смо директора Петровића свакодневно виђали у кругу школе, код њега се врло ретко одлазило појединачно. Било је ученика који у току свих пет година, колико је тада у учитељским школама трајало школовање, нису имали прилике да с њим разговарају, да оду у његову канцеларију. Њему се одлазило само кад се с њим морало разговарати о неком питању, а то је обично било кад се направи неки испад или дисциплински прекршај. Кад неког ученика затекне у некој мало тежој неправилности, имао је обичај да каже: „Дођи код мене са исписницом!“ Тај би сутрадан са исписницом у руци улазио у његову канцеларију. Пре тога би „окривљени“ погледао кроз једну огреботину на шареном стаклу (витраж) на његовим двокрилним вратима: да би осмотрио каквог је расположења директор, да ли је намрштен или му лице одаје израз пријатног расположења, да види да ли му и његови златни цвикери могу нешто да кажу о тренутном психичком стању директора, једноставно речено да се припреми. Осмотривши све то и прикупивши снагу, закуца на врата, улази смерно, стаје испред

њега, поклони му се уз поздрав „Добар дан!” и каже због чега је дошао са исписницом.

Иначе, директорова канцеларија, са зидним сатом који је тихо откуцавао секунде а знатно јаче полусате и сате, са радним столом на коме је била столна лампа, витрина са књигама и документима, са малим лавабоом и резервоаром с водом за прање руку, радним столом за секретара школе Миливоја Милекића и неколико уметничких слика, деловала је културно. Пардон, ту је био и један специјално чудан сат, величине будилника. Био је то сат за ноћно дежурање. Наиме, сваки од три служитеља морао је ноћу да дежура у школи и интернату. Дежурни је шетао и обилазио школу и интернат са тим сатом, обешеним о рамену. Сат се морао навијати сваких 60 минута. Ако би случајно дежурни заспао и пропустио неко навијање, директор Петровић би сутрадан знао у које време сат није навијен, и дежурни би сносио последице за несавесно и неодговорно вршење дужности (многи радни колективи би се данас могли угледати на организацију ноћног чувања зграде па се не би дешавале крађе, пожари и друге штете, уз помоћ сличне или још савршеније електронске направе).

Но да наставимо после ове дигресије! По излагању окривљеног, директор би га, зависно од кривице и његове процене, а вероватно и од расположења (које је кроз огребани витраж процењивано) посаветовао да то више не чини или му отказивао свако даље борављење у школи и интернату. Разговор се водио или уз очински савет или повишеним тоном: „Ти ниси за ову школу!”

Милорад Павловић, професор педагогије, психологије и географије, „додељен по службеној потреби на рад с тим да в. д. директора” одлуком Министарства просвете од 27. марта 1940. године (Годишњи извештај 1939/40: 3). Дошавши у Школу после ученичког штрајка, Павловић је руководио овом установом у изузетно тешким околностима, успевши да сачува све што се могло током Другог светског рата (в. Ђорђевић, Лукић 2009: 101–108; Чутура, Јовановић 2018: 116–117). На дужности је остао до септембра 1949. године. Упамћен је по томе што је у поратним годинама показао изузетну енергичност, организаторске способности и снажљивост у обнављању Школе и имања, али и по томе што је носио велики шешир због којег су га ученици прозвали Мика Шериф.

Милорад Павловић је у Јагодини живео са супругом и децом, Љиљаном (данас Илић) и Живојином, прослављеним редитељем и књижевником.

Запис проте Младена у богослужбеној књизи на дан кад је рукоположен

Свештеник Младен Вукићевић испред Нове цркве у Јагодини са Радом Миљковић (друга с десне стране), Лабудом Ђукићем (први у горњем реду с десна, са белим шалом); на фотографији су и ђаци Учитељске школе

Младен Вукићевић (Опарић 1882 – Јагодина 1961), протојереј и катихета. Основну школу и пет разреда гимназије завршио је у Јагодини, а потом Богословију у Београду (1902). Службовао је као учитељ (1902–1907), ђакон у јагодинској Старој цркви (1907–1911), свештеник рибарски 1911–1915, свештеник јагодински 1919–1957.

Хонорарни наставник црквеног певања у Учитељској школи био је од 1908, а од 1923. хонорарни наставник за веронауку.

Као што се из претходног види, појединачни разговори с директором Петровићем били су углавном у виду рапорта. Но он је сасвим друкчије изгледао кад нам је долазио у учионицу. Обично је то било кад би заменио одсутног наставника. Веронауку нам је предавао прота Младен Вукићевић, неко време и јеромонах Антоније Сињкевич, а наставу пољопривреде Бранислав Марковић, економ из Расадника. Били су хонорарни наставници. Свештеници због опела и свећења водице, а економ због службеног одласка на терен, понекад нису могли да дођу на наставу. Директор Петровић нам је рекао: „Ако наставник не дође на треће звоно, редар нека ме обавести, ја ћу доћи.“ И увек је долазио. То су били најбољи, најпријатнији и најкориснији часови. Онај арогантни и строги човек умео је тада као глумац врхунске класе да се трансформише у професора, у старијег друга, кога би као мелем ставио на рану.

Приликом тих замена није нам држао предавања ни из веронауке, ни из пољопривреде, ни из предмета другог одсутног наставника. Није желео ни хтео да се меша у рад других, мада је по свом енциклопедијском образовању могао да уђе у подручја која му нису ужа струка. Није нам држао часове ни из психологије, што му је била струка (а његова су скрипта кружила међу нама). Водио је с нама слободне разговоре. Хтео је да сазна од нас: шта мислимо о појединим питањима која су се односила на живот у интернату и школи, због чега су нам поједини наставни предмети лаки а други тешки, која нас литература највише интересује, шта читамо и каква су наша мишљења о томе, које су наше преокупације ван школе и ван наставе, шта очекујемо од учитељског позива, да ли се адекватно припремамо за тај позив и са каквим образовањем полазимо у позив, како бисмо могли интернатски и школски живот учинити кориснијим и пријатнијим. И још друга питања којима је хтео да из нас извуче одговоре. Осећали смо се

тада слободним. Без страха и резерве разговарали смо с њим како смо мислили и желели. А од њега смо чули и сазнали многа интересантна сазнања до којих нисмо дошли код осталих наставника. Са заносом и жаром излагао нам је своје идеје о модернизацији школе, нарочито интерната који није имао водовод, хигијенско-санитарне уређаје, купатило и друго што нам је било потребно за културнији живот него што смо га имали. (Све смо то имали али на полупрIMITИВАН и балкански начин.) Жалио нам се како за те идеје и планове није наилазио на разумевање и прихватање од стране Министарства просвете и црквених дела, на чијем је буџету била наша школа. Да га смрт није претекла, вероватно би то и остварио.

Сећам се његове смрти. Док смо организовали почасну стражу крај његовог одра, његове сестре су говориле како је он, осећајући да му се ближи превремени крај, рекао: „Највише ми је жао што нисам успео да остварим своје идеје и планове о уређењу и модернизацији интерната.“ (Причао нам је неком приликом са срџбом и то како је школа проскрибована и сноси непријатне последице од етикета које јој је залепио белогардејац јеромонах Антоније Сињкевич. Његовим анатемисањем Милутина Станковића уствари је школа била оптужена код патријарха, а овај је оптужбу досолио и проследио министру просвете и црквених дела, као и министру унутрашњих дела.¹⁰

¹⁰ Сињкевич је био високог стаса, златасто-таласасте дуге косе и шармантног изгледа, као да му је монах и пустолов Григориј Јефимович Распућин близак рођак. Био је не само метафизичко-теолошки него и литерарно музички образован. Формирао је црквени хор од најбољих певача и најлепших јагодинских девојака. Био је масовик. Многима је потчињено вољу као да је хипнотизер. Кад је заувек отпутовао у Јерусалим, да би до краја служио над Христовим гробом, на перон железничке станице није се могло ући од света који је дошао да га испрати. Пре уласка у вагон, клекнуо је на земљу и читао молитве за тужан растанак и срећан хаџилук. Кондуктер је у последњем тренутку успео да га убаци у воз.

Покаткад је било и весело. Једном приликом дошао је и рекао нам: „Имате на расположењу 5 минута. За то време сваки од вас нека сачини неколико стихова!“

Задатак смо сви прихватили и покушали да стихотворимо, иако је међу нама било само два или три друга који су писали песме и читали их у литерарној дружини „Узданица“ или их објављивали у шапирографисаном листу нашег разреда под називом *Наша реч* и на тај начин се доказивали као песници.

Сваки од нас је склепао по неки стих, по једну или две строфе. А онда је настало јавно читање и смејање. Тако, на пример, слатко смо се смејали, а с нама и директор Петровић, кога смо ретко могли видети насмејаног, кад је Ратомир Стојиљковић (до II разреда се презивао Петковић) прочитао своје стихове:

Напољу хладан ветар дува
а у соби баба свога сина мува,
иди сине, донеси ми дрва!

Традиција школе се губи

Учитељска школа у Јагодини у току свог постојања (1898–1972) променила је више директора. Међутим, Сретен Ацић и др Драгољуб Ђ. Петровић у њеној историји остаће као најзначајнији за развитак и афирмацију те школе. Ацић као оснивач, који је са парком, пољским учионицама и осталим објектима учинио да та школа дуго остане најуређенија на Балкану, и Петровић, бивши ученик те школе, који је, кад је постао њен директор, дословно поштовао, одржавао и брижљиво неговао све што је његов директор Ацић створио и оставио. Директор Петровић, без породице (није се женио) и европски образован, живео је даноноћно у школи и за школу. Становао је у кругу школе и у сваком

моменту је био присутан. Смисао живота је видео у мудрости коју је сам измудровао: „Радити се мора, живети се не мора!“ Организовао је школу тако да су и наставници, и ученици, и административно и техничко особље морали да раде и да га следе. Ученици су постизали изванредне успехе. Понављања и упућивања на поправни испит такође није било, или само ретко и изузетно. У неколико генерација једва да је неко понављао разред. Стало му је било да школа постигне високи реноме, и она је то заиста постигла, мада од стране Министарства просвете и црквених послова није била најбоље вреднована. На крају године, за време матурских испита, долазили су изасланици из Министарства који су обично педагошке мере комбиновали са полицијским методама. На пример, кад је моја генерација била на матури (1936), министров изасланик, редовни професор универзитета др Јосип Матасовић, по струци историчар, провео је у школи више од месец дана. Дању је инспцирао наставу и матурске испите, а до дубоко у ноћ прегледао је наставничку и ученичку библиотеку и остале документе школе. Сава Тохол, професор српскохрватског и немачког језика, причао је после рата Србољубу Марићу Срби и мени (1946. године) да је имао велике непријатности и муке с нашим последњим писменим задатком из спрскохрватског језика. Он нам је, наиме, за последњи задатак на завршетку школовања, пред матурски испит, дао тему „Како се осећам на завршетку школовања“ и рекао: „Пишите слободно шта осећате и како мислите. Интересује ме ваш суд и ваше интимно расположење, сада кад се после пет година растајемо. Можете да пишете и о мени, наравно и мојим недостацима и о ономе што нисам успео. Тај задатак нећу оцењивати. Све сам вам већ оценио и завео!“ И ми смо, како смо умели, знали и хтели, писали својом субјективношћу.

Никад у протеклих пет година није била таква радна атмосфера. Никад нисмо били у ситуацији

да будемо толико оригинални, да се осврћемо на мишљења овог или оног књижевника, па чак ни да позајмљујемо један од другог идеје, што обично ђаци чине кад се ради писмени рад. Изнели смо добре стране нашег петогодишњег школовања, али и још више негативно наталожено расположење, не толико према школи, колико према постојећем друштвеном систему, у коме ни школа, и поред свих позитивних страна, није могла бити битно друкчија. У црној књизи Министарства и Патријаршије она је била жигосана као прокомунистичка и комунистичка, већ зависно од тога каквим се критеријумима вредновала. Објективно узевши, за време руковођења директора Петровића, она таква није била. Директор Петровић, васпитан у духу француске буржоаске демократије, није био комуниста нити је комунизам симпатисао. Није се с њим свађао, није цинкарио ни прогањао ученике као такве. Својим погледима је деловао више као слободан интелектуалац него као режимски човек. На нас ученике није деловао као конзервативац, теиста, монархиста или социјалиста. Више је то остављао нама да се образујемо, васпитамо и развијамо као слободни мислиоци у границама грађанске толеранције. За време једне посете ученица Женске учитељске школе из Београда нашој школи одржан је заједнички литерарни састанак, на коме смо ми читали своје а Београђанке своје радове. Дискусија је била жива, интересантна и улево оријентисана, јер су теме биле такве. Директор Петровић је присуствовао том састанку. Лице му се зарило од заповољства док је слушао како се паметно и слободно испољавају, мењају и сукобљавају мишљења.

За Петровићеве слободоумне погледе није без значаја забележити и то да је он био у најприснијим колегијалним и пријатељским односима са Миодрагом Матићем, управником Дома слепих и глувонемих у Јагодина, који је био убеђени комуниста и као такав умро.

Директор Петровић је умро у завршној години мог школовања. У погребној пратњи је учествовала безмало цела Јагодина. Између више посмртних говора, у име моје генерације говорио је Стеван Овука. У састављању тог говора учествовали су многи из моје генерације.

После смрти директора Петровића настала су друга времена и честе промене директора. Уколико је време више одмицало а са њим наступали друштвено–политички догађаји који ће, услед агресије међународног фашизма, потрести Европу и читав свет, утолико се Учитељска школа у Јагодина брже мењала и прилагођавала духу времена, упркос конзервативним директорима Димитрију Мишићу, и, нарочито Миловану Ристићу. Школа која је нереално оглашена као прокомунистичка и комунистичка, заиста и постаје таквом. Зачетак групе која је била на илегалној вези са познатим комунистима града Бошком Ђуричићем и Славком Ђурђевић, а у којој смо били Слободан Јовановић Слоба, Радмило Вилимановић Вилиман и ја, а пре нас скојевски траг је оставио Константин Ђукић, проширио се у јако скојевско гнездо, с којим су се обрачунавали не само директори него и полиција. Из тог скојевског гнезда испилило се много бораца НОБ и социјалистичке револуције, од којих је погинуло више од 30, а међу њима и народни хероји Милисав Матовић Мића и Лука Спасојевић.

Окупација земље од стране фашиста драстично је погодила и Учитељску школу у Јагодина. Осим људских жртава које је дала током револуције и НОБ, била је претворена у коњушницу. Растиње у Парку проређено и ојађено.¹¹

¹¹ О том фашистичком вандализму постоји следећа анегдота. Један немачки генерал путовао је из Немачке за Грчку. Пошто је из литературе имао много лепих података о Учитељској школи у Јагодина, о њеној „ливадици вечности“ у којој је расла оморика пицца и оморика Панчићева, чија је вечност 1000 до 2000 година, тисово дрво које може да живи 5000 година,

Школа и нарочито парк никад више нису доби-ли свој првобитни изглед и сјај.

После последњег рата много је учињено на ре-стаурацији. У том погледу много је урадио дирек-тор Радивоје Туцаковић, који је као бивши ученик познавао традиције школе, али су и даље остале тамне последице рата и наше небриге, да не ка-жем и наше (не)културе. Повратак повобитног сјаја омела је и за вечита времена онемогућила и Скупштина општине Светозарево, јер је добар део парка реквирирала и на њему подигла огромне стамбене зграде, као да се то није могло учинити на другом месту. Урађено је то по оној укорене-ној навици, да кад је потребно одузимати земљи-ште, најлакше је ударити по школској и црквеној имовини.

Педагошка академија у новој згради и парку наставља век и традиције бивше Учитељске школе, која је као институција нестала са свим учитељским школама у земљи, али то није оно право. Школска зграда Педагошке академије је што се интеријера тиче, лепо и функционално уређена, али око ње је све напуштено и запуштено, а није украшено и за око лепо, чиме смо се ми у време нашег ђаковања поносили.

Нама, бившим ученицима Учитељске школе из предратних дана, тешко пада и тужни смо када приликом генерацијских и других посета види-мо да недостаје вредна људска рука и изоштрено естетско око, а уствари их има неколико стотина.

као и дрвеће које је права реткост на земаљској кугли, хтео је успут да сврати и то види. Војници његове нације, партије и идеологије претворили су школу у коњушницу а чувени парк проредили и поткресали до те мере да је то генерала гануло. Иако је у нашој земљи и у Европи са фашистичким хордама чинио неупоредиво страшнија злодела са људима, женама па и са децом, запрепашћен и револтиран тим вандализмом, наредио је војницима да се одмах иселе из школе и парка

Школа и парк пуни су младих студената и студент-киња, но никоме на памет да падне да их активира, да створе амбијент за сопствено уживање, а да у исто време формирају навике за чистоћу и култур-но уређивање животне средине.

Урбана нечистоћа у нас све је видљивија. Кад ово кажем, не мислим само на парк бивше Учи-тељске школе у Јагодини и сада Педагошке акаде-мије у Светозареву, већ и на читаву нашу земљу. Нимало није претерано и нереално ако кажем да у целој Шведској, на пример, нема толико ђубрета, упљувака и отпадака колико у једном нашем граду, па и у самом Београду, у који се стичу туристи и пословни грађани из целог света!

И да даље не говорим о томе! Шта би се пу-тем систематског васпитања у целој земљи могло урадити за следећих десетак година? Баш на том плану највише би могле да учине педагошке ака-демије посредно и њихови кадрови (наставници) непосредно кад оду у основне школе.

Кад би Белица и Утрина знале да причају

Интернатски живот имао је свој режим, свој кућни ред и начин живота, своје добре и лоше стра-не. Као и сви интернати у нашој земљи и у свету.

За ученике из Јагодине и непосредне околине интернат није био обавезан. То су били екстерни ученици. За остале је био обавезан. Они су били интерни ученици.

Живот у интернату, комбинован са школским, одвијао се по утврђеном реду. Током дугогодишњег искуства пронађена је погодна и рационална орга-низација која је погодовала и школским обавезама и психофизичком развоју ученика. Наравно, да је интернат био модернији, технички и санитарно-хи-гијенски опремљен на нивоу тадашњег друштвеног

развитка, и наш би психофизички, нарочито хиџијенско-културни живот био бољи. Но без обзира на то, огромна већина нас имала је у њему далеко боље и на вишем културном нивоу услове него што смо их имали у својим породицама. Јер, ми смо у највећем броју били сиромашног сељачког и радничког порекла. Само појединци међу нама су били из породица учитеља, свештеника, кафеџија, ситног трговца и сличних професија, које су припадале тзв. ситнобуржоаском слоју.

Било је интерната у земљи, како учитељских тако и других школа, у којима су питомци могли да излазе у град само у строго одређено време. У неким интернатима било је и чувара на капији (портира) који су контролисали излаз и улаз преко пропуснице оверене од интернатских „власти“. Пре Првог светског рата и у интернату ове школе „интернатски режим је био тачно тврђен и врло ригорозан... Сваки прекршај реда или дисциплине био је кажњаван затвором у трајању до два дана у посебној собици током слободног времена, без друге хране о ручку сем хлеба“.

Ми смо тога били поштеђени. Главни излаз за слободну шетњу ван интерната био је суботом и недељом од 14 до 19.30 ч. Осим тога, сваког дана између 16 и 17 ч. био је дозвољен излаз у варош ради набавке школског прибора, коришћења поштанских услуга, оправке ципела и одеће и слично. Наравно, ми смо то време користили да се прошетамо корзоом, укрстили погледе и измењали мисли и жеље са девојкама које смо симпатисали односно с којима смо водили љубав. Поред ових излазака било је допуштено да са књигом у руци излазимо из парка и школско-интернатског круга у ваннаставно време. Најближа, најчешћа и најомиљенија стеџишта нашег ваншколског и ваннаставног занимања и учења били су, осим нашег парка, река Белица, пространа ледина звана Утрина, порта старе цркве па и јагодинско гробље.

Белица, која протиче нечујно и успорено кроз Јагодину, од наше школе и интерната удаљена је само 200 до 300 метара. У пролеће и у јесен, за време лепих дана, била је опседнута ђацима Учитељске школе. Поред реке се учило, али и играло и забављало. Ту су се дешавали многи комични, трагични и трагикомични догађаји. О њима би се могли написати романи, драме, комедије, скечеви, приче, новеле и остали родови књижевности. Могли би се сачинити стихови, направити филмови. Ево само неколико примера случајно извучених из памћења те далеке прошлости.

Радивоје Стевановић, познатији као Шицко, из моје генерације, врло је интересантна личност, као створена за неко књижевно дело. Кад се улазило у учионицу, трпезарију, спаваоницу, он је увек био последњи. Једном приликом (и не само једном) директор Петровић га затече да је закаснио за наставу, па му строго рече: „Ти си, Стевановићу, увек последњи!“ „Па, господине директоре, неко мора бити последњи“, одговори Радивоје. Директор се насмеја и продужи куд се запутио, без уобичајеног: „Са исписницом дођи сутра код мене!“ Збуњен Шицковим одговором, директор се није ни сетио да га упита: „А што баш ти мораш увек бити последњи?“

Једне зимске вечери васпитач чика Рака уђе у собу да проконтролише да ли су на знак звона сви полегали, и затече Шицка како је кревет привукао уз пећ. „Шта си тај кревет привукао уз пећ?“ упита намрштени васпитач, јер, кад му киселина у стомаку проради, он је не само намрштен и љут него и крајње нервозан, а иначе у другим приликама врло пријатан и пун занимљивих прича. А наш друг Шицко ће шеретски: „Да га мало угрејем“. „Па и панталоне још ниси свукао?“ намрштено наставља чика Рака. „Па једне сам свукао“, флегматично одговори Шицко, а ми сви, заједно с васпитачем, прснусмо у грохотан смех. Чика Раки се ваљда у

Богољуб Прокић (лево) са друговима

том моменту повукла киселина па настави да нам прича о својим згодана и незгодама у вези са хладноћом и зимским данима.

Што се успеха тиче, наш друг Шицко није био међу последњима у успеху. Напротив, био је у првој половини, увек врло добар ђак. А кад би се било о чему упитало: Ко то може? он би увек био први, никад не би признао да не би могао да достигне и постигне нешто необично. Седимо тако једног сунчаног пролећног поподнева поред Белице, и, да бисмо изазвали Шицка, постављамо питање ко

би могао да скочи с једне на другу обалу. Наравно, пошто је Шицко желео да буде и први, а не само последњи, залетео се, одскочио с једне обале и рукама се дочекао на другој обали. Од силног удара лакатна кост му је искочила из зглоба.

Други наш друг, Драгољуб Савић, као и сви Крушевљани, боље се дотеривао и облачио од нас осталих. Хтео је за опкладу да Белицу прегази у елегантном оделу, а река је била надошла од снега који се отапао. Изуо је ципеле, скинуо чарапе, заврнуо ногавице панталона до колена и загазио у Белицу. Но кад се мало удаљио од обале, изненада упадне у вир који је надошла река направила, а да ми то нисмо знали. Упао је до гуше. Срећна његова што је знао да плива. Збуњен и уплашен, а мало и посрамљен, изашао је из воде, не само мокар као миш него и блатњав као ћерамиција. Сцена је била озбиљна, но ми смо се смејали, управо због елегантног и педантно испегланог одела које му је скројио његов отац кројач, по последњој моди. Од силне муке насмејао се и он. До дуго у ноћ прала га је и сушила мајка нашег друга Милорада Димитријевића Шепе, чија се кућа налазила одмах ту уз обалу, а за коју се кућу причало да је ту становао песник Ђура Јакшић, и да је с мокром браћом велики песник упадао у беличко блато.

Наш друг Душан Недељковић, звани Штрча¹² направио је још трагикомичнији подвиг. И он је за опкладу покушао да прескочи реку. Направио је велики залет, свом снагом и корпуленцијом отиснуо се од обале, али се у том тренутку залета и предомислио. Хтео је да одустане јер је оценио, сасвим касно! да је друга обала моћнија него његова снага. Повратак је, међутим, био немогућ. По закону инерције и Земљине теже, али и услед његовог наглог трзаја уназад, пао је посред Белице,

¹² Надимак Штрча Недељковић је добио због тога што је имао манир да се увек нађе уз професора, да нешто запита, да нешто помогне и послужи.

која је као и иначе била више мутна и блатњава него чиста и бистра. Да би се дочарала његова слика у том моменту, није потребна нека нарочита машта. А та слика је изазвала спонтани смех и снажан аплауз за постигнути „подвиг“. Сав никакав, збуњен и до грла прљав и мокар отишао је и он да потражи Шепину мајку.

И тако даље, и томе слично, али и врло различито, до у бескрај...

Утрина такође има своје приче и тајне. Оне су многобројне и разноврсне. На њеном пространом платоу, са којег се као на длану види варош и Поморавље, али и Црни врх и Јухор, шетало се, читало, наглас преслишавало и најчешће фудбал играо. Налази се изнад школског пољопривредног добра, удаљена од Школе око 1 км.

На њој смо играли фудбал не само у оквиру нашег разреда, него се такмичило између појединих разреда за првенство Школе. Ту су се, у разредним и међуразредним играма, увежбавали Коста, Риле, Марјан, Срба, Пицикато, Мирко Старац, Руски и други који су постајали чланови појединих професионалних клубова. Пошто је фудбалска лопта кабаста и не може се као књига или свеска ставити у џеп и неопажено износити и уносити, остављали смо је код једног суседа из града, на путу између школе и Утрине. Кроз школску капију комуницирали смо са књигама и свескама. Није било ничег сумњивог.

Али, по оној народној „заклела се земља рају да се све тајне знају“, за наше „учење“ ван школског простора сазнао је и директор Петровић. Заиста смо се били обезобразили и превршили сваку меру. Мало нам је било Утрине, него смо се прокријумчарили и на игралиште Јагодинског спортског клуба (ЈСК).

На утакмици за првенство Школе, коју је у време занимања (домаћи школски рад у интернату)

пратио велики број наших ученика па и нешто грађана, у моменту кад је судија требало пиштаљком да да знак за извођење пенала, што би се данас рекло једанаестерац, неко је повикао: „Чика Рака!“ На тај сигнал, уместо судијиног, почело је бежање на све стране и прескакање ограде више од два метра. Скакали смо подмећући један другоме леђа. Било је и угруваних.

Епилог те наше распуштености и превршене мере одиграо се пред директором Петровићем. Но овог пута само у саветодавном смислу.

Белица и Утрина званично нису, али у суштини оу биле саставни део васпитно-образовног комплекса Учитељске школе у Јагодини, у време кад смо ми били ђаци. То су били простори на којима смо, уз подвале и шале својствене ђацима, потпуно самостално и без непосредне контроле режирани нашу разоноду и забаву, на којима смо у слободном стилу, као деца на улици, стицали драгоцену животна искуства, на којима смо се дружили али и учили.

Да, да, Белица и Утрина, кад би само знале да причају...

Уместо закључних мисли

Историчари и научници који буду, ако се укаже прилика за то, глобално, систематски и научноистраживачким методама обрађивали Учитељску школу у Јагодини, утврдиће колико је др Драгољуб Петровић био као директор аутократа и оптерећен осталим негативним обележјима која га у очима његових бивших ученика чине конзервативним, а колико је опет имао обележја слободоумног, либералног и демократског руководиоца, с обзиром на друштвени систем у којем је живео и радио. Утврдиће уствари колико је он својим субјектом и својим методом допринео унапређивању Учитељске

школе у Јагодини да она с нашег марксистичког гледишта одговори прогресивној друштвеној функцији која је као антитеза и у буржоаском друштву постојала, односно утврдиће се колико је њен развитак кочио и успоравао на линији режимске политике. Учитељска школа у Јагодини, о којој је више пута писано (пored осталог, издаване су и споменице), заслужује да буде научно обрађена, а у оквиру тога и др Драгољуб Петровић као незаобилазна личност.

Мада сам га у току непуних пет година свог школовања доживљавао као доброг и цењеног директора (умро је у јануару 1936. кад сам ја био у петом разреду), ја о њему не могу да донесем коначан суд и поуздан закључак. За мене, и поред неких поступака који ми се нису свиђали, важно је да је он у материјалним, техничким, друштвеним и политичким условима, који су били јачи од његове воље, изванредно добро организовао једну сложу васпитно-образовну институцију и њом успешно руководио. Ми бисмо данас од школе, интерната и пољопривредног добра створили посебне ООУР-е (основне организације удруженог рада) са директорима на челу и гломазним административно-техничким апаратом, а он је, уз помоћ малог броја људи, све то држао у својим рукама. Јер, на крају крајева, за мене није битно само како се управља већ и какви су резултати управљања. А резултати његовог управљања, и поред свих мана више са данашњег него са ондашњег становишта, били су веома успешни. Што је најважније, резултати за које је директор Петровић био главни актер, нису постизани језуитским или било каквим нехуманим методама. Нису на самоуправној основи, на чему се данас управљање заснива јер је и друго време било, али су у свему коректни и, што је најважније, нису спутавали наш развитак. Свршени ученици Учитељске школе у Јагодини, који су се запошљавали широм Југославије, у огромној већини су се показали у пракси као добри и солидни.

Није ми познато да је у наставничком колективу, међу васпитачима, куварицама и осталим особљем било расцепа, свађе и антагонизама. Нити на линији директор – остало особље, нити у колективу особља. Свако је радио свој посао. Можда особље, њему потчињено, није увек било задовољно, можда су га се плашили и нису га волели, али поуздано знам да су га сви ценили, и, кад је умро, искрено жалили.

Уживао је велики углед и ауторитет у граду Јагодини. Био је ректор Народног универзитета и председник Црвеног крста. Кад би прошетао улицама града, сам или у друштву госпођице Косовљанин, импозантан, маркантних црта са златним цвикерима на носу и педантно подрезаним црним брковима, са црним борсалином на глави, а то је ретко чинио, сви су га с поштовањем поздрављали, скидањем шешира или качкета и благим наклоном главе.

Све је то на нас васпитно деловало. Годинама је стваран и створен култ Учитељске школе у Јагодини. Били смо поносни на своју школу. Пуним устима смо изговарали да смо завршили ту школу и да смо се у њој образовали за народне учитеље. Одатле смо понели солидно педагошко образовање, многе лепе моралне навике, радну културу и културу понашања. Ја сам своје учитељско образовање касније доградио факултетским и докторатом педагошких наука. Али, иако је образовање које сам стекао у учитељској школи било на идеалистичкој а не на марксистичкој филозофској основи, оно је било добар темељ за доградњу и надградњу. Јер, у току школовања ми нисмо фанатизовани, догматизовани и заслепљивани реакционарно-екстремним буржоаским теоријама, мада је од стране јеромонаха Антонија Сињкевича било и таквих покушаја.

Скоро сви наставници су у погледу нашег слободног умовања и изражавања били толерантни, а нарочито Милутин Тодоровић, Момчило Милетић,

Драгољуб Петровић са Кајом Косовљанин и Негосавом Трајковић (између 1920. и 1930)

Катарина Каја Косовљанин, о чијој загонетној вези са Петровићем пишу аутори прилога у *Књизи сећања*, рођена је у Јагодини 19. 3. 1900. године. Њени родитељи били су Владислав и Милева, а деда Јован Косовљанин био је власник Јагодинске пиваре. Катарина се није удавала, а после Другог светског рата живела је у Београду.

Њен стриц **Михајло** је, са супругом госпођом **Калиопом** као добротвор приложио три стотине динара у фонд Светосавских темата, уписавши своју рано преминулу децу. Међу добротворима са истим улогом су и Настас Петровић, министар унутрашњих дела, трговац Михајло Милановић, индустријалац Лео Клефиш, манастир Јошаница и игуман Теодосије, Коло српских сестара у Јагодини и многи други појединци и организације. Није било неуобичајено да се, као у случају породице Косовљанин, у добротворе уписују преминули чланови породице. Милана Ј. Стојановића, преминулог матуранта Друге београдске гимназије, уписали су родитељи „Драга и Јосиф В. Стојановић, управитељ ове школе“ (Двадесетпетогодишњица МУШЈ: 38).

Мића Узелац и Радомир – чика Рака Живановић. Милутин Тодоровић, који нам је најжалост кратко предавао, отворено је испољавао свој марксистички поглед на свет. Кад нам је као разредни старешина и наставник српскохрватског језика и књижевности (мада му то није била струка) тумачио неке друштвене проблеме, сви смо се претварали у ухо и гутали сваку његову реч. Исто тако је импресиван утисак оставио на све ученике када је ван наставе у оквиру Литерарне дружине „Узданица“ држао серију предавања из психологије: о памћењу. Као и директор Петровић, и он је своје научно образовање стекао на Сорбони, али је, за разлику од Петровића, овладао марксистичком идеологијом у чланству Комунистичке партије Југославије.

О свему напред што је добро речено заслуга је и директора др Драгољуба Ђ. Петровића, коју видим са дистанце од 50 година од моје матуре.

Евоцирајући ово сећање из периода 1931–1936. године, у које сам време био ученик, сетио сам се сада и једне моје посете тој школи педесетих година. Био сам тада начелник Персоналног одељења у Министарству просвете НР Србије. Моја посета је била службена. Жељно сам очекивао сусрет са школом у којој сам провео најлепши део своје младости. Тадашњи директор Милорад Павловић (директор те школе од 1940. до 1950) примио ме у истој канцеларији у коју се некад улазило са претходним гледањем кроз шарени витраж, са страхопоштовањем и културним понашањем. Инвентар је био сасвим други. Титова слика на зиду сама је собом говорила да сам у социјалистичкој Југославији, али сам се осећао као да сам у некој примитивној земљи. Док смо директор и ја службено разговарали отприлике један сат, ученици су без куцања, извињавања и поздрава

улазили и излазили како и колико су хтели, јер им је у једном ормару била документација омладинске организације.

Био сам запрепашћен таквим јавашлуком, нередом и некултурним понашањем будућих учитеља. Упитао сам директора Павловића: Шта је то и откуда такво понашање?

Одговорио ми је: „Е, мој друже Прокићу, нисам ја овде нико и ништа. Не смем да закуцам ни један ексер а да претходно за то не добијем дозволу од повереника за просвету и културу града, који је једном ногом у повереништву а другом у Комитету партије, и уместо да води културну политику, он политизира и омладину инструише да ме, извините на изразу, прејаши, јер нисам члан Партије!“

Кад сам видео у каквој се средини налази директор Павловић, који је иначе у тој школи за време фашистичке окупације био директор, имао поштено држање и од полиције штитио ученике, а уз то је и добар стручњак, омогућио сам му да пређе у Шабац за директора гимназије, а после годину дана у Београд, за директора VI београдске гимназије, где је и пензионисан.

Као бивши ученик те школе, која је претрпела велика оштећења за време окупације, желео сам и колико сам могао настојао да јој се у савременим условима поврате њене позитивне традиције, па и да се оде даље од тога. Захваљујући свом положају у Министарству просвете, за директоре сам предлагао а министри усвајали бивше ученике те школе, који су познавали њен дух, а стекли високо образовање. На жалост, мало су успели. Услови су се изменили. Капацитет школе и интерната (предвиђен за 150 до 200 ученика) морао је да се поремети примањем неколико пута више ученика. Све је пошло другим током. Нешто боље, а нешто нагоре.

Живот и рад др Богољуба Прокића

Син истакнутог учитеља, мислиоца, песника и борца учитељског позива Драгутина Прокића (који је у VII колу ученика, 1908, завршио Учитељску школу у Јагодини), рођен је 1915. године у Доњој Шаторњи (Србија).

Завршио је основну школу, нижу гимназију, Учитељску школу, Филозофски факултет и докторат педагошких наука (докторска дисертација „Рационализација образовања и адекватност статичких и динамичких наставних средстава“). По завршетку Учитељске школе у Јагодини, од учитеља до професора универзитета, прошао је неколико фаза: најпре учитељ у Македонији и Србији до Другог светског рата, а после рата школски инструктор у Београду, саветник и начелник Министарства просвете НР Србије, секретар Одбора за просвету и културу Извршног већа НР Србије, помоћник директора Завода за унапређивање школства НРС, виши стручни сарадник и в.д. директора Института за педагошка истраживања, руководилац групе за научноистраживачке послове Завода за уџбенике и наставна средства, и, у хонорарном статусу, 14 година редовни професор Филозофског факултета у Приштини.

У свим областима рада био је ангажован, било непосредно службом, обилажењем школа, експериментима, истраживањима, предавањима на научним и стручним скуповима, било посредно публицистичким радовима, о чему сведочи преко 400 студија, есеја, расправа, репортажа, ин меморија, јубиларних портрета, приказа и других прилога, међу којима и шест посебних издања (књига). Радове је објавио у око 70 педагошких и других листова, часописа и зборника. Објавио је и 13 чланака у иностранству (у Италији, Чехословачкој, Пољској, Бугарској, Мађарској, СССР и ДДР). У овим бројним радовима Прокић се највише бави

третирањем наше савремене педагошке проблематике, највише интелектуалним и моралним васпитањем.

У оквиру биографије др Прокића занимљиво је навести и следеће. Као професор Опште педагогије Филозофског факултета у Приштини могао је, због заузетости на радном месту у Београду, да у Приштину одлази само суботом, те се у остале дане дописивао са својим студентима. Током 14 година, у том дописивању са 440 студената II, III и IV године, он је у оба правца остварио више од 3 000 писама (којих има и у обиму од 5 до 10 страница куцаних на машини). Целу ову документацију Прокић је поклонио Педагошком музеју у Београду, а на основу овог веома обимног материјала је др Жика Марковић, професор педагогије из Крагујевца, написао књигу *Поема професору*.

Редактор

Левачка Чаршија и камени мост у Јагодини

Левачка чаршија и камени мост у Јагодини; у позадини радња трговца Милановића

Мирослав Ђорђевић (1932–1937)

Моје згоде и незгоде

Мој отац је имао радионицу за прераду метала, у којој је мене и млађег брата повремено ангажовао мањим пословима. Мене тај рад није много привлачио, али је брат, можда под тим утицајем, касније студирао на техничком факултету. Ја сам, међутим, сањао медицину!

Стицајем околности, једном приликом ме рођака учитељица позва да у њеном разреду одржим час из природописа. Сећам се како сам био сав збуњен кад сам стао пред децу и срео толико много њихових погледа, – али сам говорио, објашњавао, питао децу, и тако ми некако прође цео час. После ми рођака рече: – Па ти си отворен за учитеља! Баш имаш способности за тај позив!

На пријемном испиту нисам имао проблема с провером музичких способности, очигледно је било да сам музикалан, па сам певао, певао и одужио рад професора који је имао да испита много кандидата.

Шутирање лопте није било дозвољено у непосредној близини школске (и интернатске) зграде. Тиме смо се бавили на Утрини. Но ипак смо ми из нашег, мислим I разреда, једном приликом шутирали, и ето незгоде – трас! Лопта разби прозор.

Стојимо збуњени у очекивању страшног суда. Дојуре однекуд служитељ и дрекну:

– Ко је разбио прозор?

Ја рекох гласно: – Ја сам га разбио.

– Код директора! викну он.

Станем га молити да ме не води директору, плаћићу ја прозор, поправићу га.

Но он не попушта, већ ме поведе директору.

Док сам сав збуњен и преплашен стајао пред директором Петровићем који је нешто говорио (не сећам се шта), директор махинално узме у руку пушку која је стајала ту у углу и пренесе је на друго место, или је можда хтео да је узме у руке... Нисам добро видео шта хоће с том пушком.

У следећем делу секунде, покренут свим опругама мог система самоодбране, као из топа избачен, појурим у правцу (отвореног) прозора, сјурим се низа зид (кабинет директора је у приземљу), те као гоњени зец пројурим кроз парк и после све до шумице...

У следећем минуту директор је организовао потеру за мном: групу мојих другова, служитеље, можда и неки професор – сви трче и трче. Најзад ме уморног и задиханог, још увек преплашеног, стигну и доведу директору Петровићу.

– Шта ти би?! – чуди се он – Зашто побеже, побогу?

– Због пушке, узели сте пушку – кажем а још не могу да се приберем.

– Ма ја сам је само преместио с једног на друго место, дете!

Као и сви остали ученици, и ја сам се много плашио директора Петровића. А то с пушком ми је остало нејасно...

У III години се смртно заљубим у девојчицу „од преко пута”, ћерку трговца Милановића, па у многим слободним тренуцима само пиљим и уздишем, гледајући у правцу њене куће, а кад се она појави, гледам је немо, безгласно.

Имао сам друга који је помало свирао на хавајској гитари, па се и ја силно загрејем да купим тај инструменат који је коштао, колико се сећам, три или четири месечне уплате за интернат које ми је отац редовно слао.

Не платим ја једног месеца, другог, а трећег већ имам хавајку и почињем марљиво учење свирања, те увече, уз сав дерт младићке заљубљености, музицирам на гитари, а сусетка провирује, гледа ме...

Једног дана ме позва економ: – Па ти, црни сине, не плаћаш интернат, избациће те...

Ја измишљам неке приче: као не шаљу ми новац, ускоро ћу измирити сав дуг. Но из интерната ме ипак истераше. Пређем да станујем код друга Јагодинца који станује код своје куће.

Вероватно су неки моји другови јавили мом оцу – тек једног дана ето ти њега. Сав се престраших кад га угледах.

– Је ли, пита он, шта је то? Зашто си купио гитару?

Ја му објашњавам како мој друг има гитару, много сам се одушевио, ето: погрешно сам...

Ученици у раду на школском пољопривредном добру: у берби трешања са економом Светозаром Кузмановићем (тридесетих година двадесетог века)

– Па могао си девојци да удвараш и свирањем на виолини! – рече мој отац, очигледно сасвим добро обавештен – Види шта си урадио!

Одведе ме отац у школу, плати цео дуг, те се ја вратих у интернат. Даде ми отац неку лепу своту да се добро обучем...

Очигледно ме отац одлично разумео. И показао како ме заиста много воли.

Био је мај 1936. године. Приближио се крај нашег школовања у IV разреду.

Нас тројица: Миливоје Наумовић, Добривоје Миловановић и ја, уђемо у школски воћњак и навалимо на трешње. Кад смо се добро најели, нас двојица лежимо на трави и коштицама гађамо трећег који још седи на грани...

Одједном се појави економ: – Шта је то? Шта то радите? Ко вам је дозволио? – и све тако – Морам вас пријавити директору.

Ускоро је била и седница Наставничког већа на којој се решавало о нашем тешком греху. Ја сам помало прислушкивао ток седнице и могао сам чути како је број гласова био подељен, те је на крају одлучио глас в.д. директора Димитрија Мишића. На седници нас је бранио Цветко Поповић.

Уствари треба да кажем да је Димитрије Мишић имао са мојом породицом неке нерашчишћене рачуне, односно да смо му се били замерили. Сад му се, мислим, указала прилика да намири те старе рачуне.

Миливоја и мене, дакле, искључише, а Миловановића казнише укором наставничког савета.

Одемо ми у Министарство просвете и код начелнице Малвине Гогих измолимо одобрење да пређемо у Апексиначку учитељску школу.

Стигнемо у мајско поподне, или је било већ предвече, у Житковац, фијакером се превеземо до Алексинца, те свратимо у једну кафану да се, онако гладни и уморни, окрепимо храном и пићем.

Наручимо добар гулаш и литрењак вина, па једемо, пијемо, једемо, пијемо.

Неки господин чита новине (које су се у кафанама држале на штаповима) и повремено с живим

интересовањем баца поглед на нас двојицу. Но ми на то не обраћамо пажњу.

Сутрадан улазимо у кабинет директора учитељске школе – а чека нас велико изненађење: онај господин из кафане седи у фотељи директора. – Шта желите вас двојица? – пита нас строго.

Ми му све објашњавамо и показујемо писмо начелнице министарства.

– А шта вам је требало да у кафани једете и пијете? – пита нас он. На ово питање ми не умемо да одговоримо. Ћутимо.

– Кажете, дакле, да сте искључени због крађе трешања? Чијих трешања? – распитује се он.

– Наших, интернатских. Ми их гајимо, мислили смо да можемо и да их једемо.

– Само због тих трешања? – проверава директор.

– Да, само због трешања – понављамо ми.

Разгледа он наше оцене. Чини нам се да је њима задовољан. Позвони да дође послужитељ, те га посла да обавести разредног старешину IV разреда, Ружу Леринц.

Дошла је симпатична професорица, и на питање директора да ли може да нас прими даде потврдан одговор. И тако последње две или три седнице постадосмо ученици ове школе.

Наша разредна се показала према нама веома племенитом. После неколико дана нас прозива и испитује, да би проверила наше лепе оцене из Јагодине, па нам рече: – Донели сте добре оцене, видим да су реалне. Немам намеру да их кварим!

У близини нашег стана била је јавна кућа где су се многи врзмали, а разредна је приметила и мене, те ми једном приликом, у четири ока, скрете пажњу на опасност од болести. Учинио је то као родитељ или најбољи друг...Ружа Леринц (Нађудвар,

Мађарска 1896 – Алексинац, августа 1941) Вишу педагошку школу завршила у Београду 1930. године. Радила је као учитељица, наставница грађанске школе, у Учитељској школи у Сомбору, и 11 година у Алексинцу, где је предавала психологију, педагогију, методику и школски рад, немачки језик. Као напредни наставник много се ангажовала у корист ученика који су у фебруару 1937. били искључени из школе (њих 11) због ширења комунистичких идеја међу друговима.

Веома је добро познавала своју струку и остављала је снажан утисак код ученика и колега.

Сарађивала је у Зорици и Венцу, у педагошким часописима Народна просвета, Учитељ. Објавила је више од 25 радова. Најзначајније дело: „Машта малог детета“ (1937. године), позитивно оцењено од критике.

На почетку окупације је отпуштена као Јеврејка, крила се код своје ученице у Мозгову. Немци су је пронашли, ухапсили и у затвору убили, те је мртву изложили на фасади Учитељске школе 23–24. 8. 1941. године. У НОБ-у су јој погинули брат и снаха. (Подаци узети из књиге На ратиштима и стратиштима 1941–45. године, стр. 535–537)

Мирослав Ђорђевић: Живот и рад

Рођен у Крушевцу, 1916. године, Мирослав Ђорђевић је основну школу и нижу гимназију учио у родном месту, а учитељску школу у Јагодина и Алексинцу.

После одслужења ђачког рока у војсци, радио је као учитељ у Малом Шиљеговцу, недалеко од Крушевца, у неподељеној школи са 104 ученика, са I и III разредом пре подне, са II и IV поподне. Увече је држао честа предавања на курсевима за народно просвећивање. У школи и селу је основао

дечји и мешовити хор, основао кредитну заштиту и дечју задругу у школи. С успехом се заложиио на подизању задружног дома и нове школске зграде.

Као учитељ у том селу примљен за кандидата партије.

Оболео на плућима, на инсистирање оца, дао оставку на службу и лечио се, укључујући и лечење у познатом санаторијуму за грудоболне на Голнику.

Но, у то време непосредно пред почетак рата, позван је на војну вежбу, проглашен способним, учествовао је у краткотрајном рату на бугарској граници, а у Кочану заробљен са целим својим пуком, те је у заробљеничком логору у Либеку и Нирнбергу провео до децембра 1941. године. Пошто су Немци из логора отпуштали лица румунског порекла, пријавио се као Румун и вратио у Крушевац.

Фебруара 1942. године добио место у Дому за избегличку децу у Рибарској бањи, где се повезао с партијском организацијом и извршавао врло поверљиве послове у раду с илегалцима, на документима за њих итд.

Кад му је у јуну 1943. године стрељан у Крушевцу брат, студент технике, прешао је на рад у Сокобању, где је ступио у Јужноморавски одред као командир чете. После формирања 23. дивизије постао је комесар културне екипе дивизије и комесар штаба дивизије. Демобилисан је у Ајдовшчини, новембра 1945, на своју молбу, ради завршетка студија, започетих 1938. године.

Дипломирао је с одличним успехом и понуђено му је да остане на факултету као асистент, но у исто време га је Министарство за науку и културу ФНРЈ упутило у Печуј (Мађарска), ради организовања курсева за учитеље који ће радити са српском децом у Мађарској. Рад се одвијао успешно и обухватио је преко 100 кандидата, са великом матуrom.

Велике тешкоће у овом раду су настале с избијањем Информбироа. Ђорђевић је имао директиву да остане што дуже, но притисак и убеђивања мађарских партијских форума су били упорни (да се изјасни за Резолуцију). Октобра 1949. године протеран је из Мађарске с роком од 48 часова, а ствари су му одузете. О Ђорђевићевом врло позитивном држању дао је оцену и председник Тито на V конгресу Народног фронта Србије.

Пошто је извесно време радио у Савезном комитету за науку и културу, а с обзиром на постигнуто политичко искуство, Покрајински комитет Војводине затражио је да Ђорђевић пређе на рад у вршачку учитељску школу, пре свега ради сређивања стања насталог са Резолуцијом ИБ.

На дужности директора учитељске школе и педагошке академије у Вршцу Ђорђевић је остао 25 година.

У том врло дугом периоду он је своју пажњу усмеравао на извршавање многобројних образовно-васпитних и друштвено-политичких послова и задатака. Радећи на унапређењу васпитно-образовног рада, посебно се у школи залагао за семинарски облик рада у V разреду, за шта су се заинтересовале све школе у земљи. У том смислу руководио је симпозијумом који је 1957. године организовао Просветни савет Војводине за све заинтересоване из Југославије. На овом симпозијуму је поднео два реферата.

Друго подручје посебног интересовања и унапређења рада била је 15-дневна пракса ученика IV и V године у основним школама. Ова искуства је изнео у часописима *Настава и васпитање* и *Просветни преглед*.

За доказ о угледу који је школа постигла наводимо две октобарске награде града Вршца, високе оцене Савезне комисије која је пратила рад школа на припремању учитеља.

Меморијални музеј, који је директор Ђорђевић основао, препун је бројних похвала, плакета, награда.

Школа је постала интересантна за посете разних делегација из наше земље и иностранства.

Мирослав Ђорђевић је током ове две и по деценије био истовремено и активни друштвено-политички радник, на пример: председник Савета за просвету града и Среза Вршац, члан Градског и Сeosког комитета СКЈ, градски и општински одборник, руководиоца идеолошке комисије, председник позоришног савета, председник клуба „Жарко Зрењанин“, члан разних комисија у Покрајини и СР Србији.

Одлазећи из Вршца, Ђорђевић је оставио за собом нову зграду Педагошке академије, али је остао носиоцем бројних одликовања и похвала, октобарске награде града Вршца, награде Војводине „25.мај“ итд.

Сарађивао је са Југословенским заводом за унапређење школства.

Редактор

Део главне улице у Јагодини, време

Хранислав Мијовић

(1932–1937)

Народе, ко има писмо, препоруку...

Крај августа, далеке 1932. године. У дворишту Учитељске школе неописива гужва: пријемни испит, уписује се нова генерација ђака.

Најјевтинији интернат у земљи: тридесет пет банки месечно, може и на почек. Плаћа се кад се има. Ретка прилика за беспаричаре. Прима се тридесет, пријавило их се сто четрдесет. Претежно су сеоска и ситнозанатлијска деца, понеко службеничко или учитељско дете.

Сваки је кандидат дошао с родитељем. Већина је прispела раним јутарњим возовима. Неки су дошли и дан раније. Главно је да се не закасни. За спавање није важно, може и на клупи. А може и да се преседи у некој ноћној кафани уз ратлук и кафу. А за јело – шта би још требало уз заструг сира, печено пиле и неколико куваних јаја. За два-три дана доста.

Под крошњама сеновитог дрвореда врви као у кошници. Људи са сламним шеширима, шајкачама и шубарама. Седе и разговарају: о суши, летини, порезницима, висини наднице, ценама пољопривредних производа. Крај њих су дечаци, опаљених лица, са качкетићима.

Неколико родитеља као да неког очекују. Рапејани су дуж стазе која води од улице, средином

дворишта, ка главном улазу у школу. Повремено бацају поглед према улазу у школско двориште, шеткају.

У једном залатку стоји проседи господин, достојанствена изгледа. Рекоше да је то професор Бакић. Довео је, веле, синовца који храмље.

Са оваквом маном, богами, тешко ће проћи, примећују неки, боље обавештени о условима пријема.

Море, лако је њему кад му је бог ујак, додају други. Све се може кад се хоће.

Разговори се наставише о протекцији, корупцији, о сељаку који је проклет, Циганину који је, изазван, увређено узвикнуо: „Бре, ако сам Циганин, нисам сељак!“

Дирекџор, дирекџор, чу се. Жагор се утиша а погледи се управише према стази.

Стасит, црномањаст човек, израженијих обрва, са белим панама шеширом, спокојна хода, замишљено гледајући преда се, примицао се улазу и замаче у зграду.

Они крај стазе поздравише га скидањем шешира и шајкача.

Поустајаше затим, један по један, и они испод крошњи, примичући се улазу.

Масу је све више обузимало нестрпљење. Хоће ли скоро почети испит?

Неколицина – углавном они који су ишчекивали крај стазе – покушаше да уђу у зграду. Глагољиви служител Мија звани Вла објашњава нешто уз смешак и полушапат. Све се заврши тиме што прихвати неколико коверата, окрете леђа и журно оде, да би се који минут касније поново појавио на улазу.

Обруч родитеља се још више сужава према улазу. Безобзирнији, са белим и плавим ковертима, покушавају такође да се пробију ка улазу. Остали их премерише погледима, а и са завишћу.

Мија Вла тек што најави да ће сад почети лекарски преглед, кад га неко позва из ходника.

„Склоните се, људи, да прође професор“, повика неко.

„Силан човек, био је учитељ у Белушићу“, објашњава средовечни човек у шајканом оделу, са чојаним шеширом.

За њим прођоше још два или три професора. Један је водио четворогодишњу ћерку са летњим шеширићем великог обода. За њега рекоше да је као несвршени гимназијалац за време окупације био ћата у свом родном месту.

Жагор прекиде Мија Вла који искрсну из ходника и објави:

„Народе, ко има какво писмо, цедуљу, препоруку, нека припреми, ја ћу заћи да покупим.“

И крете да их скупља. Десном руком је прихватио, а у левој их је држао високо, изнад глава људи, пробијајући се кроз масу. Људи се само згледаше. „Вала, ово још нисам видео у свом веку“, рече старији човек у сукненом оделу, са врнчаним опанцима.

„Море, пријатељу, поштеније је и овако него да се мува около“, додаде други.

Лекарски преглед је протекао рутински. Застајало се само на видљивим недостацима, и то само колико да се запише.

Испитивање музикалности – то је већ био прави испит. Директор је седео за катедром, држећи пред собом документе сваког од нас, за хармонијумом је седео професор музике.

Позивају нас по тројицу, остали чекају у ходнику. Професор варира тонове тражећи да га пратимо.

Испред мене је био Бакић. Хватао је варијације изванредно. Одушевио је професора који му је крупним словима записао: *одличан*.

Са мном је било друкчије. Први пут сам се нашао пред инструментом. Певање ми је предавао поп и све што смо код њега учили била је дурска скала. Од силног страха нисам био у стању да пратим интонацију. Кад сам у маси под прозором опазио оца, био сам просто ван себе.

Моје силне невоље прекиде директор: „Хоћеш ли ти, мали, и овде да будеш добар ђак, као што си био у гимназији?“ „Е, сад нешто отпевај“, додаде професор, а ја из петних жила запех: *Од Босне се ширска војска љуша диже*, како ме отац дан-два пре тога учио... А Бакић није примљен, због телесне мане, рекоше...

Ода гуњу и опанку⁵

Учитељици нису били униформисани. Ни ђачке капе нису биле обавезне. Одевало се по неписаном правилу: Носи шта имаш, облачи шта хоћеш, само нека је пристojно. „Сиротињска школа“, тако се тада говорило за учитељске школе, није финансијски оптерећивала своје ученике. А што се тиче праћења понашања на јавним местима, чему су униформе углавном и служиле, учитељце је било лако препознати и без униформисања.

Самарјански течај ученика Учитељске школе у Јагодини приликом испита

„Пописни одбор у Јагодини средио је сав материјал о попису становништва и газдинстава од 31 марта. Према овоме Јагодина има укупно 6.897 становника“ (*Време*, 29. 4. 1931)

„Јагодина, Ћуприја и Параћин и ако су у непосредној близини и имају јаке трговачке везе, до данас су имали само железнички саобраћај. Данас су пуштена у саобраћај два аутобуса, који ће саобраћати шест пута дневно. Аутобуси су својина Жике Бугарског из Параћина. Нарочита олакшица у аутобусима биће учињена ђацима који иду у ћупријску и јагодинску гимназију“ (*Време*, 21. 4. 1931, вест се односи на 20. април)

¹³ Повод за ова сећања јесте једна фотографија ученика наше школе, снимљена на степеницама Маузолеја на Опленцу, у пролеће 1935. године

Ондашња Јагодина је била мала: једна улица, главна, са неколико побочних. У тој главној улици један хотел, један споменик, пивара, кланица, и још понешто, опет по једно. И једна потпуна средња школа – Учитељска.

А та школа је имала ученике из целе Србије, па и из удаљених крајева: из Македоније, Босне, Далмације...

И најмања особеност у одевању, а тога је било напретек, била је довољна да се препозна учитељац.

Нама учитељцима је овај либерализам у одевању пак био посебно атрактиван. Ваљда као нешто особено, неуобичајено у већини ондашњих школа. Годило нам је отприлике као што нам је годило да себе називамо учитељцима, а не, како је то било уобичајено, ученицима. Или да се представимо као учитељи прве, друге... године, а не као ученици других школа, старомодно, као ученици тог и тог разреда. То нас је некако чинило важним, па смо се понекад тако и потписивали у приватној кореспонденцији.

А кад је већ реч о одевању, е о томе би се могло писати и писати, и то далеко озбиљније. Они надахнутијег „сазданија“, како би то Доситеј рекао, ко зна каквим би се све асоцијацијама препустили, пишући, на пример, само о опанку. Подарили би нам оду, па и химну, најлепши хвалоспев у славу опанка, тог народног опанка што су га носили и Вождови љути осветници, и Протини депутати кад су походили царске и ћесарске дворе, и борци са Цера, Колубаре, и учесници у повлачењу кроз Албанију, и они са марша преко Игмана, и борци Сутјеске и Неретве.

Но, ако такве химне нема, не би се могло рећи да се овај наш сељачки народ није достојно одужио опанку, том обичном српском опанку којим се свуда гази и на свашта, понекад, нагази. Ако ничим другим, а оно, заиста сигурно, мајсторством

израде која је у неким крајевима Србије била доведена до виртуозности. Кажем „била“, јер опанка више нема.

А у тој нашој сељачкој школи, условно речено с обзиром да нас је било највише са села, могла се пратити читава генеза усавршавања израде опанка, почев од најпримитивнијих „прешњака“ до оних најфинијих „шиљчића“, са два реда каишића, лакованих наравно.

„Пресни“ или „врнчани“ прављени су од неуштављене коже. Плитки су и без икакве допадљивости. Лаки су за ношење, али су краткотрајни. Врпцама су „врнчани“ („врзени“) привезивани за ноге.

Уз њих су ношене сукнене „дуз“ панталоне са сукненим гуњем, онако како се то и данас носи у Јужној и Источној Србији и Македонији. Типично овако је био одевен Захарије Заре Господиновић који је дошао однекуд са југа Србије.

Штављени опанци били су плетени и шивени, са ситним или крупним везом на горњој предњој страни која прекрива прсте. „Носци“ (носеви) или „шиљци“ и једних и других разликовали су се међу собом, зависно од крајева у којима су опанци рађени и ношени.

Опанке са широким „носцима“, спљоштеним у виду лезе, носили су Моравци, Левчани, Крушевљани и Смедеревци. То су били плетени опанци, за разлику од шивених са великим повијеним шиљцима, какве смо имали ми из ужег подручја Шумадије. Код плетених се, приликом оплитања лозицом, буши ђон, док се код шивених полубодом у ђон са унутрашње стране шије тако да лозица не излази на спољашњу страну опанка.

Најдопадљивији су били, рекло би се, опанци које су носили Качерци, Горњомилановчани, Ужичани, Драгачевци. То су дубоки, шивени опанци, у горњем предњем делу јако сужени као ципеле и са „носцима“ дужим, знатније повијеним.

Ми из Шумадије смо имали „лаковане каише“ и чарапе од „вунице“ са ситним везом „на шпогод“ (које се везу слично гобленима). Уз шивене и уз плетене опанке „ишле су“ панталоне „брич“ од сукна, шајка, кангара, штрукса или које друге тканине.

Горњи део одеће чинили су: обичан гуњ од сукна, блуза оперважена гајтаном од сукна или шајка, гуњ и џока од сукна или шајка такође, јелек и антерија од плаве чоје која је била скупоцена, што их је носио Сава Цветковић, из Драгоцвета.

У годинама уочи рата, када је почела да се повлачи народна ношња, било је особито „шик“ да се

Сава Цветковић у свечаној антерији (седи први слева) на венчању свог старијег брата Животија 1934. или 1935. године

шивени опанчићи са лакованим каишима и „брич“ панталоне од штрукса или кангара комбинују са каквим елегантним сакоом. Овако је био одевен Милан Јеленић Гиле, иако му је отац био абација. Био је то „висок момак па танак“.

О одевању другова из града готово да не би имао да се каже нешто посебно. Била су то одела, како би то Вук рекао, „јевропска“ и „по немечки“. Поред одела за сваки дан (нека комбинација панталона и сакоа) другови из града су имали и пар стајаћих одела, обично употребљивих за сваку сезону. Уз то – мантил и зимски капут, скоро без изузетка.

Ми из села, међутим, имали смо као по правилу једно одело за све сезоне. „И црквено и мртвено“, како би се рекло у народу. Ретко је ко могао себи приуштити још и неки мантил или какав непромочиви „хубертус“.

И опанци су били једни: обично нови на почетку школске године, о Божићу потковани како би истрајали до јуна. За нас „сељак“ је „цивилно одело“ (градско) била крупна жеља и чим би ко смогао пара купио би га, али се то најчешће могло догодити тек у четвртој или петој години. Већина нас је школу завршила у шајканом оделу.

У таквом оделу ја сам отишао у Македонију, на службу. Неки мештани Радовишта су ми причали да су мислили, кад су ме првих дана виђали, да сам општински деловођа, јер су тако биле одевене општинске деловође у њиховим општинама који су им долазили из Србије.

Шта је за нас са села значило „цивилно одело“ најбоље говори податак да смо за прва практична предавања у вежбаоници позајмљивали одела од другова из града да бисмо код деце имали више ауторитета. Касније смо од ђака сазнали да они знају да се ми ту обучавамо, да добијамо оцене...

Ђачке капе замењиване су фризурама, шеширима, шајкачама, береткама... Те фризуре, прве

фризуре младости (у школу смо долазили ошишани) биле су шармантне и маштовито дотериване, да су нас такве какве су биле, искрено речено, најречитије откривале у пуној нарцисоидној самозаљубљености.

А тек шешири и шајкаче, како је то било фазонирано и са колико (не)укуса ношено – то се, једноставно речено, не да ни описати. Било је свега „к`о на вашару“, а ми смо били препуни себе.

У ходницима школе (интерната) је било огледала и то баш на „ударним“ местима, али их не би било, чини ми се, сувише ни да су сва она из Версаја (из „Дворане огледала“) покупљена и у школу донета.

А што се рубља тиче – е то је дугачка прича. Ту смо ми из села имали пуно услова да будемо заиста искомплексирани. Већина нас је дошла у кошуљама са колирима, без крагне, које су шиле приучене сеоске „шнајдерке“, а тих гађа са дугим ногавицама и учкуром не отарасисмо се ни до краја школовања! Просту и не тако скупу марамицу могло је понекад да замени најобичније парче крпе, само ако је било у функцији.

Сељак је у то време тешко долазио до динара, а трошио га је још теже, за најнужније потребе само. И зато је основно било платити интернат, купити књиге, а за све остало како се може и уколико се има.

Човек из града, занатлија или трговац поготову, ипак је лакше долазио до новца, а мора се признати да је развијенија градска средина обавезивала и на неки минимум стандарда у одевању.

Међутим, иако смо понекад били у прилици да се застидимо дугих гађа, учкура и колира, ми се ипак нисмо подавали невеселој страни живота. Груба свакодневица сељачког живљења научила нас је да се боримо и трпимо, али и да се надамо бољем.

Из фрустрације смо се извличили следећи трезвену логику народних порука: *Од немања шврћет трага нема*, или: *Чета нема – без шога се може*, или: *Угри брију на весеље*, и слично.

И нисмо грешили нити много патили. На „бал“ (матине), жур, дансинг соаре, заиста се није могло „без фрака и рукавица“, али су „шиљчићи опанчићи“ били као измишљени за игранке и свадбе у Винорачи, Вољавчу, Драгоцвету...

Тамо се нису играли ни валцер ни танго, али смо зато „Жикино“, „моравач у шест“ и „поп Маринково“ доживљавали као прави урнебес.

Било је свега: и рада и брига, и трпежа и крпежа, али и незаборавних другарских тренутака, попут оних силних игранки суботом увече, у предивне пролећне вечери, када Пуле Антић, ас надасовима за народна кола, узме ћемане, стане крај отвореног прозора па „оплете“ коло народно, српско, „плаховито, виловито“.

А у том колу, мушком, младићком, стотинак нас преплиће, завија, ђуска, аче се и надиграва сатима без предаха и умора, докле нас ноге носе и „шиљчићи“ не издају.

Гле! опет исте речи – „шиљчићи опанчићи“!

Наравно, оно што је било пропуштено углавном је и изгубљено. Но шта се ту може! Можда је и боље што смо то сазнали касније...

Гилетов сат

Мој друг Гиле имао је некакав изузетан сат. Но сио га је у предњем џепоу брич панталона, привезаног нарочитим гајтаном што му га је исплео отац абација.

Гиле свој сат ником није давао, па ни најбољим друговима. На све наше молбе да нам сат позајми,

одговарао је увек исто: „Знаш, друшкане, сат и жена се ником не дају“. А он је то изговарао тако ошорених усана и уз тако сладуњавао-кисели осмејак, да нас је из коже изводио.

Но и ми њему нисмо остајали дужни. Да бисмо му пронашли што ружнији надимак, а имајући у виду његову шоравост, са насладом смо га поредили са неким припадницима животињског света, оплемењене, јоркширске пасмине.

А тај његов сат, споља посматран, душе ваља и није био ништа нарочито. Сасвим обичан сат, са поклопцем чија је спољна површина била шрафирана ситно-милиметарски, у малим квадратичним, местимично излизаним од дуге употребе.

Тешко је рећи каква је била стварна вредност тог сата, а мишљење о изузетности тог уређаја потицало је углавном из Гилетове маште. Он нам је неуморно причао како га је добио од ујака, да га је ујак донео са Солунског фронта, да је тачнији од хронометра, да га никад неће дати на поправак и чишћење јер би му сајције повадиле рубине и замениле делове, да га ни за какве паре не би продао.

Ма колико да су Гилетови принципи били непријатни, ми смо их морали прихватити. У то време у нашем одељењу још један друг је имао сат, па кад почне пропитивање и „загустити“ на часовима оцењивања – Гиле је био незаобилазан. Сви погледи су били управљени према њему, а шапатом су му се управљала питања са свих страна: *Колико? Још колико?* А Гиле нам је несебично одговарао испруженим прстима: два прста су значила два минута, укрштени прст – пола минута.

И у многим другим приликама је тешко било без Гилета и његовог сата: суботом и недељом, приликом слободних излазака из интерната, јер је интернатски живот био строго испрограмиран и није се смело закашњавати.

И увек нас је Гилетов сат добро услужио, изузев једне вечери кад смо закаснили на вечеру, и поред Гилетовог хронометра. Како се то могло догодити, то вероватно зна само Гиле. А можда и свемогући Бог.

Елем, било је то једног мајског предвечерја. Са књигама у рукама упутисмо се нас двојица у правцу нама драге Утрине. Успут попушимо по пола „ибрића“ и кренемо путем према селу Штипљу.

Распоредимо се успут за индивидуални рад. Гиле је једно сто метара испред мене. Он је, наравно, према сату и знао колико се тако можемо удаљити од интерната, као и кад треба да се враћамо на вечеру.

Пут је био саобраћајем неоптерећен па смо се ми у аристотеловском стилу, перипатетички, бацили на лекције пуном снагом, преслишавајући се наглас.

После неког времена Гиле се окренуо налево-круг, а то сам одмах и ја учинио. Враћали смо се према интернату, но сад сам ја био први.

Надомак школе се удружисмо, али тек сад нам је нешто било сумњиво. Из парка је одзвањао познати баритон Антона Вјежића „Ча је пуста Лондра контра Сплиту граду“, док се из учионица разлегао опори „шаривари“ свакојаким музичких вежбања на разноврсним инструментима.

– Вечера је, бре, завршена! – рекох ја, више за себе.

– Ма то је немогуће! – узврати Гиле и маши се за џеп. Поклопац сата шкљоцну, но сваки је коментар био излишан. Остали смо без вечере. Начисто.

Ко без душе банусмо у празну трпезарију и без оклевања протурисмо главе кроз шубер кухиње, дозивајући у дуету: – Тетка Мицо, тетка Мицо!

– Тетка Мицо, вечера је издата пола сата раније, ја имам тачан сат, ево видите, најтачнији у

интернату, мајке ми – понављао је Гиле, држећи сат у руци.

– Не знам, децо, одговори нам главна куварика, мени је речено да издам вечеру, могу само да погледам да ли је остало нешто од јела – рече жена брижно, и дозвола Мицику, најмлађу помоћници: – Мицика, види има ли нешто од вечере за ову двојицу!

Кршна Словенка, девојка са натапираном косом и једрих, румених образа, насмеши нам се љубазно и рече: – Но, фантје, будите причакали момент, просим!

Ми умало да повиленимо од радости, но иза нас грмну познати глас:

– Шта тражите овде? Напоље!

Био је то васпитач Арса, или Арсеније Лома, како смо га потајно називали.

Излетесмо из шубера као пампури из флаше.

Гиле је и даље, ушепртљан, држећи сат у руци, објашњавао васпитачу:

– Господине, ево погледајте, мој сат је закаснио пола сата, погледајте, молим вас, а ми смо учили, учили до сада...

Не слушајући нас, васпитач Арса грмну још жешће:

– Напоље! Напоље! Срам вас било, лажови једни, преваранти. Досад сте скитали, а сад још овде лажете!

И не трепнувши ми заглависмо врата и сјурисмо се у мрак.

– Шта му би те нас овако „испраши“, за име Божје – завапи Гиле и хукну дубоко.

– Јест, „шта му би!“ А ти распалио па тетка Мици једно, а њему друго. Мислиш ли ти да он није слушао како си тетка Мицу уверавао да је вечеру

издала пола сата раније. Е јеси, бре, права врдалама, није погрешно онај ко те тако назвао! – обрецних му се и предложих му да се склонимо под једну крошњу, на клупу.

И ту, на клупи, после краћег размишљања о томе одакле нам је Арса пришао и како то да га нисмо опазили закључисмо са пуно озлојеђености да нам је нехумано узео вечеру, да се исувише прави важним иако је обичан учитељ, и да му треба вратити жао за срамоту, кат-тад.

Да му се осветимо, кресну богохулна мисао, да му се осветимо, дакако! Још сутра ћемо му повадити мед из кошнице па да више никог не лишава вечера! Заверисмо се чврсто и одосмо на вечерњи час учења, гладни, гунђајући сваки за себе: „Е па запамтићеш нас, Арсеније Ломо!“

А сутрадан, у расвитаку дана, док је сан још суверено владао у соби број 9, нас двојица устадосмо по договору и неопажени изађосмо напоље.

Кошнице су биле у парку и „операција“ је завршена за тили час. Мајсторски смо отворили „даденблатовку“ из које смо узели два велика комада саћа, пуна меда. Завили смо их у хартију и журно се отиснули према Утрини. А тамо смо засели и навалили да се сладимо, најпре чак и халапљиво, али смо се брзо тргли. Увидели смо да бисмо тако могли да упропастимо стомаке. Преостале комаде завијемо у хартију и ћушнемо их у дубоку ладовину дебеле врзине, с намером да их после ручка докрајчимо.

А после ручка смо имали шта да видимо: око наших замотуљака затекосмо прави мравињак.

– Е баш нам се не да! – оте се Гилету резигнирано.

– Море ћути, бре, па тај свој сат завиј у чисту хартију и заврљачи га у врзину! – узвратих му ја, не без заједљивости.

– А зашто? Шта си тиме хтео да кажеш? Какве то везе има? – узјогуну се Гиле, спреман на свађу кад је у питању његов сат.

– Ама како „зашто“, бре, зар не видиш какве смо све глупости направили због пола сата закашњења и једне изгубљене вечере?! Зар не видиш, болан, да су ону двојицу из школе истерали само зато што су брали школске трешње?!¹⁴ А они бар имају пара па могу да иду куд хоће. А куда бисмо ми, црњане мој? Зар би ти смео пред твог Борислава, а ја пред мог Бубисава? Младост-лудост, Гиле! – заврших ја своју моралистичку тираду.

– Е, све је добро што се добро сврши – рече поучно Гиле, развуче свој шорави осмејак и извади паклицу цигарета: – Да попушимо по један цео „ибар“!

Суљино предавање у вежбаоници

Вежбаоница. Хоспитујемо. Час обраде басне „Лисица и рода“ код госпође Лабан. Други разред. Предавач је Миладин Марковић Суља, из првих дана познат још и као Апаш. (Скоро сви смо имали надимке.)

Све је неформално, али по Цветку. На минут или два пре деце ушли смо у учионицу. Заузели смо задње клупе, зна се. Предавач ће ући касније, на знак звона које оглашава почетак часа. Наставнички по свему, мада без дневника.

Прво звоно. У ходницима жагаори. Госпођа Лабан је на челу свог одељења. Уводи ученике. Има их повише, слободни су, галаме, и не хају за нас. Знају да ми нисмо прави учитељи. Саплићу један

¹⁴ Реч је о Мирославу Ђорђевићу и Миливоју Наумовићу који су на крају IV разреда из школе искључени због неовлашћеног дирања трешања у интернатском воћњаку. О томе опширније пише М. Ђорђевић.

другог, гурају се и тужакају: „Молим, учитељице, овај се задева“, „Молим, учитељице, овај се бије“, „Молим, учитељице, Џемаил није донео књиге“...

– Добро, добро, чула сам. Нека се бије, само тебе кад не бије, нека се задева, само кад тебе не задева. Доста с тим! На своја места! – понавља учитељица једноличним гласом батерију уобичајених одговора.

Сређивање одељења, уз шкрипу скамија, потраја мало дуже, тако да и учитељици постаде непријатно, те крајње озбиљно, скоро изнервирано, настави:

– Шта је то?! Докле ћете галамити? Како се то понашате кад су вам гости у кући? Тишина! – и њен лењир звекну по столу.

– Молим, учитељице, – упада једна мала из предње клупе – моја мама каже да треба да будемо добри кад нам дођу гости.

– И моја, и моја – додадоше друге две девојчице.

– Дабоме, треба, а какви сте ви данас! – надвикује се учитељица с децом.

Огласи се друго звоно, а предавач који као да се дотле држао за кваку, груну на врата као из топа. Жагор престаде, сви погледи се њему управеше.

А он, у тегет „цивилном“ оделу. Купио му га брат Обрен, граничар. Ни онај Суља, ни дај боже. Просто човек да не верује. Са себе збацио излизано сукнено одело са браон пругама и кафени шешир са избледелом траком, ставио машну, дотерао зулуфе у шпиц, скоро да их је саставио са наусницама. А ове је, опет, нагарио нагорелом шибицом, па је добио изглед пруског принца. Тешко би га и његов Велизар препознао.

Почиње предавање. Професор Цветко је у неком паралелном одељењу у којем се такође обрађује басна. Наићи ће касније.

Од самог почетка било нам је јасно: предавач иде на ефекат те му је глума интензивна, на граници дозвољеног. Очигледност је ту. На табли су две апликације: у гостима код лисице, а затим код роде. Прекривене су, што је дидактички исправно. Излагање је живо и динамично, са тенденцијом да буде што пластичније. Директан говор повећава степен драматичности. Занос и све већа слобода предавача као да узимају маха. Предавач просто „плива“, деца не дишу, рекло би се да не трепћу.

И најзад, ево и мале несмотрености па општи утисак одједном доби карактер комичности и карикатуре. Говорећи о детаљу када је лисица послужила чорбу дугокљуној гошћи, у плитком тањиру, предавач откри апликацију, остави је тренутак да је деца разгледају, и настави:

– Ето, децо, док је рода узалуд покушавала да закачи нешто из плитког тањира својим дугим кљуном, лисица се привуче тањиру, исплази језик па њиме спотера с један крај на други...

Џемаилу се на то оте једно спонтано „ух“, док остали, отворених уста и разрогачених очију, пропратише крај излагања осетним предахом.

А затим, кад поче понављање, појави се Цветко, седе крај зида, код врата. Обриса марамicom начараре, извади књижицу сивомаслинастих корица, нешто записа и предаде се праћењу часа.

Предавач задовољан, влада ситуацијом, спреман је чак и на егзибиције. Прозива једног, другог, трећег, па се обрати и Џемаилу:

– Хајде, шта си ти запамтио!

Џемаил, постарији Циганчић, кога већ сви знамо као незаинтересованог, прича ли прича, просто блиста од среће што и он нешто зна. Понови он све то, и то скоро од речи до речи, па чак и оно „спотера с један крај на други“, што му се, изгледа, посебно било допало.

– Добро, добро, одлично, Џемаило, само тако настави! – хвали Марковић ђака и потапша га по глави. Џемаило срећан, смешка се, окреће се и гледа у другове.

Цветко подиже главу, оте му се једва приметан грч око усана, диже се и изађе.

А на одбрани касније, предавач, задовољан, прича увелико о васпитном значају басне, њеном наравоученију, васпитним задацима и методици обраде, артикулацији и економичности часа, пробуђеном интересовању и пластичном казивању...

– А спада ли, Марковићу, у васпитне задатке часа и неговање књижевног усменог и писменог говора? – прекиде га професор.

– Па јесте, спада – одговори Суља са зебњом и застаде, очекујући још који детаљ да би одгонетнуо професорову упадицу.

– Па врага! Зашто онда не исправљаш накарад-не одговоре?! – и примери га погледом.

Суља занеме. Стиснуо усне, заждирио очима, врх носа му игра, покушава да се сети. Не успева. Потраја тајац. Ми остали укрстисмо погледе. А онда Цветко, кроз неки само назначени полугрохот:

– Па добро, Марковићу, како ти онај Џемаил¹⁵ одговори „а лисица спотера с један крај на други“, а ти га још и похвали: „Добро, добро, одлично, Џемаило“. Одакле си ти, Марковићу?

Неспособан већ и да контролише себе, Суља прогунђа по левачки:

– Из Тополу драгашевачку!

– Из Тополе, из Тополе – шапућем ја и кришом погледам у Цветка.

– Из Тополе драгашевачке – понови Суља, и додаде: – Опростите, узбуђен сам!

– Крупна грешка, Марковићу, крупнија од Џемаилове, примети професор и намршти се.

„Ух, бога му, шта би од онаквог предавања“, помислих и покушах да извучим свог врлог друга из непријатне ситуације. Подигох руку и узех да глорификујем предавање, особито онај део којем Цветко није присуствовао. А да бих некако ублажио и оно неисправљање погрешних одговора, наставих да причам како смо ми почетници те се сувише круто држимо припреме и не успевамо увек да обратимо пажњу на ученичке одговоре. У овој средини, рекох и то, ученици лоше говоре, па ми, ето, морамо да будемо на опрези...

– Како? Како то, врага му, „на опрези“ – прекиде ме професор.

– Па јесте, на опрези – потврдих ја и помислих шта му би сад, а он ће мени и даље:

– Да ли се тако каже: *на ойреси*?

И док не сазнах да се не каже „опреза“ него „опрез“, шетао ме тако да ми је још само требало да ми неко отпева „Коларићу, панићу, плетемо се самићу“...

Наравно да није изостало ни питање мени: А одакле си ти? И тако, погубосмо, ето, ко од шале: Суља од левачког падежа, а ја од белосавачког локализма. Предавање је, иначе, оцењено оценом врлодобар.

¹⁵ Професор је Џемаила запамтио са часа на којем је он, као професор, обрађивао пред ученицима глас П. На његов захтев да ученици смисле речи које почињу тим гласом, Џемаил је громогласно узвикнуо: патлицане!

Весело путовање до Јагодине

Младеновац. Враћамо се са ускршњег распуста, Раша звани Бас и ја. Раша је ускочио у цивилно одело, лепо, браон, са штрафтама. Нека врста типског одела, каква су имали и остали из нашег разреда који су, као Раша, оставили гуњ и цоку.

Диван пролећни дан. Гужва и жагор, као што је уобичајено на железничким станицама. Продорни писак захуктале маневарке смењивао се звиждуцима пиштаљке дежурног службеника. У чекаоници дремају, једу, разговарају...

Црнопути дечак добује четкама о сандук, позивајући: – Да очистимо, молим, да очистимо!

– Шта мислиш – обрати ми се Раша – могао би друг да се боље дотера, знаш, према оделцету требало би и ципеле...

– Ма, `ајде, шта ти пада на памет – рекох – воз само што није стигао.

– Море, стиже друг, ти знаш да сам увек бар пола минута био бржи од професора кад треба стићи на час.

– `Ајде – обрати се он црнопутом – али да се цакле, да се на њима огледају три Циганчета.

Испружи Раша ногу и значајно се подбочи. Чак и запева „Зденчице, ја љубим уста твоја“, мртав `ладан, упркос журби путника који из чекаонице нагрнуше на перон.

А што би било добро да наиђе воз, помислих, па да му се слатко смејем!

– Биће укрштај – рече неко – чека се нишки воз.

Раша се и даље шепури:

– Соло, момче – обраћа се црномањастоме, и вади новчаник. Лежерно претражује, па, извадивши двобанку, пружа је дечаку: – Наплати, момак, долази воз.

– И бре, немам ситно, како да ти вратим кусур – запита се црнопути. И намах, као да се присети, устаде: – Причекај само да скокнем у ресторацију, сад ће да бидне кусур.

У два скока је дечак већ био иза угла.

– Браво, Рашо, сад ћеш добити кусур! – оте ми се злуради осмех, узех плетени кофер и потрчах у воз.

Са степеница вагона спазих црномањастог како извирује иза ћошка ресторације.

Звиждук пиштаљке дежурног службеника даје сигнал за полазак.

Точкови вагона почеше да клизе, а са последњим путницима ускочи и Раша.

Парњача, кашљући, узима залет.

Црнопути се храбро појави иза угла.

Са платформе између два вагона Раша га увелике поздравља, машући четкама, црвеном и црном.

Кидао сам се од смеха, а смејао се и цео вагон. Било је весело све до Јагодине. Неки дечаци загледају Рашу, не без дивљења.

Метод или протест против метода

Долазак у нову школу. Интернат и нови услови живота. Стрепње и слутње. Хоће ли се успети?

Само нас двојица у генерацији смо били ослобођени мале матуре, размишљао сам, а овде, да не беше директора, ко зна да ли бих био примљен. Можда и нисам за ову школу? Са сличним мислима сам се будио сваког јутра, у расвитаку дана, док се у соби број 9 увелико хркало.

Било је, додуше, још таквих који су се као ја мешкољили под теретом сличних брига.

Често сам помислио: да пораним, на селу сам на то навикнут. Могао бих нешто да прочитам, али како ћу овде, немам посебну собу. Шта ће ми рећи другови? Назваће ме бубалицом, или ко зна како

Почетак наставе је ипак сличан као и у свакој другој школи. Професори почињу са предавањима. После тога, зна се, доћи ће пропитивање и оцењивање. Треба само учити, тешим се, а шанса је ту.

У настави српскохрватског језика, односно књижевности, међутим, још није било тако. Септембар је на измаку, а професор Милутин Тодоровић још није одржао ниједно предавање. Још увек с нама само разговара. Или, тачније, ноншалантно шета

између редова клупа, руку забачених за леђа, и пита нас: шта је то књижевност, како се дели, шта је уметност, стил, стилске фигуре...

И тако из часа у час, од звона до звона, сократовски, ништа се не записује, ни на табли, ни у свескама. Домаћих задатака нема, лектире такође.

У разговорима учествују најчешће они који су завршили пети разред гимназије. Ми остали ћутимо. Они мало слободнији покушавају нешто на основу здравог разума, али узалуд. Кад сам их слушао, присећао сам се Змајевих речи: „Залуд, ћурче, дуваш, деваш, не издува чега немаш”.

Нада нас ипак није напуштала, очекивали смо прво предавање. Професор је, међутим, и даље

шетао и постављао питања. Никога није прозивао, а одговори га нису узбуђивали.

Писменим задацима је поклањао највећу могућу пажњу. Знало се: данас пишемо, исправка је већ следећег часа.

Професор је задатке класификовао по успеху, па би најпре поделио оне са петицама, затим са четворкама, и тако редом. То враћање писмених задатака праћено је ишчекивањима, стрепњама и надањем – доживљај који се не заборавља. Само да не буде двојка (недовољна оцена), мислио сам, а могла је бити и јединица (лоша оцена)!

Храбрили су ме писмени задаци: била је једна петица, остало четворке. Што се тиче усмених одговора, нисам имао чему да се надам. У току целог полугодишта нисам рекао ниједну реч. Осећао сам се, због тога, минорним и крајње несрећним.

Претешка питања на првим часовима, за која нисам имао никаква предзнања, условили су у мени такав страх, да сам свако професорово питање доживљавао као огроман талас плиме који прети да ме наткрили и потопи.

Тако је протекло прво полугодиште. Професор ми је дао врлодобру оцену, уз примедбу да треба да будем активнији.

Тек тада сам случајно прелиставао Лапчевићеву теорију књижевности и са изненађењем рекао другу поред себе: – Гле, словенска антитеза, алегорија... па свега тога има и у књизи...

Теорија књижевности је, дакле, била завршена са крајем првог полугодишта, онако кроз разговор. Право предавање и не доживесмо.

У другом полугодишту је на програму био језик. И даље у дијалогској форми, мада на нивоу ниже гимназије. Професорови захтеви су, међутим, били знатно већи, а према одговорима није био равнодушан.

Имао сам срећу. Тек тада сам схватио шта ми је дала аранђеловачка гимназија. Оправдао сам оцену са полугодишта, али сам се уверио да је за дијалог потребно предзнање које из теорије књижевности заиста нисам могао имати.

Многи моји другови нису били ове среће. Дошли су, нажалост, крајње оскудна знања из језика, па је професор на поправни испит упутио 14 од 30 ученика у разреду.

Када сам касније, у зрелим годинама, размишљао о раду професора Тодоровића, увек сам се налазио пред питањем: да ли је то за њега био метод или протест против метода. Тешко је поверовати да је он могао бити убеђен у оправданост дијалога као искључивог метода. Вероватније је то био неки његов протест против монолога као традиционалног метода на који смо били и ми ученици навикли и који смо од њега узалудно очекивали?¹⁶

¹⁶ Милутин Тодоровић, рођен у Рајковцу (Топола) 10. 8. 1901, Гимназију учио у Пожаревцу, филозофске науке на Филозофском факултету у Београду (завршио 1928. године), кратко време боравио на Сорбони (Париз). Суплент гимназије у Прилепу од 1929, професор Мушке учитељске школе у Јагодини од 1931, па Мешовите учитељске школе у Скопљу, од 1933. до 1941. године.

Члан СКОЈ–а од 1928, члан КП постао у Јагодини 1933. године. Активан је у Удружењу учитеља у Скопљу. Писао је у листу Вардар, а питањима педагошке теорије и праксе бавио се у часопису Учитељски покрет.

Због партијске активности у Скопљу био хапшен и спроведен у затвор Суда за заштиту државе (Београд).

Учествовао је у априлском рату, а од маја 1941. члан је Округног повереништва КПЈ за Аранђеловац. Од оснивања Првог шумадијског одреда његов је политички комесар, а затим је командант Космајског одреда од оснивања 31. 7. 1941. Стрелан је са 365 партизана на Крушику, код Ваљева, 27. 11. 1941. године.

Милутин и Драгиња Тодоровић са кћерком Алрауном која је добила име по јунакињи истоименог романа немачког писца Хајнца Еверса

„Прича о професору јагодинске Учитељске школе Милутину Тодоровићу и његовој супрузи Драгињи готово је невероватан сплет подударности, узајамне оданости и вере у борбу за слободу. Рођени су истог датума, 10. августа (он 1901, а она 1906. године). На Филозофском факултету у Београду студирали су филозофију, а један семестар заједно проводе на Сорбони, где похађају низ курсева из филозофије. Били су активни борци за аутономију универзитета и права студената, што је и довело до тога да на студентским демонстрацијама 1924. године Милутин своју другарицу с факултета Драгињу храбро заштити од `ударца жандармског кундака`. Вероватно је да се у том тренутку међу друговима са студија развила љубав. Касније, као брачни пар, једно време предају у Јагодини – он у Учитељској школи, а она у Гимназији. На самом почетку Другог светског рата, оставивши децу, Драгиња се придружује Космајском одреду дубоко верујући да ће на тај начин обезбедити услове за живот у слободи својој и свој осталој деци. Обоје су стрељани новембра 1941. године после суровог мучења, на различитим местима, у размаку од двадесетак дана“ (Чутура, Јовановић 2018: 322, према: *На ратишћима и страшишћима*, 1985: 468–471). По Милутину и Драгињи Тодоровић данас носи назив основна школа у Крагујевцу са којом Факултет има веома активну сарадњу

Оркестар Уч. школе на дан Светог Саве са наставником
музике Угљешом Смијанићем

Миодраг Николајевић (1932–1937)

Син књиговесца

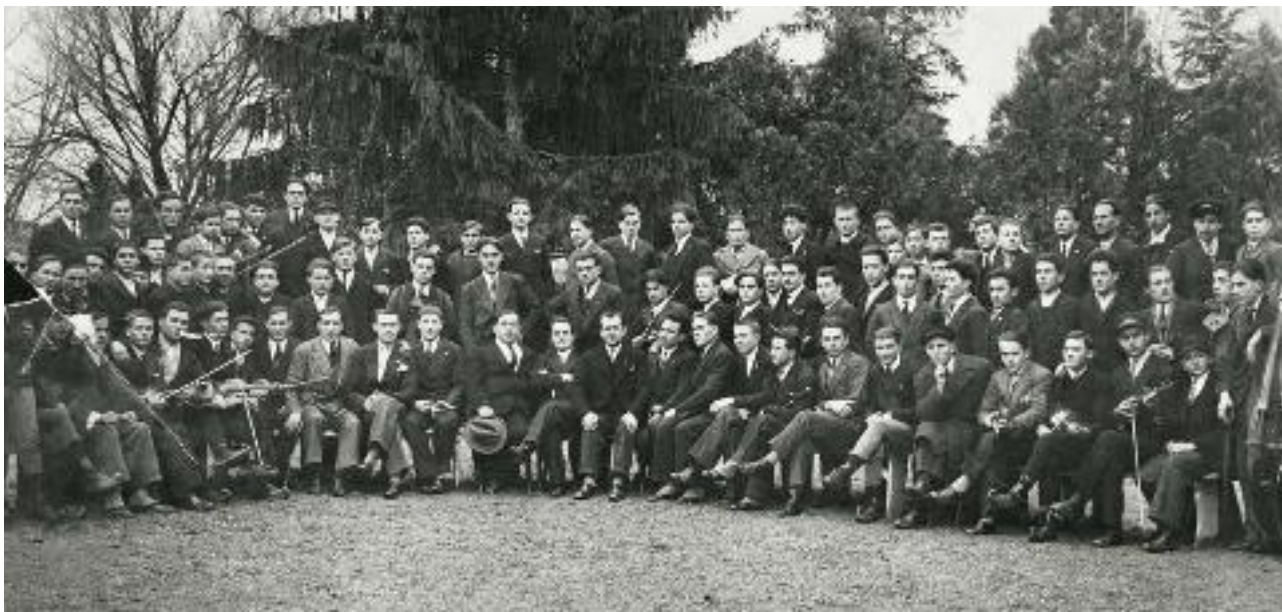
Рођен сам у Крагујевцу, у породици књиговесца, у којој су се четири генерације бавиле овим занатом. Мој дед по оцу, Арсеније, као дечак је пошао у манастир Вољавчу, испод Рудника, да учи школу и да се замонаши. Но несташног искушеника једног дана за време жетве игуман ухвати на делу с неком цуром, па му обрија браду и рече да није за калуђерски живот. Али, додаде, могао би да научи књиговезачки занат код једног путујућег мајстора који је тада боравио у Вољавчу и коричио манастирске књиге. И тако мој деда Арсеније постаде књиговезац, о чему је добио „објавленије“ од монаха Порфирија Мишића, на дан 15. јунија 1849. године. Пре тога је неко време провео на изучавању заната у Београду код првог српског издавача Глигорија Возаревића. Као књиговезац је најпре путовао по српским манастирима, касније је отворио радњу у Крагујевцу. Умро је као коморџија за време Српско-турског рата 1878. године.

Мој отац, по Арсенијевој смрти, прекинуо је школовање у Крагујевачкој гимназији и отишао у Београд, где је код Немца Фафе изучио књиговезачки занат. Као шегрт статирао је у Народном позоришту, о чему је оставио написане занимљиве успомене. По повратку у Крагујевац, где је преузео радњу свог оца, наставио је да се интересује

за позориште. Познавали су га многи глумци из српских путујућих позоришта, које сам и ја касније сретао. Волео је музику (свирао је на виолини), био је дописник београдских листова из Крагујевца, о чему сведочи мноштво срећених исечака из тадашњих листова. Ступио је у крагујевачку дружину добровољних ватрогасаца одмах по њеном оснивању и ускоро постао њен командир. На том почасном положају остао је готово пола столећа. Ватрогасци су, као што је то био обичај, имали хор и блех музику, тако сам се ја као дете стално кретао око музичара и певача и заволео музику. Још као малишана отац ме водио на представе путујућих позоришта која су често гостовала у Крагујевцу, са националним репертоаром. Кад сам напунио десет година, отац ми је купио виолину и ангажовао једног старог пензионисаног музичара, кога су звали Чауш, да ме подучава у свирању.

Кларинетист

Природно је било што сам по доласку у јагодинску Учитељску школу (1932. године) показивао интересовање за драмску секцију, литерарну дружину, хор и оркестар. Одмах сам почео да свирам виолину у школском оркестру, јер сам већ у нижим разредима гимназије свирао у оркестру.

Оркестар Учитељске школе, у средини Сава Тохољ и Евгеније Тимонов

Од дувачких инструмената у оркестру су били још само флаута и кларинет. На кларинету је свирао Далматинац Векимир Лозица, тада ученик петог разреда.

Кад је тај друг дипломирао на крају те школске године, замолио сам професора музике Угљешу Смиљанића да ја наследим кларинет од Лозице, јер ми се назални звук тог инструмента много свиђао. Професор је то прихватио и дао ми неку стару немачку школу за кларинет, помоћу које сам самоучки савладао инструмент и ускоро сам на њему свирао у оркестру. Кларинет је изводио партије свих дувачких инструмената предвиђених у партитури.

Наш оркестар је на репертоару имао лаку, „програмску“ музику: Супеа, Офенбаха, али и озбиљнија дела као што је био Моцартов *Рондо ала*

Шурка. Кад се наш професор Угљеша оженио једном Јагодинком, ставио је на репертоар *Свадебни марш* од Менделсона. Та композиција се често чује у филмовима у сценама кад младенци излазе из цркве. Кад год чујем ту мелодију, сетим се наше школе, професора Угљеше, оркестра и свог раштиманог кларинета на којем су свирале генерације учитељаца.

Занимљиво је да за време мог школовања у Јагодини (од 1932. до 1937. године) никад нисмо свирали *Узданицу*, марш ђака учитељске школе, који је компоновао некадашњи професор музике у тој школи Владан Ђорђевић. Ја сам пронашао ноте и за себе га често звиждукао, али сам га први пут чуо после рата у извођењу тамбурашког оркестра, приликом прославе седамдесетогодишњице школе.

Венчање професора Угљеше Смиљанића. Девојчица на фотографији је Јеротинка Тина Димитријевић, сироче које су Смиљанићи присвојили. Тинина унука Виолета Јовановић данас је декан Факултета педагошких наука у Јагодини.

Оче прото, да певамо...

Веронауку нам је предавао прота Младен Вукићевић, висок и снажан човек седих власи, али са оштрим црним обрвама као у хајдука. Тај наизглед строги човек имао је племениту, широку народску душу, пуну разумевања за сваког од нас.

Већ као старији свештеник који је давно изашао из богословије, био је заборавио верске текстове. Уместо да се спрема за сваки час, поп Младен би држао испред себе на катедри отворени уџбеник веронауке и тобож кришом монотоним гласом читао текст лекције. Видело се да му је то досадно као и нама самима.

Јагодина, 13. марта – Ученици овдашње Мушке учитељске школе приређују у недељу 15. о. м. велики концерт са игранком. Концертни део састављен је из неколико врло одабраних школских песама које ће отпевати ђачки хор, као и неколико лепих комада које ће ђачки оркестар отсвирати. После свршеног концертног дела биће игранка. За време игранке свираће ђачки оркестар. Почетак концерта у 2 и по часа по подне." (Време, 14. 3. 1936)

После десетак минута обратио би му се један наш друг, Живорад Перутка, живо спадало, крагујевачки гамен без родитеља кога је чувала тетка као и Тома Савијера (како смо ми тада изговарали презиме чувеног Твеновог јунака Тома Сојера):

– Оче прото, да певамо...

Поп Младен би то одмах прихватио, затворио би уџбеник испред себе, па бисмо почели да певамо. Тако смо научили целу литургију и све остале црквене песме које се за време богослужења певају у пригодним приликама. То нам је било лакше него лекције из веронауке, а усто је било и програмом предвиђено.

Касније, у старијим разредима, формирали смо октет који је певао у јагодинској цркви за време литургије. Диригент овог нашег малог хора био је један млади ђакон, музички школован, са лепим гласом. У том октету су певали Мирослав Ђорђевић Кова, Добривоје Миловановић Жути, Боривоје Илић, Радомир Гајић, ја и још неки чијих се имена не сећам. Кова и Жути су имали веома лепе звучне тенорске гласове.

Катихета – танцмајстор

Кад је реч о веронауци, ваља рећи да нам је у четвртој или петој години дошао за катихету изучени теолог Антоније Спасић, омањи, пуначки, округли човек у тамном оделу које се пресијавало од дугог ношења. Он је наставу схватао врло озбиљно и почео нас гањати да учимо верске догме као и остале предете, и то нас који пре тога уџбеник веронауке такорећи нисмо ни узимали у руке. Мрзели смо нашег катихету из дна душе и у знак протеста лекције уопште нисмо учили. На крају године, на наше највеће изненађење, сви смо из веронауке добили одличне и врло добре оцене.

Наш катихета је уопште био непредвидив човек. Били смо већ момци а још нисмо знали да играмо „окретне игре“. Сваке вечери за време лепих дана, у дворишту испод прозора учионице, играли смо кола „у три и шест корака“, у чему су предњачили наши другови са села. Народна кола су им „ушла у крв“, играли су их великом лакоћом. Ми, деца града, трупкали смо колико смо могли, али смо били несрећни што не знамо ни Жикино коло, ни кокоњеште, а о тангу да и не говоримо.

У таквој ситуацији наш катихета Спасић, кога смо, као што сам рекао, мрзели из дна душе, учинио нешто што нас је запањило, што од њега никад не бисмо очекивали: набавио је однекуд грамофон и у школској дворани за нас отворио – школу играња! Часови су одржавани сваког дана поподне и били су врло добро посећени.

Катихета је за игру био прави мајстор, видело се да у игри није био самоук, већ да је прошао неку добру школу играња. Учио нас је првим корацима за валцер, танго, фокстрот, слофокс, енглиш валс, румбу... И сам је са нама играо, водио нас и показивао финесе „окретних игара“. Захваљујући њему научио сам да играм добро и правилно, што ми је било добродошло кад сам се замомчио, па и касније.

После рата сам срео нашег катихету на Централном гробљу у Београду. Био се запопио и дежурао на гробљу. Остарио, са проседом малом брадом, деловао је тужно у офуцаној мантији... Ни налик на оног некада кочоперног и строгог катихету од пре тридесет година. Чуо сам да је умро пре неколико година.

Мрзео сам га некад због његове наизглед строгости и биготерије, али га се сад ипак сећам по добру, не само због поклоњене оцене из веронауке, већ због школе играња у којој сам научио нешто што ми редовна настава и интернат иначе не би никад пружили. Касније сам у животу виђао

интелектуалце и врло паметне људе који су у одређеним ситуацијама били у неприлици јер нису могли да одиграју кад би били позвани од неке девојке.

Срце а не интелект или наше левичарство

У разреду нас је била неколицина који смо на неки начин већ долазили у додир с марксистичким идејама. Ту је пре свега био Предраг Динуловић, чији су сестра и зет Мила и Милорад, истакнути глумачки пар из Београда, били чланови КП (стрелани на Бањици, 1941. године). Чачанин Момчило Мариновић, сувоњав дечак са упалим грудима, из радничке породице, био је такође лево оријентисан. У ту групу је спадао и Крагујевчанин Миливоје Наумовић, син пекара, чија је породица живела у Пивари, настањеној углавном фабричким радницима.

И ја сам рано сазнао за тајанствени комунистички покрет од радника из очеве књиговезнице. Ми смо, међутим, срцем прилазили социјалистичким идејама, нас дечаке из сиромашних радничких и занатлијских кућа погађале су тадашње социјалне разлике као велика друштвена неправда. На једној страни су била деца радника, занатлија, ситних трговаца, малих чиновника, а на другој синови инжењера и лекара, деца углавном добростојећих интелектуалаца. Децу неколицине крагујевачких индустријалаца никад нисам ни виђао, за мене су „буржуји“ били деца – интелектуалаца.

У Јагодини, у Учитељској школи, изузев Цветка Поповића, најмлађег учесника у Сарајевском атентату, који је био националист, већина професора је била лево оријентисана, или бар опозиционо расположена према тадашњем режиму. Сви су они непосредно или посредно утицали на обликовање нашег погледа на свет.

У мојој генерацији, која је завршила школовање 1937. године, нико није био организован ни као скојевац, ни као члан КПЈ. Међутим, у следећој генерацији, која је дипломирала 1938. године, Партија је већ имала више директног утицаја. То се видело по разним акцијама за које сам чуо да су организоване кад смо ми отишли из Јагодине.

Наши професори напредних схватања

Као ученика прве године одушевљавао ме професор теорије књижевности и разредни старешина Милутин Тодоровић, који је надахнуто говорио много тога што се није налазило у уџбеницима. Био је неконвенционалан човек, свестрано образован, с боемском глумачком краватом и дугом неподшишаном косом и зарозаним панталонама. Чак нас је одушевљавао и за ваздухопловно једриличарство. Имао је намеру да са ђацима старијих година прави једрилицу, и то нам је за то време изгледало немогуће. Касније, кад сам и сам постао једриличар, видео сам да није тешко направити најједноставнију једрилицу без мотора.

Иако на нас није директно утицао у смислу напредног покрета, професор Тодоровић је несумњиво на нас деловао као интелектуални левичар. Он је, међутим, брзо отишао из наше школе.

Професор француског језика Момчило Милекић је утицао на мене непосредније. Знао сам да је био комунист и да је био повезан с напредним људима, наставницима из Дома за дефектну децу у Јагодини. Мислим да је знао за моје опредељење па ми се као таквом и обраћао. Но и он није директно водио било какве левичарске разговоре са мном. Он ме редовно виђао у читаоници Друштва Југославија–Француска, које је имало своје просторије у јагодинској гимназији, па је вероватно због тога закључио да сам лево оријентисан.

И наш популарни и омиљени васпитач Чика Рака, професор педагогике Радомир Живановић, био је човек веома либералних погледа. Колико сам оценио, није био марксиста, али нам није забрањивао читање левичарских књига. Из наше школске, иначе веома богате књижнице, узео сам једном приликом неко популарно скраћено издање Марксовог *Кайишала*, издато у Загребу после I светског рата, и донео Чика Раки да ме „задужи“. У себи сам страховао шта ће ми рећи што желим да читам тако проскрибовану књигу. Он ми је, међутим, мирно рекао:

– Добра је та књига. Треба да је прочиташ.

Ја сам је наравно прочитао, трудио сам се свим силама да је разумем, али ништа нисам разумео ни запамтио.

На мене је највише утицао професор биологије Мића Узелац. Никад с њим нисам насамо разговарао, нити ми је он икада рекао нешто лично. Све се догађало на часовима биологије.

Мића Узелац је био крупан, стамен човек, сталожен и миран, никад да повиси глас, веома образован, логичан у излагању, неконвенционалан. Више часова је посветио и сексуалном образовању, откривајући нам тајну оплођавања и развитака људског организма. Сећам се, док је на табли цртао шематски приказ полних органа, у учионици се чуо понеки тихи кикот. Мића би тада рекао:

– Не смеј се, ништа није смешно, ово је озбиљна ствар!

На семинарским часовима говорили смо и о туберкулози и другим „социјалним болестима“, како смо тада говорили. Дошли смо до закључка да су беда и сиромаштво главни узроци туберкулозе. За следећи семинарски час Мића Узелац нам је дао задатак да напишемо рад под насловом „Како се ослободити сиромаштва“.

Испраћај Миће Узелца 1936.

Мића Узелац је у јагодинској Учитељској школи предавао хемију и природопис и био чувар природњачке збирке. Ученике је, према подацима у извештајима, водио у фабрике како би се упознали са процесом производње различитих производа. О његовом ангажовању сведочи и *Правда* (10. 1. 1934) у којој Узелац и писар болнице Лазар Петровић упућују апел за помоћ сиромашној породици јагодинског кројача оболелог од туберкулозе: „Познавајући овога човека као вредног занатлију, исправног грађанина, ми се обраћамо и молимо сваког да ову невољну породицу, која станује између четири немалтерисана зида, без икаквих потребних средстава за живот, сад о наступајућим празницима помогнете у новцу или у животним намирницама“. Узелац је, како сведоче аутори у *Књизи сећања*, из Јагодине пребачен вероватно ради предупређивања његовог политичког утицаја на ђаке. Званична документација, међутим, о томе не говори, већ бележи да је Узелац одлуком Министарства просвете од 4. 9. 1936. године „додељен на рад“ у Грађанску школу у Варешу, „по службеној потреби“, одакле је у децембру исте године по молби пребачен у Учитељску школу у Сомбору (Годишњи извештај 1936/37: 3–4). Као и професора Угљешу Смиљанића, ђаци су га испратили на јагодинској железничкој станици.

Екстерци, ученици трећег разреда 1934. Према тексту на полећини фотографије, леп зимски дан инспирисао их је да се фотографишу у парку. Стоје: Миловановић, Недељковић, Милошевић, Срба Нешић; чуче: Радосављевић, Јанићијевић, Ђевап и Костић

За време тих семинарских часова доносио нам је марксистичке брошуре, чак ми се чини, сад ни сам потпуно сигуран, да нам је доносио и Манифест комунистичке партије. Ми смо „гутали“ те књижице.

На основу те и друге литературе коју сам читао (много сам пратио Нолитове романае), био сам спреман да одговорим на питање како отклонити сиромаштво. Написао сам семинарски рад на око петнаестак страница и прочитао га на следећем часу. Радове су написали још само Динуловић и Моса Мариновић. Мој рад, како ми се тада чинило, био је „најреволуционарнији“. Изнео сам све што сам знао о борби класа, револуцији, укидању приватне својине и томе слично. Био сам поносан и узбуђен после читања семинарског рада. Мића Узелац је, међутим, рад примио мирно, није рекао ништа ни лоше ни добро. Чувао сам тај рад све до рата и касније сам видео да сам у њему свашта напричао што баш није много везе са тадашњим марксизмом, да је у том раду било и идеја

ревизионисте Бернштајна, па чак и схватања вође земљорадника Драгољуба Јовановића.

Некако на крају треће године Мића Узелац је био премештен из наше школе. Ништа није било речено због чега одлази из Јагодине. На железничкој станици, приликом испраћаја, ми ђаци смо испунили цео перон. Било је ту и цвећа, а и сликали смо се (још чувам ту фотографију са испраћаја). Нама, који смо већ себе сматрали „комунистима“, одлазак професора Узелца био је тежак ударац, јер смо мислили да је премештен због свог напредног става. Предавања на Народном универзитету и руски језик

У јагодинској згради суда одржавана су предавања Народног универзитета. Ти скупови су били левичарски оријентисани. Сећам се добро излагања професора Ђорђа Тасића, са правног факултета у Београду (стрељаног на Бањици 1945. године). Одушевило ме једно предавање др Драгољуба Јовановића, тадашњег вође Земљорадничке странке,

за које сам тада мислио да је ортодоксно марксистичко. То су била наша лутања, пуна одушевљења и жеља за променама и једним бољим друштвом.

Редовно смо одлазили на гроб Светозара Марковића, који се налази на градском гробљу, повише воћњака наше школе. У раним јутарњим часовима, у тишини гробља, учили смо и припремали се за матуру. О Светозару Марковићу иначе смо знали из Скерлићевих књига, али нажалост Светозарева дела нисмо читали.

Не знам како је дошло до тога, вероватно на иницијативу професора Момчила Милекића, у нашој школи, кад сам био у четвртој години, био је организован курс руског језика. Часове нам је држао, уз веома малу накнаду, један наставник, руски емигрант, из школе за дефектну децу у Јагодини. Било нас је десетак слушалаца и за нешто више од годину дана доста смо научили.

Професори, околина, друштвене прилике, политички зборови Удружене опозиције у Јагодини и Крагујевцу, литература, деловање појединаца – све је то утицало на наше политичко опредељење и тада у школи и после у животу, нарочито за време рата. Многи из моје генерације погинули су у току рата. Лука Спасојевић, врло уредно сиромашно сељаче из Љига, у гуњу и шиљатим опанчићима, који је био „екстерни“, тојест није становао у интернату него је живео у граду и издржавао се послужујући по кућама, погинуо је као народни херој. Мучничком смрћу погинуо је и Живадин Апостоловић из околине Трстеника. Једна школа у његовом крају носи његово име. Срба Нешић, Крагујевчанин, заљубљеник у виолину, такође је трагично изгубио живот још 1941. године.

О живим и мртвима из наше генерације евиденцију води Јагодинац Станоје Јанићијевић који готово сваке године организује окупљање живих другова.

Цветко Поповић

Јагодинска учитељска школа за мене је – Цветко Поповић.

То је била најмаркантнија фигура у мојој младости. Другови који су учили немачки језик сусрели су се с њим још у првој години. Мени и осталим „французима“ он се представио као разредни старешина и наставник педагошке групе предмета у IV и V години. Дотле смо о њему само слушали.

У том сувоњавом, проћелавом човеку са цвекерима које су му жуљиле корен носа и које је он с времена на време скидао да би протрљао очи, брза хода и нешто извијена тела око своје осе (не погрбљена), вероватно због мучења и тамновања у аустроугарским казаматима, крила се једна горостасна фигура.

Одличан педагог, изврстан предавач, зналац који се бави науком, скроман, ненаметљив, човек у кога смо могли имати неограничено поверење.

Био је овенчан славом најмлађег сарајевског атентатора. Као и Принцип, није био осуђен на смрт због учешћа у убиству надвојводе Фердинанда и његове супруге Софије само зато што је био малолетан. О том свом учешћу у атентату, међутим, никад нам није ниједном речи говорио, нити се бусао у прса. Тек двадесет година после рата написао је брошуру о сарајевском атентату, више да одговори на неке произвољности у многобројним књигама о збивању на дан 28. јуна 1914. године, него да истакне своју личност.

Цветко је био наш прави учитељ који нас је уводио у васпитачки позив. Незаборава су била његова предавања из дечје психологије (износио нам је и резултате неких сопствених истраживања), из историје педагогике, методика појединих предмета. Прихватили смо његове ненаметљиве и неувредљиве критике наших првих предавања деци

у школској вежбаоници. Појединих Цветкових предавања још се и сад сећам. Сео би за катедру, загледао се негде кроз прозор и говорио мирно, убедљиво, без великих гестова и подизања гнева. Кад данас, после толико година разговараш с неким наставником о васпитању и педагошким проблемима, чини ми се да се више сећам Цветкових речи него градива наученог за време студија педагогије на београдском Филозофском факултету.

Развијање критичког духа

Цветко Поповић је извршио на мене, а верујем и на остале другове из моје генерације, један други утицај.

Кад нам је у четвртој години дошао за разредног старешину, ми смо већ увелико били занесени левичарским идејама, истина често магловитим, конфузним, противречним, али идејама које су нас носиле и подстицале на акцију. Школа, а и Цветко Поповић, то су свакако знали.

Тада ми се чинило да професори ништа не знају о својим ђацима, да им се може скривати истина. Касније, кад сам се и сам бавио васпитачким послом, видео сам да се од наставника ништа не може сакрити. Тако је свакако било и са Цветком, он нас је све „прочитао“. Никако није наступао као противник марксизма, Совјетског Савеза, комунизма... Он је у нама развијао критички дух према свему, и то поступно, ненаметљиво, кроз добро припремљена предавања и разговор. Сећам се како нам је говорио да све треба критички посматрати, нарочито да не прихватамо за истину све што се штампа, било у новинама, било у књигама. За мене је то било откровење, јер у оном примитивном и наивном схватању све што је одштампано звучало ми је као истина. Тај критички дух према свему који ми је Цветко усадио, помогао ми је касније да не

постанем роб догматизма, да све посматрам и са неке друге тачке гледишта. Наравно, ја сам и даље сматрао да сам левичар, подржавао сам и Удружену опозицију, симпатисао Партију, али ми се чини да је оно „револуционарно“ расположење које ме било захватило у трећој години за време наставниковања професора Узелца било нешто спласнуло. Можда је на то утицала и брига о завршетку школе и окупираност учењем, јер је за мене, као и за све нас, понављање разреда и губитак година, била права трагедија с обзиром на то да смо знали са колико напора наши родитељи одвајају новац за школовање и издржавање у интернату.

Цветко Поповић је нашу „револуционарност“ врло вешто смирио усмеравајући нас на реалан живот, школу и будући позив. Чак је на један посредан и ненаметљив начин развијао у нама и национална осећања. У том циљу је вероватно образовао у школи стрељачку дружину. Набавио је пушке, сталке, мете, цакчиће с песком и одржавао нам је веома успешно прецизно, као што је то умео, наставу гађања. Сећам се да касније у војсци настава гађања за мене није била никакво откровење. Ишли смо с пушкама на рамену на стрелиште испод Ђурђевог брда, где смо из војничких карабина гађали у мете.

Много касније, кад сам постао свестан да нас је Цветко одвлачио од левичарских идеја и да сам можда годину или две успорио свој развитак у том правцу, био сам љут на свог професора. Али још касније, ипак сам му био захвалан што ми је улио дух критичности, да не примам све здраво за готово, да не потпаднем у ропство догматских идеја које као зао дух витлају нашим крајевима.

Волео сам цртање

Стручни учитељ Евгеније Тимонов био је занимљива личност. Црне пути, увек као поспан и незаинтересован за оно што смо ми радили. Он нас је, међутим, врло успешно уводио у ликовну уметност.

Ја сам волео цртање, али нисам сматрао да сам тако добар „сликар“ као што су били Живорад Перутка, који је масним бојама репродуковао портрете појединих личности са фотографија (Ђуре Јакшића и других).

Тимонов нас је водио из учионице да сликамо предмете у природи. Сећам се да смо у акварелу радили детаље главне цркве. Један мој рад у вези са народним шарама, акварел, Тимонов је послао на неки међународни конкурс у Индији. (Ових дана у забавишту моје унучке видео сам репродукције дечјих радова из целог света са тог конкурса у Индији.) Тако се сећам Тимонова и моје вазе која је тада путовала у далеку Индију.

Био сам опседнут музиком, желео сам да после школе наставим студије на музичкој академији. О сликарству уопште нисам мислио. На крају школовања, на часу ме Тимонов позва и упита шта намеравам после дипломског испита. Изнео сам му своју дилему: желим да студирам музику, али с обзиром на то да нисам учио клавир, не знам како бих могао да остварим ту своју жељу. Он ми тада рече: – Наставник сам толико година и никад досад нисам ником дао савет. А ево теби предлажем да се упишеш на ликовну академију...

Запањила ме његова оцена јер себе никад нисам замишљао као сликара нити сам што знао о сликарству. Веровао сам да се мој наставник Тимонов преварио, па сам остао на мојој жељи да студирам музику. Ту жељу, нажалост, нисам остварио.

Јагодинска учитељска школа била је веома добра педагошка институција. Много смо учили и

свестрано се развијали. Учили смо од раног јутра па до касно увече, а пред дипломски испит смо се будили у два или три ујутру и излазили на Утрину да учимо. Били смо спремни за учитељски позив, али кад је дошло до тога да идем у село, уплашио сам се те своје самосталности, бојећи се да нећу моћи да утичем на сеоску средину, већ да ће та средина мене „посељачити“. У то су ме уверили некадашњи ђаци јагодинске школе који су после неколико година долазили да полагају практични испит. Моји некадашњи идоли, писци песама, одлични ђаци, музичари, сад су ми изгледали сасвим друкчији: са кишобранима, зарозани, са „Поли-тиком“ у џепу, више су ми личили на неке сеоске ћате него на интелектуалце. Кад сам њих гледао, уплашио сам се да са својих двадесет година одем на село и да водим школу и будем прва личност у сеоској средини. Зато сам одлучио да се упишем на педагошку групу на Филозофском факултету и да наставим школовање. И данас мислим да је добро што су учитељске школе претворене у педагошке академије, тако да ђаци са нешто више школског и животног искуства иду у село.

Телевизија – чаробна лампа

Као дечак више сам волео технику него хуманистичке науке. Моја је жеља била да студирам технику или бар да будем геометар. Мој отац ме, међутим, дао у учитељску школу, јер му се чинило да ћу тако најсигурније постићи један животни позив. Та моја љубав се у Јагодини одразила на тај начин што сам читао све што ми је дошло до руку из области природних наука. У то време, између два рата, неки Ото Кучера издавао је публикације из науке. То су биле праве књиге (не брошуре), озбиљно написане, о астрономији, физици, хемији, Ајнштајновој теорији релативитета, о средствима јавних комуникација (како се то сад каже): радију

Снимање на јагодинском скверу, тридесетих година XX века

и о телевизији. Ја сам тада сазнао да је измишљена чаробна лампа из прича о хиљаду једној ноћи. И када је једном приликом наш професор књижевности на часу задао писмени задатак на тему „Који ме је проналазак највише задивио?“ ја сам написао – телевизија. У то време се о телевизији готово ништа није знало, поготову у ширим круговима. Наш професор Станимир Ђокић мислио је да ћемо ми одговорити да нас је највише задивио Архимед, Пастер, Колумбо и сви они великани о којима смо учили у настави. Ја сам, међутим, споменуо све те личности, али сам рекао да ме највише задивио

телевизија, могућност да седећи у соби гледам шта се догађа у далеком свету. Нисам ни сањао да ћу касније кроз 25 година свој живот везати за тај проналазак.

Незаборавна младост

У Јагодини сам као ђак провео своју младост, од своје петнаесте до двадесете године. Свашта смо доживљавали: и радости и своје прве љубави, и тешка разочарања. Ипак, кад год одем у Јагодину, са

Биоскоп Вучић

великом се носталгијом сећам свега што сам доживљавао од 1932. до 1937. године. Било је ту и пуно комичних догађаја.

У биоскоп смо ишли појединачно, суботом и недељом. Међутим, једном приликом је организована колективна посета биоскопу. Давао се филм „Кинг Конг“, улазница два динара. Али како доћи до два динара? Отац ми је слао 300 динара за плаћање интерната и 15 до 20 динара за џепарац. Био сам га већ потрошио, за биоскоп није било пара. Нас неколицина изјависмо да не желимо да идемо у биоскоп. Сви су били отишли, само смо ми лутали двориштем. Сео сам на клупу испред школске

зграде, где обично бурегија сваког дана пре подне, за одмор, доноси врућ бурека који је мирисао врло примамљиво. Седећи тако на клупи погледам на земљу и спазим два динара! Тачно колико је стајала улазница за биоскоп. Нажалост, представа је била давно почела. Ту верзију „Кинг Конга“ гледао сам тек после рата на телевизији.

Добро смо учили географију, познавали смо готово свако место, планину и реку у Југославији, али смо помно читали и о свим европским земљама. Желели смо да путујемо. Како путовати без новца? Виђали смо неке момке на бициклима, претоварене торбама, како путују по свету. Један мој друг из Крагујевца, Миша Савић, сада инжењер у пензији, предложи ми да и ми бициклом пропутујемо Европу, да обиђемо Аустрију, Мађарску, Немачку, Француску до Париза, и да се преко Италије, Средоземним морем, вратимо у Југославију. У том циљу проучили смо све могућности за пут, како да направимо шатор, шта да радимо за добијање виза, али препрека је била – страни језик. У првом разреду сам из француског језика имао осредњу оцену. Дошла ми је до руку једна књига тада модерног писца Пјера Беноа (*Госпођарица Либана*). Да бих још боље научио француски језик, почео сам је интензивно преводити свакодневно, с речником, реч по реч. Тако сам после неколико месеци, после превода 20–30 страна, могао да је читам без речника. На пут по Европи нисам отишао, али сам зато врло добро савладао француски језик не само за одличну оцену него ми је касније у животу добро послужило.

Фотографије и архивска грађа у књизи

Највећи број фотографија у књизи део је архивског фонда Факултета педагошких наука у Јагодина. Архива је формирана 2019. године, у оквиру пројекта *Сво двадесет година Друштва „Узданица” – истраживање, очување и представљање архивске грађе везане за рад Друштва*, који је подржало Министарство културе и информисања Републике Србије.

Фотографије, документа и публикације везане за историјат јагодинске Учитељске школе у периоду до Другог светског рата делом су биле похрањене у библиотеци Факултета, али је део накнадно набављан током трајања пројекта. За набавку нове грађе преваходно је заслужан Владан Димитријевић, стручни сарадник на Факултету, који је и пописао фотографску грађу по моделу који је сачинио Оливер Ђорђевић (Историјски архив „Средње Поморавље”).

Књиге и рукописну грађу пописале су и архивисте Милева Лукић и Светлана Стевановић, библиотекарки Факултета. Драгоцену је била и помоћ студената Стефана Љубомировића, Илије Петровића и Жељка Стојковића.

Формирањем овог архивског фонда, чије ће допуњавање бити дугорочни процес, коначно је омогућен адекватан приступ свој документацији за наредна истраживања богате историје јагодинске Учитељске школе и просветних прилика од 1898. године до почетка Другог светског рата. Уверени смо да ће се у наредним фазама очувања и заштите архивске грађе доступним учинити и грађа која се односи на касније периоде.

Грађа која није похрањена у архивском фонду Факултета педагошких наука

Фотографије на стр. 4, 133, 134–135 (из парка Факултета педагошких наука): снимио проф. Слободан Штетић

Фотографија на стр. 26 (Сретен Ацић са породицом): манастир Враћевшница

Фотографија на стр. 29 (породица Љубомира Марковића): приватно власништво Јелене Лазовић, унукe Љубомира Марковића

Фотографија на стр. 70 (Радиша Радишић): из публикације *Лексикон писаца просветних радника* (у попису литературе: Игњатовић, Трнавац 2001)

Фотографија на стр. 70 (Милорад Павловић): приватно власништво Љиљане Илић, кћерке Милорада Павловића

Фотографија на стр. 86 (Богољуб Прокић са друговима): приватно власништво Данка Прокића, сина Богољуба Прокића

Фотографија на стр. 103 (Сава Цветковић на венчању Животија и Олге Цветковић): приватно власништво Јелене Цветковић Стефановић, унукe Животија Цветковића

Фотографија на стр. 113 (Милутин и Драгиња Тодоровић): Основна школа „Милутин и Драгиња Тодоровић“ у Крагујевцу (посредством директора Драгана Павловића)

Фотографија на стр. 117 (венчање Угљеше Смиљанића): приватно власништво Веселе Марковић, кћерке Јеротинке Димитријевић

Завичајни музеј у Јагодина: фотографије на странама бр. 14 (зграда Учитељске школе), 17 (Драгољуб Петровић), 18 (Хотел „Симић“), 20 (пијаца у центру Јагодине), 28 (породица Вучић), 36 (ђаци Учитељске школе са економом Милованом Милорадовићем при преради шљива са школског имања), 50 (молба професора Цветка Поповића – документ), 60 (ученици са професором у пољској учионици), 74 (Драгољуб Петровић у својој канцеларији), 80 (испред Нове цркве у Јагодина: свештеник Младен Вукићевић, Рада Миљковић, Лабуд Ђукић и др.), 89 (Драгољуб Петровић са Кајом Косовљанин и Негосавом Трајковић), 92 (Левачка чаршија и камени мост у Јагодина), 94 (берба трешања), 98 (део главне улице у Јагодина), 101 (Самарјански течај), 111 (Железничка станица у Јагодина)

Педагошки музеј у Београду: фотографије на странама бр. 57 (Боривоје Аксентијевић говори на отварању изложбе) и 58 (зграда Педагошког музеја)

На страни 33 (књиге за децу Живојина Карића): Збирка дигиталних копија Народне библиотеке Смедерево

На страни 80 (запис проте Младена Вукићевића): запис на полеђини листа 41 богослужбене књиге *Србљак*, Храм Светих апостола Петра и Павла, Јагодина (посредством свештеника Миломира Тодоровића; в. опис и детаљније податке у: Тодоровић, Димитријевић 2019)

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

(наслови и подаци преносе се у оригиналу без правописних и других измена)

- Антонијевић 2006: Радован Антонијевић, Могућности и претпоставке повезивања знања у настави, *Насиља и васпитање* LV/2, 122–135.
- Време, дневне новине, Београд, од 29. 4. 1931; 21. 4. 1931; 14. 3. 1936.
- Годишњи извештај 1900/1901: *Српска Краљевска Мушка учитељска школа у Јајодини, Трећи годишњи извештај 1900–1901. школска година*, приредио Сретен М. Ацић, управитељ, штампано у штампарији код „Пролетар“ у Београду 1901.
- Годишњи извештај 1929/30: *Мушка учитељска школа у Јајодини, Извештај за школску 1929 – 1930 годину*, штампа „Жикишон“ Параћин, 1930
- Годишњи извештај 1932/33: *Мушка учитељска школа у Јајодини, Извештај за школску 1932 – 1933 годину*, штампа Глигоријевић, Јагодина 1933
- Годишњи извештај 1933/34: *Мушка учитељска школа у Јајодини, Извештај за школску 1933 – 1934 годину*, штампа „Жикишон“ – Параћин – Телефон број 1, 1934
- Годишњи извештај 1934/1935: Мушка учитељска школа у Јајодини, Извештај за школску 1934–1935 годину*, штампа „Жикишон“ Параћин – Телефон број 1, 1935.
- Годишњи извештај 1936/1937: Државна мушка учитељска школа у Јајодини, Извештај за школску 1936–1937 годину*, Јагодина 1937
- Годишњи извештај 1937/38: Државна мушка учитељска школа у Јајодини, Извештај за школску 1937/37 годину*, Јагодина 1938
- Годишњи извештај 1938/39: Државна мушка учитељска школа у Јајодини, Извештај за школску 1938–1939 годину*, Јагодина 1939
- Годишњи извештај 1939/40: Државна мушка учитељска школа у Јајодини, Извештај за школску 1939/40 годину*, Јагодина 1940
- Гутвајн и др. 2014: Николета Гутвајн, Ивана Ђерић и Душица Малинић (прир.), *Педесет пет година институција за педагошка истраживања 1959–2014*, Београд: Институт за педагошка истраживања
- Двадесетпетогодишњица МУШЈ: *Двадесетпетогодишњица Мушке учитељске школе јајодинске, са 21 сликом у тексту*, израдио Јосиф В. Стојановић, управитељ. Јагодина, 1924.
- Ђорђевић 2001: Оливер Ђорђевић, *Срећен Ацић и његова породица*, Манастир Враћевшница.
- Ђорђевић, Лукић 2009: Оливер Ђорђевић, Драган Лукић, *Дом ученика у Јајодини 1898–2009*. Јагодина: Дом ученика средњих школа „Јагодина“ – Историјски архив Јагодина.
- Ђорђевић 2014: Оливер Ђорђевић, *Срећен Ацић и његова кћи и ђуманија Ана*, Манастир Враћевшница.
- Ђорђевић 2019: Оливер Ђорђевић, Младалачко доба Надежде Ацић, потоње часне мајке Ане, игуманије манастира Враћевшнице, у: Илијана Чутура, Оливер Ђорђевић (ур.), *Иџуманија Ана (Ацић), оличење просвећености*, Јагодина: Факултет педагошких наука – Историјски архив „Средње Поморавље“, 23–28.

- Игњатовић, Трнавац 2001: Миодраг Игњатовић, Миливоје Трнавац, *Лексикон писца просветних радника*, Београд: Партенон.
- Јовановић 2018: Виолета Јовановић, Михаило Сретеновић, приказ књижевног стваралаштва за децу. У: Јелена Здравковић (аутор изложбе) *Михаило Сретеновић, учитељ и књижевник*, каталог уз изложбу. Београд: Педагошки музеј, 27–34.
- Максимовић, Петровић 2012: Јелена Максимовић, Јелена Петровић, Развој методологије педагогије у Срба, *Истраживања у педагогији* II/1, 151–178.
- Марковић 1963: Др Благоје Марковић, *Ђачке усјомене из јаџодинске Учитељске школе, Огломак из ојсежних „Животних усјомена“ (дејинство, школа, рађови, служба)*, рукопис поклоњен „ђачкој књијници Учитељске школе у Светозареву – прилог о школској 65-ој годишњици“, архива Факултета педагошких наука у Јаџодини
- Милинковић 2014: Миомир Милинковић, *Историја српске књижевности за децу и младе*, Београд: Bookland.
- Писмо 93/3–13: Писмо Богољуба Прокића Нинославу Станојловићу од 27. 7. 1993, библиотека Нинослава Станојловића
- Писмо 93/8–18: Писмо Драгише Марковића Нинославу Станојловићу од 29. 12. 1993, библиотека Нинослава Станојловића
- Писмо 93/7–17: Писмо Драгише Марковића Нинославу Станојловићу од 9. 11. 1993, библиотека Нинослава Станојловића
- Писмо 93/6–16: Писмо Драгише Марковића Нинославу Станојловићу од 26. 10. 1993, библиотека Нинослава Станојловића
- Поповић 2014: Цветко Ђ. Поповић, *Сарајевски Видовдан 1914. Сведочења једној од ајтенштајора на принца Фердинанда*, Београд: Просвета.
- Поткоњак 1994: Никола Поткоњак, *Развој схваћања о конститутивним компонентама педагогије у Југославији (1944/45–1991/92)*, Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета у Београду.
- Поткоњак 2012: Никола Поткоњак, *Педагогија у Срба*, Београд: Српска академија образовања – Едука.
- Правда, дневне новине, Београд, од 10. 1. 1934.
- Српски биографски речник: *Српски биографски речник* (том 1, 2004 – том 7, 2018), Нови Сад: Матица српска.
- Станојловић, Жикић 2005: Нинослав Станојловић, Слободан Жикић, *Позориште у Јаџодини*, Јаџодина: Историјски архив Јаџодина – Градско позориште Јаџодина.
- Станојловић 2018: Нинослав Станојловић, *Поменик учитеља – некадашњих ученика Мушке учитељске школе јаџодинске поинулих и умрлих у рађовима Србије 1912–1918. године*, Јаџодина: Факултет педагошких наука.
- Стефановић 2011: Мила Стефановић, *Јаџодинско библиотекарство (1851–2011)*, Јаџодина: Народна библиотека „Радислав Никчевић“.
- Танић 2019: Дејан Танић, Кључни моменти српско-руских културолошких и духовно-идеолошких прожимања (од Светог Саве до Владике Николаја), у: Илијана Чутура, Оливер Ђорђевић (ур.), *Ијуманија Ана (Аџић), оличење посвећености*, Јаџодина: Факултет педагошких наука – Историјски архив „Средње Поморавље“, 59–80.
- Тодоровић, Димитријевић 2019: Протонамесник Миломир Тодоровић, Нада Димитријевић, *Старе рукописне и штампане црквене књије на територији Архијерејској намесништва белничкој*, Јаџодина: Архијерејско намесништво белничко (у штампи).
- Цветковић 2003: Бранислав Цветковић, Трагови ликовног стваралаштва Руса емиграната у Јаџодини, *Корени* I, 1–12.
- Чутура, Јовановић 2018: Илијана Чутура, Виолета Јовановић, *На Ливадици вечности, од Учитељске школе до Факултета педагошких наука у Јаџодини (1898–2018)*, Јаџодина: Факултет педагошких наука.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

373.54:37(497.11)"1920/1940"

КЊИГА сећања : (учитељска школа у Јагодини 1920-1940. у сећању њених ученика). 1
/ [приредили Илијана Чутура, Нинослав Станојловић]. - Јагодина : Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2019 (Земун : Бирограф Комп). - 132 str.
: илустр. ; 22 cm

Тираж 200. - Стр. 5-9: Реч унапред / Приређивачи. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Фотографије и архивска грађа у књизи: стр. 129. - Грађа која није похрањена у архивском фонду Факултета педагошких наука: стр. 130.
- Библиографија. стр. 131-132.

ISBN 978-86-7604-186-2

а) Учитељска школа (Јагодина) -- 1920-1940

COBISS.SR-ID 281383436

Књига сећања је збирка мемоарских забелешки ученика Учитељске школе јагодинске који су Школу похађали између два светска рата, вредно сведочанство не само о Школи и ђачким данима аутора прилога и њихових другова, већ и о Јагодини тога доба, приликама у Србији пред Други светски рат, култури живљења и изражавања некадашњих про-светних посленика. Састоји се од разнородних текстова: забелешки анегдотског и мемоарског карактера, текстова који су објављени у педагошким гласилима и новинама, те биографских забелешки о ауторима прилога. Текстова је прикупио и приредио некадашњи ученик Драгиша Марковић.

Једно од основних обележја *Књиге сећања* јесте да је она својеврсна галерија ликова – ђака, професора, запослених у Школи, ђака других школа који су на екскурзијама одседали у јагодинском интернату, али и јагодинских музичара, трговаца, бурегија, чистача ципела... Тек поређењем између тадашњих узуса свакодневног понашања и понашања јагодинских „учитељаца“ може се – индиректно али са сигурношћу – утврдити у којој су се мери издвајали својом дисциплином која ипак није гушила омладински дух и жељу за несташлацима. Ту равнотежу омогућавала је изузетна мера флексибилности и строгости наставника и васпитача Школе.

ISBN 978-86-7604-186-2

